

Materiel semiotiske perspektiver på subjektivitet

Specialeafhandling

Rasmus Hoffmann Hellesøe Birk

31-05-2013

10. semester, Psykologi

Studienummer: 20082190

Vejleder: Svend Brinkmann

Antal tegn: 191.603

Antal normalsider: 79

Summary

In this thesis I discuss subjectivity from the perspective of material semiotics. The central problem of the thesis is how material semiotics can challenge traditional, psychological approaches to subjectivity. In most of psychology, subjectivity is viewed either as a stable "core" or as a discursive product. Following this, the focus of the thesis is how we can move past both these conceptualizations through the use of material semiotics. The thesis is divided into three chapters. In the first chapter I present material semiotics, a theory originally conceived by Bruno Latour, Michel Callon and John Law. In this approach the world is not out there to be discovered, but is rather produced through practices that are both discursive and material. In the first chapter the implications material semiotics has for subjectivity are discussed, and subjectivity read through material semiotics is defined as a process of becoming, rather than a stable entity. In the second chapter I analyse two case-studies of transient mental illnesses. Fugue in France in the 19th century and anorexia in Hong Kong in the 1990s. Through these case-studies I argue that subjectivity is constituted in local, material and heterogeneous practices, and that these constitutions make subjectivities circulate. The concept of circulating subjectivities comes from Latour and is combined with and partially re-interpreted through Michel Foucault's idea of subjectivation and John Law's re-interpretation of interpellation. I propose that subjectivity is both forced onto subjects through subjectivation and interpellation, but also offered to active subjects as a possibility. Through this I try to specify that subjectivity in material semiotics is both something that is done to others, but that it is also an enactment, that literally depends on the materiality of the world.

In the third and last chapter I discuss a more concrete example of how subjectivity arises and is formed, with the use of L. S. Vygotsky's developmental theories. I also discuss the implications of this approach to subjectivity, and what it means for psychology as a science and for classical psychological categories such as "person" or "emotions". In conclusion, this thesis argues for a view on subjectivity as a process of becoming, that should be studied by psychologists by focusing on the material semiotic networks that constitute certain subjects.

Forord

Specialeafhandlingen her er blevet til på baggrund af mine interesser i filosofi, poststrukturalisme og den ny-materialistiske vending i samfundsvidenskaberne, en interesse jeg specielt har, fordi disse teorier formår at fremanalysere og tematisere alternative aspekter af tilværelsen. De sætter skub i tankerne og viser, at verden ikke behøver være som den er. Interessen i disse filosofiske ideer har til tider været distraherende i mit arbejde med andre aspekter af psykologien, og jeg har derfor værdsat at jeg i arbejdet med afhandlingen har kunnet dedikere mig til disse perspektiver og hvordan de kunne bruges i psykologien.

Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke de mennesker, som har inspireret og hjulpet mig med udarbejdelsen af dette speciale. Først og fremmest vil jeg gerne takke Svend Brinkmann, som har vejledt specialet, for god vejledning, gode diskussioner og for en genuin interesse i dette "nørdede" og komplekse område. Derudover vil jeg gerne takke Steffen Ernø, for værdifuld faglig sparring og for at hjælpe med adspredelse fra specialet.

Jeg vil gerne takke min læsegruppe gennem studiets fem år, Signe Verup, Tille Schøler og Mikkel Skriver som i anledningen blev til en specialegruppe og gav mig gode kommentarer og feedback med på vejen. Og som samtidig sørgede for, at vores faglige møder også var hyggelige. Jeg vil også takke Lars Imer Kyndesen for værdifulde kommentarer til afhandlingen.

Sidst, men ikke mindst, vil jeg gerne takke Sidsel Marie Rosengreen for at introducere mig til de poststrukturalistiske og nymaterialistiske perspektiver og deres muligheder.

Rasmus Hoffmann Birk

Aalborg, d.30/5 2013

INDHOLDSFORTEGNELSE

INTRODUKTION	1
PROBLEMFOMULERING	2
SUBJEKTIVITET OG PSYKOLOGI	3
AFHANDLINGENS STRUKTUR	6
KAPITEL 1 - MATERIEL SEMIOTIK	7
SKITSERING AF ET FELT	7
MATERIEL SEMIOTIKKENS HISTORIE	10
CENTRALE MATERIEL SEMIOTISKE BEGREBER	12
EN VERDEN AF AKTANTER	13
HVAD ER DET SOCIALE SÅ?	15
MATERIEL SEMIOTIKKENS VIDENSKABSTEORI	17
SOCIALKONSTRUKTIONISME OG RELATIVISME	17
OPGØRET MED KANT	20
MATERIEL SEMIOTIK SOM INDGANGSVINKEL TIL SUBJEKTIVITETSFILOSOFI	21
LATOUR OG DET MENNESKELIGE SUBJEKT	22
MATERIEL SEMIOTIK, INTENTIONALITET OG AGENS	25
AT VÆRE ET SUBJEKT ER NOGET MAN GØR	28
KAPITEL 2 - DIAGNOSER OG MATERIEL SEMIOTIK	30
FORGÆNGELIGE PSYKISKE LIDELSER	30
ØKOLOGISKE NICHES	31
ET MATERIEL SEMIOTISK PERSPEKTIV PÅ FUGUE	33
ANOREKSI I HONGKONG OG INTERPELLATION	38
KAPITEL 3 - SUBJEKTIVITET OG MATERIEL SEMIOTIK	42
SUBJEKTETS TILBLIVELSE	43
SUBJEKTIVITETSDANNENDE PROCESSER	45
MATERIEL SEMIOTIK OG VYGOTSKY	49

UDFORDRINGER AF IDEEN OM "DET GRÆNSELØSE SUBJEKT"	54
PRODUKTIONEN AF SUBJEKTER	57
KONSEKVENSER AF ET MATERIEL SEMIOTISK UDGANGSPUNKT	61
EN MATERIEL SEMIOTISK PSYKOLOGI?	61
Materiel semiotik og behaviorisme	64
Person, emotion og agens	66
Hvordan fastholdes subjektivitet?	69
MATERIEL SEMIOTIK OG MORAL	72
<u>KONKLUSION</u>	<u>75</u>
<u>REFERENCELISTE</u>	<u>77</u>

Introduktion

Formålet med denne specialeafhandling er at demonstrere og diskutere, hvorledes man med inspiration fra materiel semiotikken kan udfordre traditionelle, psykologiske tilgange til fænomenet subjektivitet.

Som psykologistuderende er det klassisk at opleve - eller høre om medstuderende, der har oplevet - kommentarer om, at man kan "analysere" og "gennemskue" andre personer på baggrund af det de siger. For det meste - men ikke altid - leveret med et glimt i øjet og en let ironisk distance. Sådanne kommentarer siger noget om den vel største kliché om psykologer. At de skulle have en adgang til det psykiske, det private indre. At de skulle have en adgang til "sjælen" som almindelige, utrænede dødelige ikke har. Det er klicheen om at psykologer har en række værktøjer, der kan blotlægge den menneskelige sjæl, det private inderste og at de dernæst kan kloge sig på det. Jeg vil vove at påstå, at de fleste psykologistuderende såvel som psykologer er blevet konfronteret med denne kliché.

Ovenstående anekdote fortæller os noget om det billede, som psykologien har fået skabt af sig selv som videnskab og praksis. Men det siger også noget om, hvordan vi anskuer mennesket og dets psykologi. Det fortæller os, at vi har en antagelse om, at mennesker lever indre og private liv, som kun de har adgang til. Indre liv som man kan fortælle om, hvorudfra professionelle kan analysere, diagnosticere og konkludere noget om det pågældende individ. Det fortæller noget om en almen opfattelse af det at være et menneske - at vi er aflukkede, afgrænsede sind, vi er sammenhængende enheder bundet ind i hud. Vi har personligheder med træk, som er konsistente over tid. Den klassiske antagelse er, at mennesker besidder et indre selv, en indre kerne, og psykologien indeholder mange teorier og konceptualiseringer af denne menneskelige "indvendighed". I kognitionspsykologien brugte man den digitale computer som skitsen, hvilket indebar et billede af subjektet som fundamentalt adskilt fra sin omverden - man modtager inputs, man bearbejder dem, og man responderer på dem. Det er behaviorismens stimulus-respons model, blot tilsat en sort boks i midten. Som en almindelig og vidt udbredt grundbog i "Cognitive Psychology" definerer kognition: "*Cognition, or mental activity, describes the acquisition, storage, transformation, and use of knowledge. [...] the cognitive approach is a theoretical orientation that emphasizes people's mental processes and their knowledge.*" (Matlin, 2009, p.2). Antagelsen i Matlins definition er her, at

subjektet er adskilt fra objektet og besidder mentale processer. Subjektet findes *a priori*, og det er genstandsfeltet for psykologien. Ideen om at vi har et indre, afgrænset sind, et ubevidste, et *selv* er nærmest selvindlysende. Men hvad sker der, hvis vi forsøger at erstatte ideen om det sammenhængende selv, med en idé om at subjektet *ikke* er sammenhængende, men snarere *samlet*? At subjektet ikke besidder indre dybder, men kun overflade? Den britiske sociolog Nikolas Rose har formuleret det på følgende måde:

"The human being, here, is not an entity with a history, but the target of a multiplicity of types of work, more like a latitude or a longitude at which different vectors of different speeds intersect. The 'interiority' which so many feel compelled to diagnose is not that of a psychological system, but of a discontinuous surface, a kind of infolding of exteriority"

(Rose, 1996, p.37)

Roses idé om at subjektet er en længdegrad og breddegrad, og besidder samme mængde individualitet som en dag, eller en årstid (Rose, 1996, p.170) stammer fra den franske filosof Gilles Deleuze (1925-1995) og den franske psykoanalytiker Felix Guattari (1930-1992). Rose bruger ideen til at studere, hvilke slags skabninger mennesker tager dem selv for at være, og de historiske, materielle, teknologiske og diskursive betingelser, som skaber mulighederne for dette. I de seneste 10-20 år har såkaldte socialkonstruktionistiske og diskursive traditioner været populære i samfundsvidenskaberne, herunder psykologien. I disse traditioner er vores virkelighed og vores viden *om* virkeligheden resultatet af menneskers narrativer og deres sproglige forhandlinger med hinanden. Så tanken om at selvet, eller den menneskelige subjektivitet er "konstrueret" er som sådan ikke ny i psykologien, hvor specielt inspirationen fra Michel Foucault (1926-1984) visse steder er udtalt. I dette speciale ønsker jeg ligeledes at antaste ideen om det faste og stabile subjekt, og jeg ønsker at gøre det gennem materiel semiotikken.

Problemformulering

Materiel semiotikken er et felt, som blandt andet beskæftiger sig med den filosofiske grundproblematik om dualismer. Her søger man at transcendere klassiske dikotomier såsom krop/psyke, natur/kultur eller samfund/individ, ved at gentænke dem som sammenvævede og uadskillelige, fremfor gensidigt interagerende. Hos specielt

filosoffen og sociologen Bruno Latour ses et forsøg på at skabe symmetri igennem en flad ontologi, hvor intet er mere virkeligt end andet, samt hvor ingen entitet er reducibel til andre (Latour, 1993a, Brinkmann, 2011a). Det er således også i disse teorier, at vi finder inspirationen for det radikale postulat fra Nikolas Rose, at subjektet ikke er en sammenhængende enhed, men et *flow* af nedbrydninger, samlinger og "monteringer" (Rose, 1996, p.170f). Her er (en af) dikotomierne som nedbrydes, selve den mellem det indre og det ydre, mellem subjektet og objektet. Materiel semiotikken inddrager på radikal vis *ting* og objekter som værende relevante for subjektivitetens konstitution. Derfor er det heller ikke "blot" endnu en afart af socialkonstruktionisme. I stedet får vi, på grund af materiel semiotikkens flade ontologi og fokus på ting (mere herom senere), med et noget anderledes subjektivitetsbegreb at gøre. For hvis man tager pointen om subjektets "samling" seriøst, så er spørgsmålet, hvordan vi filosofisk og videnskabeligt må behandle subjektet. Det er spørgsmålet om hvordan vi kan conceptualisere et subjekt, der ikke er indpakket i cellofan og adskilt fra dets omverden (Singh, 2012)? Hvordan skal vi forstå subjektet, der ikke er adskilt fra *objekter*, men udgøres af dem? Og hvordan gør vi dette uden blot at ende i sproglige konstruktioner?

I denne specialeafhandling vil jeg forsøge at sammentænke materiel semiotikkens spraglede felt og undersøge, hvordan indsigterne herfra kan bruges til at nuancere traditionelle psykologiske forståelser af subjektivitet, og hvad sådanne forståelser kan bibringe psykologien som videnskab. Min problemformulering lyder dermed:

Hvorledes kan materiel semiotiske perspektiver bruges til at nuancere forståelser af menneskelig subjektivitet?

Subjektivitet og psykologi

Dette speciale handler altså om materiel semiotik og subjektivitet. Materiel semiotikken er en teoritradition, der stammer fra en blanding af sociologien og antropologien. For nogen vil det måske skurre i ørerne, at man i et psykologisk speciale, som afslutning på en uddannelse til psykolog, fortrinsvis beskæftiger sig med disse perspektiver. Og det vil jeg gerne indledningsvist afklare. Psykologiens genstandsfelt kan siges at være personen (Gaete & Cornejo, 2012). Selvom psykologi som felt er bredt og divergerende, så må dette genstandsfelt siges at være

fællesnævneren. Kognitiv psykologi beskæftiger sig med fx perception, for at forstå hvordan *personen* opfatter verden. Kliniske psykologer beskæftiger sig med psykopatologi for at forstå hvordan *personens* adfærd er sammensat, hvorfor den afviger fra andre personers adfærd, hvordan den kan blive anderledes. Neuropsykologer beskæftiger sig med fx spædbørns bevidsthed, for at forstå hvad der sker, når *personen* er bevidst. Alle steder betragter vi *personens* beskaffenhed.

Her finder vi den klassiske kontrast mellem psykologien og sociologien, hvori genstandsfeltet snarere kan betegnes som værende *samfundet*, eller sociale fakta. Man retter i den klassiske sociologi blikket "et niveau højere op"¹, for at betragte hvad der foregår i de kollektiver, hvori mennesker har indrettet sig. Så selvom jeg i dette speciale vil beskæftige mig med teori, der kan betegnes som værende sociologisk, så er formålet stadigvæk at forstå personen som en metafysisk enhed. Og her er tesen, at vi er nødt til at drage på indsigterne fra sociologien (og socialpsykologien og antropologien), for at kunne opnå en sådan forståelse - mennesker fødes ikke i vakuum, men er altid indlejret i sammenhænge, praksisser, samfund, kulturer der strækker sig ud over dem selv.

At vi er nødt til at skue ud over det enkelte individ for at kunne forstå det, er ikke en ny indsigt, eller en unik indsigt fra materiel semiotikken. Denne indsigt kan vi også finde i kulturpsykologien, den kultur-historiske tradition (med den russiske psykolog Lev Vygotsky i spidsen), antropologer som Clifford Geertz (Geertz, 1973), poststrukturalismen, alle traditioner som også henter inspiration fra en række af filosoffer. Specialet er derfor ikke rent "sociologisk", men befinder sig i et spændingsfelt mellem psykologi, sociologi, antropologi og filosofi. Det er en diskussion af psykologiens metafysiske grundlag, i den forstand at metafysik her ses som spørgsmålet om, hvad en person er og hvordan personen konstitueres (Hacking, 1995b, p.221). Specialet kan betegnes som *metapsykologisk*. I stedet for at diskutere, hvordan "personen" er bevidst, perciperer, fungerer i grupper, oplever psykopatologi, så vil jeg diskutere hvad det overhovedet vil sige at *være* en person, hvor denne kategori kommer fra og hvordan vi kan forstå den. Her er subjektivitetsbegrebet nyttigt, fordi det ganske vist betegner hvordan mennesker opfatter og forstår verden

¹En bevægelse som i et materiel semiotisk perspektiv ikke er meningsfuld, fordi der slet ikke *findes* overordnede sociale strukturer (Latour, 2005), en pointe jeg vil beskrive nærmere senere i afhandlingen.

(hvordan de er "subjektive"), men samtidig konnoterer begrebet subjektivitet ikke en stabil enhed, på samme måde som person-begrebet gør det. Subjektivitet er således et spørgsmål om "metapsykologi" - og dermed naturligvis et psykologisk spørgsmål!

Men hvorfor beskæftige sig med metapsykologiske spørgsmål? Er vi ikke for længst kommet til det punkt, hvor sådanne debatter ikke mere betyder noget? Er psykologien ikke en fast etableret og objektiv videnskab, der bibringer os sikker viden om mennesker og deres mentale processer? Nej, vil nogen svare. Der er i psykologien i disse år en række modbevægelser mod den klassiske, kognitivistiske tilgang, der fokuserer på informations-processering og mentale repræsentationer. Debatten om hvad psykologi er, hvad denne videnskab *skal være*, og hvordan den bevæger sig udover filosofiske problemer - fx klassiske dikotomier såsom krop/psyke, natur/kultur eller samfund/individ - er stadig højaktuel, i visse kredse mere end andre. Nogle af de som beskæftiger sig med psykologiens filosofiske problemer og filosofiske grundlag, kan man lidt polemisk kalde for "dissidenter" - de afviger fra den "generelle" linje. Hos dissidenterne mener man, at psykologien i dens klassiske form baserer sig på problematiske dualismer og filosofiske problemer, der har rod i specielt to tænkere - Platon og René Descartes.

Hos dissidenterne er Platon problematisk, fordi han fremsatte at man skulle finde generelle, overordnede principper ud fra hvilke verden er struktureret, hvilket har ført psykologien ud i en frugtesløs søgen efter almene, psykologiske lovmæssigheder, befriet for kontekst, som kan efterligne fx Newtons love (Shweder, 1990). Underforstået hos dissidenterne er det altså, at psykologiske lovmæssigheder som udgangspunkt ikke findes. Subjektet er kulturelt og historisk, det er selvreflekterende, det er ikke en maskine, der deterministisk regeres (Shweder, 1990; Gergen, 1973; Valsiner & Rosa, 2007). Descartes er problematisk, fordi han indførte den moderne, dualistiske skelnen mellem sjælen og legemet. Og dualismer i det hele taget er problematiske af flere årsager. For det første er de på et filosofisk plan utilfredsstillende - opdeler man på cartesiansk vis sjæl og legeme fra hinanden, så opstår det filosofiske problem om hvorledes de to forskellige substanser kan påvirke hinanden. Et problem der kun kan løses af snørklede omveje. For det andet har én modreaktion på dualistiske tænkemåder været en reduktionisme, hvor alting ses som en fysiologisk proces, og hvor fx evner og dispositioner forsøges reduceret til hjerneaktivitet (Brinkmann, 2009). En reduktionisme der ikke tager hensyn til det

kulturelle, det selvrefleksive eller det historiske, og som dermed ikke kan være et adækvat grundlag for psykologien.

Og de tilgange der baserer sig på mentale repræsentationer, de tilgange der prøver at finde psykologiske lovmæssigheder, de tilgange der stadig bygger videre på modernitetens dualismer baserer sig altså på en række antagelser der er problematiske (se også Costall, 2007). Mit underliggende argument i denne afhandling - et argument, som jeg desværre ikke har plads til at gå yderligere ind i - er hermed at store dele af mainstream-psykologien lider af en række "filosofiske børnesygdomme". Og dette betyder, at det er vigtigt at kigge på alternative filosofiske grundlag, som psykologien kan bedrives ud fra, hvilket jeg med udgangspunkt materiel semiotik og subjektivitet, vil gøre i denne afhandling.

Afhandlingens struktur

Dette speciale er rent teoretisk, det vil sige, at jeg vil udføre mine analyser baseret på filosofisk og psykologisk litteratur. Afhandlingen vil være struktureret i tre kapitler.

I det første kapitel præsenteres og diskuteres materiel semiotikken. Her vil jeg specielt have fokus på at få afklaret de centrale begreber og ideer i materiel semiotikken, afklare forholdet til socialkonstruktionismen og diskutere det syn på subjektivitet, som vi i denne tradition finder.

I det andet kapitel viser jeg, hvordan materiel semiotikken kan bruges til at forstå subjektivitet. Dette gøres med udgangspunkt i case-beskrivelser af, hvorledes bestemte psykiske forstyrrelser er "dukket op" igennem tiden og har spredt sig. Heri inddrager jeg et studie af diagnosen og lidelsen "fugue", samt et studie af anoreksi. Som afslutning på kapitlet inddrager jeg Lev Vygotsky og den kulturpsykologiske tilgang for at demonstrere hvordan vi kan forstå "subjektets" dannelse i mindre skala.

I det tredje kapitel opsummerer og afslutter jeg mine diskussioner af subjektivitet i materiel semiotikken. Jeg diskuterer og undersøger moralske konsekvenser af perspektivet, hvordan en potentiel "materiel semiotisk psykologi" kunne se ud, ligesom jeg diskuterer problemer ved de subjektivitetsforståelser, som jeg har introduceret.

Kapitel 1 - Materiel semiotik

I dette kapitel vil jeg gennemgå, hvad materiel semiotik er. Det er lettere sagt end gjort, for der er tale om en teoretisk og forskningsmæssig tradition, der stammer fra 1970'erne, som har forgrenet og forplantet sig i utal af retninger. Derfor vil jeg først give en kort introduktion, som skitserer et par væsentlige pointer (som jeg vil gå i dybden med senere i kapitlet) og forsøge at placere materiel semiotik i en idéhistorisk sammenhæng. Dernæst vil jeg behandle centrale materiel-semiotiske begreber og pointer, og dets videnskabsteoretiske grundlag. Afslutningsvis vil jeg diskutere materiel semiotik som indgangsvinkel til at forstå subjektivitet. Ligeledes vil afsnittet fungere som en analytisk værktøjskasse for resten af afhandlingen. De begreber og ideer som bliver introduceret her, vil altså fungere som "værktøjer" til at forstå subjektivitet. Som allerede nævnt, er materiel semiotikken et vidt og bredt felt. Af selvsamme årsag, vil jeg primært tage udgangspunkt i enkelte af dets forfattere, specielt Bruno Latour, i min skitse af kernebegreberne.

Skitsering af et felt

Aktør-netværks-teori er en undergren af sociologien, som opstod i slutningen af 1970'erne og starten af 1980'erne, med udgangspunkt i værker og ideer franskmændene Bruno Latour og Michel Callon og englænderen John Law. Sammen var de med til at udvikle det perspektiv, de endte med at kalde aktør-netværks-teori. Aktør-netværks-teori var en alternativ sociologisk teori, som også var en del af det, man kalder STS - "Science & Technology Studies". Aktør-netværks-teorien opstod som et udgangspunkt for studier af videnskab, teknologi og samfund. En anden betegnelse end aktør-netværks-teori kan dog være nyttig, nemlig betegnelsen materiel semiotik. Ifølge John Law indfanger denne i højere grad den diversitet, der er opstået i traditionen gennem de sidste 30 år (Law, 2009, p.142). Law har i denne forbindelse påpeget, at det mest interessante ved aktør-netværks-teori ikke er diskussioner om, hvad "den rigtige" version er, men de forskellige versioner der findes og de forandringer der sker imellem dem (Law, 1997), og med Annemarie Mols ord (en anden fremtrædende skikkelse i feltet, som jeg også vil inddrage løbende), de videreudviklinger og nye perspektiver, som dette åbner for (Mol, 2010). I dette speciale vil jeg selvfølgelig forholde mig til litteraturen, men det vil

uundgåeligt også blive et eksempel på en forskydning. Derfor kan begrebet materiel semiotik tjene til at tillade en større frihed indenfor traditionen, end begrebet aktør-netværks-teori. Med dette på plads, er det på tide at skitsere materiel semiotikkens konturer.

Materiel semiotik er, som gennemgået, en heterogen forskningstradition, der består af mange forskellige og overlappende intellektuelle traditioner og socialvidenskabelige værktøjer (Law, 2009, p.141) frem for et enkelt, teoretisk skelet, der forklarer hvorfor visse fænomener er, som de er. Materiel semiotik kan snarere siges at være en teori som udgøres og omgøres og *konstitueres* af en lang række forskellige *aktanter*. Og hermed har jeg allerede foregrebet et par teoretiske pointer. Inden jeg gennemgår hvad en "aktant" er, og hvordan den kan konstituere noget som helst, så lad os se på en definition fra John Law:

"Actor network theory is a disparate family of material-semiotic tools, sensibilities, and methods of analysis that treat everything in the social and natural worlds as a continuously generated effect of the webs of relations within which they are located. It assumes that nothing has reality or form outside the enactment of those relations. Its studies explore and characterize the webs and the practices that carry them. Like other material-semiotic approaches, the actor network approach thus describes the enactment of materially and discursively heterogeneous relations that produce and reshuffle all kinds of actors including objects, subjects, human beings, machines, animals, "nature," ideas, organizations, inequalities, scale and sizes, and geographical arrangements."

(Law, 2009, p.141)

Som det ses af citatet, har vi at gøre med en anti-dualistisk sociologisk videnskabstradition, der har den radikale pointe, at "alting" er en relevant aktør indenfor givne netværk af relationer, og derfor må inddrages. En sociologi *kun* om mennesker duer ikke, vi må også inddrage "ikke-mennesker" (Latour, 1988). Det materielle, det fysiske og konkrete, er ikke adskilt - eller forskelligt fra - det semiotiske, det kulturelle eller betydningsmæssige. Det som er interessant i denne tradition, er hvordan disse dele af virkeligheden *hænger sammen*. Sagt på en anden måde - alt virkeligt befinder sig i og konstitueres af "webs of relations", som Law benævnte det i ovenstående citat. Den radikale pointe er altså, at *intet* eksisterer udenfor netværk af relationer, der findes ikke genstande eller objekter, som svæver i et tomrum og som skal "findes" og "opdages" - virkeligheden *skabes* i stedet gennem

dannelse af relationer. Som Latour har udtrykt det: "*The world is not a solid continent of facts sprinkled by a few lakes of uncertainties, but a vast ocean of uncertainties sprinkled by a few islands of calibrated and stabilized forms.*" (Latour, 2005, p.244f). Virkeligheden er altså i denne optik en ustabil, usikker masse, som må kalibreres, stabiliseres og "gøres". Vi har at gøre med et perspektiv, der lægger vægt på det processuelle - den stabile saltstøtte er undtagelsen, mens den ustabile, dynamiske fremdrift er reglen.

Som det ligeledes fremgår af det indledende citat af Law, så "blander" materiel semiotik mange forskellige slags entiteter, man traditionelt i socialteori og videnskabsteori betragter som værende ontologisk² forskellige - i traditionelle perspektiver er julemanden ikke virkelig (men snarere en fiktion), men det er atomer og mennesker derimod. I materiel semiotikken går man radikalt væk fra en sådan opdeling af fænomener og man placerer dem på samme ontologiske niveau - alting er *lige virkeligt* og på den samme måde. Julemanden er virkelig *fordi* han har en effekt (selvom man kan kalde ham for en fiktion). Eksempelvis påvirker julemanden³ små børns forestillinger om juleaften, ligesom "han" påvirker de voksne der uforvarende kommer til at afsløre, at han er fiktiv, og derfor må bruge aftenen på at trøste deres poter - de skulle bare vide, at julemanden - ifølge Latour og materiel semiotikerne - faktisk er ligeså virkelig! Det er således *effekten* af noget, der karakteriserer om det er virkeligt - julemanden er måske "konstitueret" eller "konstrueret" (det er et atom for øvrigt også i dette perspektiv), men det gør ham ikke mindre virkelig. Som Latour formulerer det: "*Objects that exist simply as objects, detached from a collective life, are unknown, buried in the ground.*" (Latour, 1999, p.193). Verden består ikke af overflader med lag under dem, men snarere af tråde der forbinder punkter - og som har så mange dimensioner, som det er nødvendigt (Blok & Jensen, 2009, p.82).

²Ontologi kommer af det græske ontos (det værende) og -logi (viden) og betyder således "viden om det værende" (<http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=ontologi&tab=for> ; Christensen, 2002, p.21). Det er altså et begreb for det "værende" - når man taler om forskellige ontologiske niveauer, taler man dermed om forskellige niveauer af virkeligheden.

³Lidt mere præcist burde man nok sige, at det er det *netværk* som "julemanden" konstitueres igennem, der påvirker små børn og voksne. Men det er at foregribe en lidt mere teoretisk pointe, hvorfor den ovenstående og let forsimplede pointe er, som den er.

Materiel semiotikkens historie

Ovenstående kan for nu tjene som en skitse af, hvad ANT og materiel semiotik er - intet mindre end en radikal omformulering af traditionelle filosofiske forståelser af, hvad verden er og hvordan den hænger sammen. De centrale materiel semiotiske begreber og det videnskabssteoretiske grundlag vil efter dette afsnit. Inden jeg afslutter denne korte introduktion af materiel semiotik, skal vi dog se lidt nærmere på den historiske kontekst for feltet.

At skrive en "historie" om ANT og materiel semiotik er ikke en helt nem opgave. Vi har at gøre med en videnskabelig tradition, hvori den traditionelle og lineære måde at skrive vestlig videnskabshistorie (og historie generelt) på afvises. Man afviser så at sige, at historien kan skrives som beretninger om geniet, der ene mand revolutionerer den videnskabelige verden med en genial idé. Dermed ikke sagt, at "personen" bag store opfindelse og revolutioner ikke har en rolle at spille, han er blot ikke den eneste. Min indledende kommentar om, at materiel semiotikken opstår ud fra John Law, Michel Callon og Bruno Latour er altså klassisk, men i denne optik også lidt misvisende. Man kan heller ikke sige at der findes én definitiv og endegyldig historie om feltets opståen. Derfor skal følgende betragtes som en ufuldstændig skitse, som skal tjene det formål give et kort overblik over nogle vigtige personer i feltet (primært de som også indgår i specialet). Jeg skrev indledningsvist at ANT stammer fra slutningen af 1970'erne. Dette er både rigtigt og samtidig lidt forkert. For de to, der skrev den måske første "ANT-tekst" havde selvfølgelig et indgående kendskab til filosofihistorien. Deres tanker opstod selvfølgelig ikke ud af ingenting. I den materiel semiotiske ånd, kan man sige at de også var en del af en lang række af netværk. Netværk som rent videnskabssteoretisk kan trækkes tilbage til fx Nietzsche, Whitehead og Leibniz (Blok & Jensen, 2009). Ligeledes drog de eksplicit på semiotikken, altså læren om symboler, tegn og deres betydning, og på den franske filosof Michel Serres. De to personer jeg her omtaler er Bruno Latour og Steve Woolgar, som i 1979 sammen udgav et stort antropologisk studie af et amerikansk laboratorium. *Laboratory Life: The Social Construction of*

*Scientific Facts*⁴ hed bogen, og den var et af de første spæde skridt mod aktør-netværks-teorien. Traditionen her startede (og fortsatte) altså som en slags videnskabsteori, en måde at beskrive og forstå hvordan videnskab udføres i praksis. Steve Woolgar vil jeg ikke komme yderligere ind på, men om Bruno Latour skal der skrives lidt, fordi han har været central i feltets udvikling og er ligeledes en af de centrale teoretikere i dette speciale. Hans personlige biografi vil jeg ikke komme ind på, men hans akademiske er relevant kort at skitsere. Latour er en drilsk forfatter, der ofte har ændret holdning, hans tekster er tit polemiske og med radikale pointer. Ser man på Latours akademiske karriere og interesseområder, slår det ikke umiddelbart én, at han har et overordnet projekt. Han startede i filosofien, hvor hans afhandling handlede om såkaldt bibelsk eksegesis (en art kritisk fortolkning af religiøse tekster), dernæst foretog han det antropologiske studie af førnævnte laboratorium i USA med Woolgar, derefter samarbejdede han bl.a. med primatologen Shirley Strum, og løbende har han beskæftiget sig med felter så forskellige som videnskabsstudier, sociologi, antropologi og filosofi (Blok & Jensen, 2009, p.21). Latour påpeger selv, at der har været ét fælles projekt i alle disse aktiviteter: At undersøge forskellige "modes of existence" (Latour, 2013, p.280). Projektet er altså for Latour at undersøge, på hvilke måder "ting" (i bred forstand) kan siges at eksistere og hvilke mulighedsbetingelser der ligger bag dette.

John Law og Michel Callon vil jeg ikke gå yderligere i dybden med, men de har været med til at udvikle materiel semiotikken og ANT fra starten, omend i lidt andre retninger end Latour selv. Og dette med forskellige vinkler og fokuspunkter er en generel tendens i feltet. For ANT er i det utal af studier, som er blevet publiceret siden midten af 1980'erne blevet drejet, forandret, og beriget hver eneste gang (Mol, 2010). Og det er for flere af teoretikerne og forskerne i denne tradition netop en central pointe - at man ikke kan lave universelle, generelle teorier, der kan "bruges på" ethvert fænomen, men at man snarere må følge virkeligheden som den former sig. Jeg vil afslutte min korte skitse med at nævne nogle af de væsentlige inspirationskilder for denne tradition, så læseren i højere grad kan få en fornemmelse for, hvorfra disse ideer stammer. Her tæller bl.a. Thomas Kuhns idé om at videnskab

⁴Da bogen senere blev genudgivet, var "Social" fjernet fra titlen (Blok & Jensen, 2009). Dette skal ses i lyset af at Latour ikke er *social*konstruktionist, samt at han har arbejdet på at fjerne sit ry som en sådan.

fungerer gennem eksemplariske cases, som ikke bare kan reduceres til formalisme (Law, 2009, p.143). Den (indtil for nyligt) nærmest glemte franske sociolog Gabriel Tarde (1843-1904) er ligeledes de seneste par år blevet en inspiration for Latour. Tarde mente - og Latour er enig - at *samfundet* skal forklares ved at gennemgå de små detaljer, som udgør det (Latour, 2005, pp.14-15). Tarde har således været en del af baggrunden for Latours mere eksplicite forsøg på at lave en decideret associationssociologi, bestående ved at udvide og videreudvikle hans lidt ældre ideer.

Ligeledes har filosofen Michel Serres været en læremester for Latour og Callon (Latour, 2013, p.293) og fra ham lånte de ideen om translationer - medieringer eller oversættelser, hvori en bestemt betydning forskubbes og ændres (Blok & Jensen, 2009, p.34f). Begrebet om aktanter kommer fra en variant af semiotikken, som Algirdas J. Greimas stod bag. Greimas' aktantmodel blev således brugt til at analysere tekster, og alting i en tekst kunne principielt være en aktant. Denne idé låner ANT og materiel semiotikken ligeledes, når de fx postulerer at mikrober, biler og forsøgsdyr *gør noget* på samme måde som mennesker.

Ideen om netværk stammer fra Gilles Deleuzes (en filosof Latour flere gange har indrømmet at være inspireret af (Latour, 2013)) idé om rhizomer, en art trådlignende rodnetværk, som ikke har en klar begyndelse og ende, eller forskellige niveauer, men snarere er komplekst indfiltret i hinanden (Blok & Jensen, 2009, p.34). Ideen om rhizomet indeholder således også ideen om, at alting eksisterer på et *plan* af virkeligheden, uden forskellige ontologiske niveauer, en idé der også kommer fra Deleuze (ibid., p.33f). Med denne korte historiske skitse på plads, vil jeg nu bevæge mig videre til en mere grundig redegørelse for de materiel semiotiske perspektiver.

Centrale materiel semiotiske begreber

At ville gennemgå de vigtigste materiel semiotiske begreber er lettere sagt end gjort. Der er tale om et mangfoldigt teoriapparat, hvor der ikke altid er enighed, eller konsistens, de forskellige forfattere imellem. Ligesom de fleste akademiske retninger, kunne man lidt spydigt påstå. I dette afsnit vil jeg gennemgå de pointer, jeg ser som mest centrale for dette speciale, ud fra specielt Bruno Latour. Løbende vil jeg forsøge at komme med eksempler, hentet enten fra Latour, andre dele af litteraturen, eller selvopfundne.

En verden af aktanter

Lad os først starte med begrebet *aktant*. En aktant er dybest set det samme som en aktør, bortset fra at *alting* i princippet kan være en aktant, både en fodbold, en fodboldspiller, en plakat af en fodboldspiller, et fodboldstadion, julemanden og et atom. Og alle disse aktanter er aktanter *på samme måde* - de er alle lige virkelige og lige reelle. At alle aktanter er lige virkelige, betyder dog ikke at de er lige stærke, hvilket redder Latour fra de værste beskyldninger om at fornægte "virkeligheden" (Blok & Jensen, 2009), mikroben tuberkulose (mikrober er aktanter) er fx stærkere end de fleste mennesker (mennesker er også aktanter), medmindre vores menneskeaktant formår at mobilisere andre aktanter i *netværk* - fx penicillin. Aktanter er altså lige virkelige - men ikke nødvendigvis lige effektfulde.

Med en aktant følger også *agens*, eller handling. En aktant kan defineres som "[...] *en hvilken som helst enhed i et narrativ, som spiller en rolle, dvs. som de andre aktanter i netværket anerkender, tager højde for, eller bliver påvirket af.*" (Blok & Jensen, 2009, p.79). Latour bruger ideen om aktanter til at understrege, at andet end mennesker kan handle, kan påvirke og kan "forme" verden. For Latour er aktanter specifikke begivenheder, som sker ét sted og på ét tidspunkt, og så aldrig igen på samme måde (Latour, 1993a, p.162; Harman, 2009, p.17).

Lad os bruge et tog som eksempel på aktant-begrebet. Toget er en aktant. Det består af sæder, klimaanlæg, gulve, motorer, hjul og mange flere dele. Alle disse dele er *også* aktanter, der udgør toget. De er nødvendige for, at toget overhovedet kan køre. Men vi kan ikke stoppe ved togets indre dele, hvis vi vil beskrive de aktanter der hører til det. For det er også nødvendigt med passagerer, tidsplaner, DSB, stationer, skinner, kontrollys og mange andre aktanter, for at toget kan køre. Alle disse aktanter *hænger sammen* og de hænger sammen i et *netværk*. Netværk er et begreb, der skal indfange den "trådlignende" ontologi, som findes i materiel semiotikken, som jeg kort nævnte tidligere. Netværket og dets elementer er alt der er, og de gøres og omgøres konstant - nye aktanter kommer i spil, andre går ud, nye relationer dannes og gamle opløses eller bevares. Dette betyder ikke, at alle netværk hænger sammen, eller at alle aktanterne i et netværk hænger direkte sammen, eller at et netværk der beskriver et DSB-tog i Jylland, også kan bruges til at beskrive Arrivas tog på Fyn. Vi har ikke at gøre med en holistisk teori, hvor alting i universet er sammenhængende, og en sommerfugl i Brasilien kan starte en tsunami i Japan (Harman, 2009, p.47).

Der er heller ikke noget *bag* aktanterne. Der er ikke en form for underliggende essens i DSB-toget, i dets skinner, i passageren eller kontrolløset, der er ikke magtrelationer eller lignende (Blok & Jensen, 2009). Der er kun konkrete aktanter og massevis af dem, som hænger sammen i netværk (ibid.). Vi har heller ikke at gøre med en idé om, at alting kan brydes ned i mindre dele, som om det var en væske, der kunne brydes ned i dets molekyler, dernæst atomer og så videre nedefter. Toget består ganske vist af aktanter, der fysisk er mindre end toget selv (fx sæder), men det består også af "større dele" - som fx banenetværket i Danmark.

Hvordan hænger netværk så sammen? Hvilke forbindelser er der mellem aktanterne? Her bruger Latour flere begreber, bl.a. mediering og translation. For at starte med translation, så betegner det en *oversættelse* mellem to aktanter. En oversættelse forsøger at sidestille to elementer, men kan aldrig gøre dette helt præcist - der foregår et skift i betydning eller mening, der foregår et "forræderi" (Law, 2009, p. 144), eller med Latours ord en forskydning (eng: "displacement") (Latour, 1999, p.79), samtidig med at der bevares noget. Eksempelvis, når forskerne vil undersøge om jordbunden i et bestemt område i Amazonas består af sand eller ler (Latour, 1999, p.63). Her undersøger de en jordbundsprøve, vurderer dets tekstur, noterer det i en notesbog, smider jordprøven væk går videre. Hvad er der nu sket? Som Latour påpeger: "*A word replaces a thing while conserving a trait that defines it.*" (ibid.), der er foregået en transubstantiation - tegnet (ordene i notesbogen) erstatter tingen (jordbundsprøven). Eller sagt på en anden måde. Der er sket en *translation* mellem de to aktanter, henholdsvis jordbunden, og notesbogen. I denne oversættelse er der bevaret noget (hvordan jordbundens tekstur "er"), samtidig med at der er sket en forskydning - notatet er ikke det samme som selve jordbunden. I Latours feltstudie blev forskernes konkrete og specifikke undersøgelser af jordbunden brugt i mere generelle, videnskabelige rapporter. Nu har vi en tredje aktant på vores lille (og for eksemplets skyld forsimplede) netværk. Jordbundsprøven - notesbogen - rapporten. Mellem hver aktant sker der en translation, altså en oversættelse og dermed en forskydning. Notesbogen medierer imellem jordbundsprøven og rapporten, men den er også noget i sig selv, og ikke blot en tom budbringer.

Hver aktant i ovenstående eksempel har relationer til andre aktanter som også spiller en rolle. Notesbogen afhænger således af et aktant-netværk bestående af fx tegnsystemer, tal, papir, trykkerier for at kunne være til, samtidig med at den er noget

i sig selv. Dette binder sig til Latours såkaldte irreducibilitetsprincip, som er: "*Nothing is, by itself, either reducible or irreducible to anything else.*" (Latour, 1993a, p.158). Denne pointe er også indgående i materiel semiotikken mere generelt, hvilket jeg vil behandle mere udførligt i det videnskabsteoretiske afsnit. For nu skal det blot pointeres, at hver enkelt aktant har relationer til andre aktanter, som ligeledes er med til at konstituere den. Dette betyder, at aktanter kun har kræfter i den forstand de altså er relateret til andre - de har allierede. Et IC4-tog kører på strækningen Aarhus-Aalborg, fordi det har en lang række af allierede aktanter, i modsætning til IC4-toget der står stille i den libyske ørken og som *mangler* allierede. Fragtede DSB det libyske IC4-tog til Danmark med skib, satte man det i stand og indsatte det på strækningen Aarhus-Aalborg, ville det også kunne køre, hvis ikke den libyske ørkens sand, havde besejret dets teknik. Hvis det kom til at køre igen, så ville toget have haft en lang række allierede aktanter - skibet, DSB (som i sig selv kan forstås som en samling af mange aktanter), rengøringspersonalet der fjernede sand fra gulvene, ingeniørerne der reparerede eventuelle skavanker, potentielle reservedele (etc.).

De netværk af aktanter, som over tid bliver så solide, at vi ikke længere bemærker de enkelte dele, kalder Latour for "black boxes" (Latour, 1999, p.304). En sort boks kender vi kun input og output fra, og det er først i sammenbruddet at vi lægger mærke til, at de består af andre dele. En bil kunne være et oplagt eksempel på en sort boks, hvor man først bemærker de enkelte dele, når der opstår problemer. Eksempelvis når bilen ikke længere vil starte, fordi batteriet ikke virker (Harman, 2009, p.35ff). Harman fortolker Latour på følgende vis: "*While traditional substances are one, black boxes are many - we simply treat them as one, as long as they remain solid in our midst.*" (Harman, 2009, p.34).

Hvad er det sociale så?

Disse teoretiske pointer har store konsekvenser for mange traditionelle måder at bedrive samfundsvidenskab på. Af de største kan nævnes ideen om at inddrage non-humane aktører, samt ideen om, at *det sociale* ikke findes som sådan (ligesom "naturen", "kulturen", "videnskaben" m.fl.), men i stedet *konstitueres* gennem *aktanters relationer*. At sige, at en given interaktion er en "social interaktion" er altså i et materiel semiotisk perspektiv grænsende til meningsløshed, fordi det sidestiller det sociale med et stof som træ, stål eller plastik (Latour, 2005, p.1). Det sociale er

snarere, ifølge Latour, det der sker når aktanter associeres til hinanden, og dermed kan forbindelsen mellem en mand og hans computer være ligeså social, som samtalen mellem to mennesker. Det er her at Latours opgør med de moderne dualismer kommer tydeligst til syne. Opdelingerne mellem viden og interesse, mellem natur og samfund (eller kultur), er grundlæggende en opdeling mellem mennesket på den ene side og det non-humane på den anden side, en opdeling som Latour finder kunstig (hvilket bl.a. kommer til udtryk i begrebet om aktanter (Blok & Jensen, 2009, p. 89). Moderniteten har aldrig eksisteret, vi har aldrig været moderne, det er i stedet et dagdrømmeri, fordi for Latour har alle fænomener altid været blandet ind i hinanden. Der findes ikke klart afgrænsede fænomener, der entydigt falder ind i kategorien "natur", eller kategorien "samfund", men kun *hybrider*, der i kategorierne social/naturlig bedst kan beskrives som "både/og". En bil er således *både* social, den er skabt af mennesker, bygget, den er *også* naturlig i klassisk forstand, den består af "hård" materie og ikke blot noget socialt. Den er et objekt, en død ting og den er *samtidig* en aktant der gør noget, der påvirker andre aktanter, der modificerer et bestemt mål. Den overordnede pointe er, at hvis der *ikke* findes to forskellige kræfter i verden - naturens og menneskets - men kun én substans, kun ét plan af virkeligheden, så er alle fænomener snarere hybrider end de er rene kategorier. Denne radikale pointe viderefører Latour og materiel semiotikerne i nogen grad til subjekt/objekt-distinktionen, hvilket vi skal se på i det følgende afsnit. For hvad er konsekvenserne for psykologien, hvis disse pointer tages seriøst? Et indledende bud på et svar kunne være, at det samme problem som Latour mener, at sociologien har, også gælder for psykologien. I "*Reassembling the Social*" fra 2005 hvor han forsøger at redefinere sociologien, påpeger han at det sociale som sådan ikke eksisterer som et stof for sig. Her henviser han flere gange til "psykologien" i samme åndedrag som jura, økonomi, politik, biologi og geografi (Latour, 2005, p.3), med den implicite antagelse, at psykologien er et veldefineret, "afklaret" videnskabeligt felt. Denne antagelse har jeg indledningsvist problematiseret, og senere i bogen (2005, p.200ff) forsøger Latour også selv at opløse nogle af de klassiske antagelser om psykologien. Man kan påstå, at det "psykiske" ofte henvises til som et stof, på samme måde som Latour kritiserer "det sociale" for at gøre. En henvisning der både finder sted i en del forskning og psykologisk litteratur, men ligeså vel i almene diskurser og hverdagsytringer. Jeg beskæftiger mig nærmere med

konsekvenserne, som materiel semiotikken har for psykologien, i kapitel 3. I næste afsnit vil jeg undersøge Latours forklaring på subjektivitet nærmere, og se hvordan den bevæger sig udover traditionelle spændinger mellem psykologi og sociologi.

Materiel semiotikkens videnskabsteori

I dette afsnit vil jeg gennemgå videnskabsteorien som ligger bag materiel semiotikken. I det hele taget er store dele af materiel semiotikken faktisk udviklet som videnskabsteori, det vil sige som en alternativ teori om hvordan vi kan forstå forholdet mellem videnskaberne og deres objekter. Det er relevant med nogle afklaringer i forhold til dette, fordi materiel semiotikken er blevet beskyldt for specielt to synder, når det kommer til dette punkt. For det første er traditionen blevet beskyldt for at være socialkonstruktionisme. For det andet er den blevet beskyldt for at være relativisme. Disse to beskyldninger er således det, der primært vil blive behandlet, ligesom jeg vil diskutere, hvilke konsekvenser materiel semiotikken har for "videnskaben" som sådan.

Socialkonstruktionisme og relativisme

Anklagen om socialkonstruktionisme er måske den mest brugte, men som bl.a. Blok og Jensen (2009) har demonstreret, så er det i bedste fald en misvisende beskyldning. Denne beskyldning går således på, at materiel semiotikken betragter alting som socialt konstrueret, at verden er uden faste sandheder samt at alting er afhængigt af menneskelige perspektiver. Materiel semiotikken er også provokerende - fx når Latour påstår at "Fakta er fabrikerede" (Blok & Jensen, 2009, p.26ff), og det er sådanne udsagn der får de fleste til pr. automatik at placere materiel semiotikken som en art socialkonstruktionisme (for eksempel herpå, se fx Karpatschof & Møhl, 2008, p.11). Socialkonstruktionisme bruges ofte som betegnelse for fænomener, som man vil påstå ikke er uundgåelige, som kunne have været anderledes, fænomener hvis realitet ikke er sat i sten (Hacking, 1999, p.7). Ligeledes er der spørgsmålet om realisme og antirealisme her, hvor realismens position fastholder at verden er uafhængig af vores beskrivelser og teorier, mens antirealismen fastholder, at verden er afhængig af vores beskrivelser og teorier. Der findes selvfølgelig gradforskelle inden for disse to positioner. Som påpeget af Brinkmann (2008, p.47f) er det fx de færreste, der vil påstå at verden ikke bare i nogen grad, påvirkes af vores historier,

teorier og modeller om den, ligesom det er de færreste der vil påstå det modsatte. Filosofen Ian Hacking har påpeget, at man bør skelne mellem kontroversielle og ukontroversielle former for socialkonstruktionisme. At påstå at julemanden er en social konstruktion er således rimelig ukontroversielt. At påstå at *køn* er socialt konstrueret er - alt afhængigt af hvem man påstår det overfor - noget mere kontroversielt. Og at påstå at *videnskabelige fakta* er socialt konstrueret er noget af det mest kontroversielle. Her må vi igen foretage en skelnen. For der er de, som påstår at videnskabens genstande som helhed er socialt konstrueret, at videnskabelige fakta er "fundet på" af mennesker, at alt viden kunne være anderledes. Denne form for retorik benyttes fx ofte af mennesker der benægter evolutionsteorien eller klimaforandringerne (Latour, 2004).

Men materiel semiotikken falder - i det store hele - *ikke* i denne lejr. For materiel semiotikerne lægger netop vægt på, at mennesker ikke sidder med alt magt. Alting er ikke ren lingvistik eller sproglige konstruktioner. Men *alting* er aktanter, og alle aktanter har derfor indflydelse på virkeligheden. Hermed adskiller materiel semiotikken sig fra den radikale socialkonstruktionisme og antirealisme, fordi den fastholder at verden ikke bare ordner sig efter menneskelige behov og ønsker, men selv "slår igen" (Latour, 2000). Når fx Latour påstår, at fakta er fabrikerede, så mener han ikke at et givent videnskabeligt faktum er hevet ud af den blå luft, men at det er blevet etableret og konstitueret gennem møjsommeligt "arbejde" fra mange aktanter, som er konstitueret i det samme netværk, hvoraf kun nogle få er mennesker. For Latour er ordene "konstrueret" og "usandt" *ikke* hinandens modsætninger (Blok & Jensen, 2009). Latour og den materiel semiotiske tradition er altså ikke socialkonstruktionister, men snarere det, som man kan kalde *konstruktivister* (ibid., p.77). Denne betegnelse er mere passende, fordi traditionen her lægger stor vægt på, at alt er konstitueret, konstrueret og etableret af andre aktanter gennem netværk. Men den radikale socialkonstruktionistiske kliché om "anything goes" gør sig altså ikke gældende her: "*Providing a social explanation, thus, means that someone is able in the end to replace some object pertaining to nature by another one pertaining to society, which can be demonstrated to be its true substance*". (Latour, 2000, p.109). Denne form for forklaring ved hjælp af sociale faktorer, er altså netop hvad materiel semiotikken - i dette tilfælde i skikkelse af Latour - vender sig imod.

Det samme gælder for ideen om at materiel semiotikken skulle være en form for relativisme, hvorunder sandheder er relative og kan vendes og drejes som man ønsker det. Et sådant synspunkt indtages ikke af materiel semiotikken. Her er man ikke optaget af sandhedens relativitet, men snarere af at det er *relationer* som producerer sandheder. Men relationer producerer ikke en hvilken-som-helst sandhed, for objekter kan *protestere* mod hvad vi siger om dem. Og netop dette er naturvidenskabernes force og human -og samfundsvidenskabernes problem. Ifølge Latour *konstituerer* komplekse laboratriekonstruktioner netop en sammenhæng, hvori et givent objekt (fx uran) kan *stritte imod* vores konklusioner om det (fx hvis vi påstår at uran har 93 protoner, eller ikke er radioaktivt) (Latour, 2000). Som filosofen Graham Harman, der har foretaget en læsning og analyse af Latour som metafysiker, har påpeget, så er Latour hverken realist, antirealist eller relativist i deres klassiske former. Latour undslipper disse kategorier, for hans metafysik opløser selve grundlaget for at indtage sådanne positioner (Harman, 2009). Materiel semiotikken generelt må, for så vidt den udspringer fra specielt Latour, ligeledes ses som en form for konstruktivisme, snarere end en realisme, socialkonstruktionisme eller relativisme. Som det gerne skulle fremgå, er de mest almindelige kritikker af materiel semiotikken for at være relativismens og socialkonstruktionismens højborg altså misvisende, fordi materiel semiotikken tager hensyn til hvordan andre aktører end mennesker spiller ind. Men som Harman (2009) har påpeget, har den klassiske, realisme-baserede kritik dog én væsentlig pointe: At specielt Latour i for høj grad overlader entiteters eksistens til hvornår de er blevet "opdaget" af mennesker. Et berømt eksempel på dette fra Latour selv, er opdagelsen af mikrober som Louis Pasteur i sin tid gjorde. Latours pointe er, at mikroberne ikke eksisterede før Pasteur og Pasteurs mange allierede konstituerede dem - men derefter var de der "hele tiden" (Harman, 2009, p.83). Problemet med dette synspunkt er imidlertid at det tildeler for megen vægt til "[...] *the human awareness of it* [mikroben] [...]" (Harman, 2009, p.111), i den forstand at Latours synspunkt her ignorerer at mikrober selvfølgelig havde *effekter* før de blev opdaget af Pasteur! Alternativet til materiel semiotikkens radikale forståelse af dette er, at vi skelner mellem tingen-i-sig-selv og tingen-for-os. Med dette lån fra Immanuel Kant (1724-1804) kan vi skelne mellem vores koncept om mikrober - som først eksisterede efter de var blevet opdaget! - og mikroben i *sig selv*. Men et sådan lån fra Kant og en inddeling mellem et erkendende subjekt og et

livløst objekt er netop dét, som Latour og materiel semiotikken som tradition har forsøgt at gå bort fra, hvilket jeg i næste afsnit vil se nærmere på.

Opgøret med Kant

En del af det materiel semiotiske projekt har fra starten været at problematisere det klassiske filosofiske skisma mellem epistemologi og ontologi. Her spiller specielt Kant en skurkerolle for materiel semiotikerne, for så vidt at han adskilte det erkendende subjekt fra objekternes verden. Han formulerede ideen om at vi ikke ser tingen-i-sig-selv (das Ding an sich), men snarere tingen som den fremstår *for* os (das Ding für uns) (Christensen, 2002, p.21). For så vidt som subjektet aldrig kan erkende objektet *i sig selv* - objektets ontologi - så må vi operere med teorier om objektet *for os*. Der er en afgrund mellem subjektet og objektet. En afgrund som materiel semiotikken med sit eksplicite fokus på ontologi har forsøgt at opløse (Mol, 2012). For i materiel semiotikken er der en *flad ontologi*. Materiel semiotikkens bevægelse *væk* fra Kant sker ved at betragte alting som virkeligt og virkeligt på den samme måde. Ligeledes sker bevægelsen *væk* fra Kant ved at kassere den såkaldte korrespondensteori, det vil sige teorien om at et udsagn er sandt såfremt det korresponderer med en "ekstern" virkelighed (Christensen, 2002, p. 37). Når "subjektet" og "objektet" ikke længere er adskilte, men aktanter med samme ontologiske fodfæste, så giver det ikke længere mening at tale om, at det ene korresponderer til det andet. Derfor kan vi ikke operere med vores "viden-om-mikrober" og "hvordan-mikroben-virkeligt-er", vi må i stedet placere dem på samme ontologiske niveau. Og derfor retter Latour m.fl. blikket mod aktanter i netværk, og hvordan disse stabiliserer et udsagn, således at det kan blive betragtet som fakta. Den hollandske filosof og etnograf Annemarie Mol tager Latours oprør mod Kant i en anden retning og påpeger en konsekvens af de metafysiske ideer: At én ontologi ikke er givet, det værende er ikke givet på forhånd, i stedet "[...] *ontologies are brought into being, sustained or allowed to wither away in common, day-to-day, sociomaterial practices.*" (Mol, 2002, p.6).

Denne idé følger blandt andet af Latours irreducibilitetsprincip, som jeg tidligere introducerede: "*Nothing is, by itself, either reducible or irreducible to anything else.*" (Latour, 1993a, p.158). Dette betyder for det første at intet er reducerbart til noget andet. Min bil kan ikke reduceres til dens komponenter. Bilen er noget i sig

selv og ligeså er dens motor, gear, sæder osv. Aktanterne her "hænger sammen" ved hjælp af translationer. Latours princip betyder for det andet, at intet er irreducibelt - altså umuligt at reducere - til noget andet. Min bil *kan* reduceres til dens komponenter, dens gear, dens sæder og motor. Hvordan hænger dette paradoksale udsagn sammen? Det gør det ved Latours kvalificering "*by itself*", der netop påpeger at alle ting er afhængige af andre ting - intet står alene. Min bil kan ikke reduceres til dens komponenter, men den er samtidig afhængig af dens komponenter for at eksistere, den er en effekt af komponenterne. Hvis alting er noget i sig selv, så giver det altså slet ikke mening at tale om en reduktion - eller det modsatte!

Så hvis alt er noget *i sig selv* og ikke kan reduceres til noget andet, så er ethvert objekt multipelt. Vi kan tage et eksempel fra Mols eget etnografisk studie af åreforkalkning og praksisser på et hollandsk sygehus. Her er åreforkalkning ikke ét, singulært objekt i den virkelige virkelighed, hvorom vi besidder repræsentationer. I stedet er åreforkalkning multiple objekter der bliver gjort (eng: "enacted"). Dette sker fx når lægen vurderer patientens evne til at gå, når blodtrykket måles, når patienten opereres og benet skæres op, når det amputerede ben dissekeres (Mol, 2002). Alt dette er ikke aspekter af den samme ting, men objekter (eller aktanter) i deres egen ret, fordi objekter i den latourske metafysik, som Mol bygger på her, nødvendigvis er eksterne fra hinanden. Ifølge Mol er en del af denne bevægelse mod en alternativ form for videnskabsteori - på trods af dens problemer - for at undgå at stabilisere ontologi, som noget der ikke kan ændres, eller gøres anderledes. Dermed bliver en del af materiel semiotikkens projekt politisk og normativt, for hvis ikke længere verden er "sat i sten", men (i et vist omfang) kan gøres eller performes (hvis man er allieret med de rigtige aktanter!), hvilken verden ønsker vi så at gøre? (Mol, 2002).

Materiel semiotik som indgangsvinkel til subjektivitetsfilosofi

I de forrige afsnit har jeg gennemgået en række materiel semiotiske hovedpointer. Som nævnt vil der være aspekter, der er udeladt, ligesom der ikke er tale om en komplet oversigt over hele feltet, med alle dets forskellige grene. I det følgende afsnit vil jeg kigge nærmere på, hvad de materiel semiotiske perspektiver kan fortælle os om subjektet og subjektivitet. Da jeg indtil videre primært har fokuseret

på Latours variant af materiel semiotikken, vil det følgende afsnit være en redegørelse for Latours syn på subjektivitet, samt en kritisk diskussion af dette.

Latour og det menneskelige subjekt

Min overskrift til dette afsnit er intentionelt en smule misvisende. For hvor de traditionelle filosofier, eller de traditionelle psykologiske retninger beskæftiger sig med det menneskelige subjekt, så er en af konsekvenserne af Latours materiel semiotiske, anti-moderne projekt at forkaste ideen om et "rent" menneske. For Latour stammer mennesket fra en "teknisk vugge" (eng: "technical cradle") (Latour, 2002, p.248), menneskeheden har altid - også før den besad et sprog - været afhængig af teknologier af forskellig art (ibid.).

Denne afhængighed betyder, ifølge Latour, at vi må sætte spørgsmål ved selve den traditionelle afgrænsning mellem det aktivt handlende, menneskeligt subjekt, og ubevægelig, agens-løs materie. Den konklusion ligger i forlængelse af hans idé om at opstille symmetri mellem aktanter - et menneske er ligeså relevant i en given kæde af associationer, som en buket af blomster, en bil, eller en mikrobe. Teknologier - som fx en bil - er ikke blot et *middel* til at nå et mål, det *medierer*, oversætter og *ændrer*, fordi "[...] *we have changed the end in changing the means* [...]" (ibid., p.252). Forholdet mellem det menneskelige subjekt og "ting" er altså komplekst. En måde at forstå det på, er ved at se på Latours idé om agens. Spørgsmålet om agens er spørgsmålet om, hvordan aktanter som hænger sammen i netværk kan *handle* på hinanden. Hvordan kan en blomsterbuket, en brosten, eller en bil overhovedet have en form for agens - det er jo bare ting? Et materiel semiotisk svar på dette vil være, at agens blot betyder at påvirke (Harman, 2009, p.35). Brostenen *påvirker* i forskellige henseender - den tilbyder et stabilt underlag at gå på, eller den fungerer som tungt kasteskyts på Nørrebro. Men, vil man måske indvende, brostenen gør jo ikke noget *af sig selv* - et menneske er jo nødt til at samle den op, og bevæge sin arm tilbage og fremefter i en hurtig bevægelse for at kunne kaste brostenen. Hvilket er korrekt. En aktant er ikke noget i *sig selv* - alle aktanter er eksterne fra hinanden (ibid., p.34), altså adskilte. Det betyder, at brostenen ikke kan gøre noget for sig selv, men som vi har set, så er der ingen aktanter, der eksisterer udenfor et spindelvæv af relationer, associationer og translationer. Mennesket der samler brostenen op, kan således heller ikke eksistere og være en "agent" uden en lang række relationer til andre aktanter. Og

hver af disse aktanter *påvirker*, eller oversætter og ændrer noget, både mennesket der løfter brostenen, men også brostenen selv, når den kastes. Som Latour påpeger det:

"There is no sense in which humans [...] exist as humans without entering into commerce with what authorizes and enables them to exist (that is, to act) [...] Purposeful action and intentionality may not be properties of objects, but they are not properties of humans either. They are properties of institutions [...] of what Foucault called *dispositifs* [...]" (Latour, 1999, p.192).

Latour fraskriver altså mennesker agens og intentionalitet i radikal forstand - i stedet for, så må disse evner findes i større "institutioner", eller hvad man, for at blive i den materiel semiotiske begrebsverden, kan kalde for *netværk*. Den intentionelle handling er altså kun muligt som følge af komplekse relationer til andre aktanter, den er kun mulig *fordi* der er netværk som konstituerer mennesker. Pointen er, siger Latour, at undgå subjekt-objekt-distinktionen, for i stedet at se på, hvorledes mennesker og non-humane aktører *foldes* ind i hinanden og tilsammen udgør netværk. Subjektivitet bliver ikke tildelt min kaffekop, men subjektivitet defineres nu som noget der opstår *qua* en relation til andre aktanter.

Subjektivitet distribueres over mange forskellige aktanter, således at individet ikke er dets centrum. Hvis subjektivitet er de måder hvorpå vi anskuer og erkender verden, de følelser og holdninger vi har, så er Latours pointe at dette kun kan opstå, fordi mennesker indgår i en lang række af netværk. Denne pointe er ikke så avanceret, det er gammel viden i filosofi og religion - og det meste psykologi, fx udviklingspsykologien - at mennesker er afhængige af andre mennesker. Mennesker hjælper andre mennesker, forældre opdrager deres børn, lærer dem at begå sig, skrive, læse, regne og så videre. Mennesket er et socialt dyr, hvis overlevelse og evolution er blevet båret frem af blandt andet dets evne til at indgå i grupper. Latours fornyelse er her at tilføje objektet til listen over de skabninger, med hvem vi samarbejder, og dernæst give objektet, tingen en mulighed for at være *aktiv*. Vores samfundsmæssige strukturer, vores interaktioner i dagligdagen, vores transportmidler, vores sygdomme, vores *liv* som sådan er medieret af en lang række af aktanter. I en artikel fra 1996 diskuterer Latour forskellen på de interaktioner som mennesker kan have, og de interaktioner som bavianer kan have (Latour, 1996a) (Latour har som nævnt i mange år haft et samarbejde med primatologen Shirley Strum, som har studeret primater indgående). Her påpeger Latour, at bavianer ikke mestrer den samme mængde værktøjer som mennesker (Latour, 1996a). Af denne

årsag må de konstant re-etablere sociale positioner. En han etablerer dominans over en anden, aberne forsøger at orientere sig i flokken og hvor de er på vej hen og disse relationer opføres igen og igen - mange gange på én dag (Latour, 2005, p.197f). En flok af bavianer afpasser således konstant deres adfærd ud fra de andre. Der er ifølge Latour tale om kompleks social interaktion (Latour, 1996a, p.229). Mennesker kan som sådan også have komplekse, sociale interaktioner, men det der langt oftere sker, er at de har *komplicerede* sociale interaktioner. Den komplicerede sociale interaktion er kompliceret, fordi der i denne interaktion er objekter. Menneskers interaktioner står - næsten - aldrig alene, de er altid medierede af objekter:

"[...]the clothing that we are wearing comes from elsewhere and was manufactured a long time ago; the words we use were not formed for this occasion; the walls we have been leaning on were designed by an architect for a client, and constructed by workers-people who are absent today, although their action continues to make itself felt" (Latour, 1996a, p.231)

Man kan ligeledes tænke på en teknologi som sms-beskeden, for at følge Latours argument her. Her er intet behov for at afpasse en interaktion, intet behov for at vurdere den andens ansigtsudtryk, kropssprog eller lignende. Der er heller intet behov for at være det samme fysiske sted, ligesom denne komplicerede, sociale interaktion også kan finde sted forskudt i tid (jeg sender en sms-besked en aften - du læser den først ugen efter).

Altså - de handlinger vi foretager os finder kun sted, fordi vi indgår i utallige netværk af relationer mellem aktanter. Det er derfor at Latour proklamerer (Latour, 1996a) at vi skal gå væk fra en idé om intersubjektivitet, altså en rendyrket, umedieret kontakt mellem to subjekter (Latour, 1996a, p.229ff), og erstatte det med en idé om interobjektivitet. Dette skal vi, fordi interaktioner medieres af objekter. Skal man studere bavianers sociale liv, kan vi godt bruge begrebet om intersubjektivitet, men mennesker er bogstaveligt talt altid *imellem* objekter, som ikke bare er mellemlid, men mediatorer (Latour, 1996b) - og derfor må de medregnes i enhver sociologisk eller psykologisk analyse (Latour, 1996a, p.234). Som han formulerer det andetsteds: "*Action is simply not a property of *humans but of an association of actants [...]*" (Latour, 1999, p.182). Det er kun muligt for mig at køre bil, at have og praktisere en holdning til privatbilisme (fx ved at stemme, eller protestere, eller brokke mig) fordi der er en lang række af netværk, som går ud over mig, og som jeg kan deltage i. Netværk der fx kan indeholde FDM, biler (og

massevis af dem!), forurenende partikler, Christiansborg, Greenpeace, bilulykker, køreskoler, chauffører og så videre. Alle disse elementer er *nødvendige* for at jeg kan handle. De udgør, eller konstituerer, i et materiel semiotisk perspektiv dele af min subjektivitet, også selvom de er eksterne fra mig.

Materiel semiotik, intentionalitet og agens

Det er relevant at kigge lidt nærmere på spørgsmålet om intentionalitet og agens, fordi det er centralt i forhold til at forstå en del af filosofien bag materiel semiotikken og fordi disse koncepter har betydning for vores forståelse af subjektivitet. I det følgende vil jeg derfor beskæftige mig lidt nærmere med intentionalitet og agens i en latoursk optik. De filosofiske diskussioner om disse begreber er for store til dette speciale, ligesom de bevæger sig noget ud over mit undersøgelsesfelt. Jeg vil derfor nøjes med at forklare hvad der kunne være ét muligt problem ved Latours definition, specielt set i forhold til psykologien. Latour påstår, som jeg har gennemgået, at målrettet handling og intentionalitet ikke er egenskaber ved objekter eller mennesker, men snarere ved "institutioner"⁵. Latours argument er her, at der kun er mulighed for handling, der er kun mulighed for at være et subjekt, et menneske eller en person, i det omfang man indgår som element i massevis af netværk. Og mennesket er aldrig i centrum i disse netværk, men snarere en effekt af dem. Latour bruger en pistol som eksempel på dette.

En pistol har en bestemt materiel konfiguration som tillader bestemte handlinger (fx at skyde) og disse konfigurationer *oversætter* de mål, som personen måtte have, inden vedkommende tog fat i pistolen. Oversættelsen betyder, at når pistolen og personen indgår i et person-pistol netværk, så *skifter* disse mål til et fælles tredje, der opstår et nyt mål - hvor man før ville true, vil man nu dræbe (Latour, 1999, p.177f). Ligeledes havde personen, før denne indgik i person-pistol netværket, kun sit tidligere mål på baggrund af de mange netværk denne indgik i først. At stoppe op og pege på det oprindelige, netværksløse subjekt er en umulig opgave - for et sådant eksisterer ikke (Latour, 1999, p.192ff). Dette harmonerer med Latours idé om at intentionalitet tilhører en "institution", altså et netværk bestående af aktanter. Hvis vi

⁵Her inddrager Latour også Foucaults begreb om "dispositifs", som nogle gange er blevet oversat til "apparatus". Et dispositif var for Foucault en gruppering af heterogene elementer, som fx diskurs, arkitektur, politik, law, videnskab og moral (Rabinow & Rose, 2003, p.xvi).

går tilbage til eksemplet med personen, der kaster med en brosten, så handler vedkommende i Latours perspektiv ikke intentionelt, men intentionaliteten må snarere tilskrives den række af aktanter samlet i et netværk, hvori det vi traditionelt betragter som en "person" også indgår. Til spørgsmålet om subjektet har en agens, om det er i stand til at handle *i sig selv* er Latours svar altså: nej.

Hvis vi, som jeg tidligere i specialet beskrev, betragter *psykologiens* genstandsfelt som *personen*, så er dette radikale synspunkt problematisk - for hvordan kan vi operere med et person-begreb, uden at postulere en mulighed for agens, altså *villet* handling, eller en *intentionalitet*? Jeg undersøger person-begrebet nærmere i kapitel 3, her vil jeg blot fokusere på intentionalitet og agens. Lad os først se nærmere på begreberne og hvordan Latour bruger dem. Vi er nødt til at skelne mellem intentionalitet som filosofisk begreb, og intentionalitet som vi bruger det i hverdagssproget. Hverdagsversionen først: Jeg kan have en intention om at anskaffe mig en kat, om at slå op med min kæreste, eller om at finde en ny lejlighed. Men disse eksempler på intentioner, altså planer eller mål, er ikke det samme som *intentionalitet* i den stringente, filosofiske forstand. Her kommer intentionalitet som begreb fra den fænomenologiske tradition, og er bl.a. defineret af filosofen Edmund Husserl (1859-1938) som bevidsthedens rettedhed mod et objekt (Christensen, 2002, p.136). At påstå at Latour tildeler bevidsthed og *intentionalitet* til alting, vil være en fejlagtig læsning af ham. Men en "institution" - som i følge Latour kan have intentionalitet - behøver jo ikke bestå af menneskelige aktanter, hvilket kan være svært at begribe. Kan der være en bevidst rettedhed uden der er et menneske et eller andet sted? Latours brug af begrebet intentionalitet bevæger sig andre steder tættere på et begreb som "affordance" - hvad et objekt - eller en institution - *tillader* (Latour, Harman & Erdelyi, 2011, p.122). Begrebet om affordances stammer fra den amerikanske psykolog J. J. Gibson. Han var ligesom Latour interesseret i at redefinere klassiske felter, hvilket hos Gibson primært kom til udtryk i en redefinering af begrebet om perception. Heri indgik teorien om affordances - det som et objekt *tillader* og som en organisme kan percipere (Dant, 2005, p.72f). At bruge begrebet "intentionalitet" som "affordance", virker umiddelbart mere meningsfuldt, når Latour dernæst tilskriver det til institutioner. Institutioner kan *tillade* forskellige former for handling (dvs. have affordances, for at blive i den gibsonianske terminologi), det kan objektet *i sig selv* ikke, fordi hvad det tillader afhænger af en

relation til noget andet. Hvad en parkeret bil afforder eller tillader andre aktører, afhænger fx af om den er parkeret i en indkørsel eller i overhalingsbanen på motorvejen. I begge eksempler er bilen ikke et isoleret objekt i et vakuum, men indgår i aktant-netværk, der indebefatter motorvej og indkørsel. En yderligere afvisning af at Latour mener intentionalitet i den fænomenologiske forstand finder vi ligeledes i bogen *Pandora's Hope* (1999). Her afklarer Latour sit forhold til fænomenologien, som ikke er positivt (Latour, 1999, p.9f), fordi fænomenologien ifølge Latour aldrig tillader os at sige noget om verden, som den rent faktisk *er*, kun som den fremkommer for os, hvilket i sidste ende har ført til opdelingen mellem humanvidenskaben (hvordan verden er "for os") og naturvidenskaben (hvordan verden er "i virkeligheden") (Harman, 2009, p.78). Derudover skriver Latour som sagt følgende: "[...] *Purposeful action and intentionality may not be properties of objects, but they are not properties of humans either.*" (Latour, 1999, p.192). Her nævnes målrettet handling i samme forbindelse som intentionalitet, hvilket, kombineret med Latours kritik af fænomenologien, nok bør læses som et begreb, der ligger tættere op af hverdagsbrugen - altså som det at have *mål*. Uanset hvilken fortolkning af intentionalitet vi anvender, så er det klart at Latour mener, at *institutioner*, som er noget andet og mere end bare mennesker, kan have en sådan - at det er institutioner som er i stand til at handle intentionelt. En kritik af dette synspunkt kunne eksempelvis komme fra en klassisk sprogfilosof. Her kunne man mene, at begreberne intentionalitet og agens *kun giver mening* for så vidt de betegner *mennesker*. Begrebernes grammatik foreskriver, at vi bruger dem om mennesker, om personer. Derfor er det meningsløst at tilskrive agens til en institution, på samme måde som det er meningsløst at påstå, at man kan smage en farve! Hvis jeg igen skal sætte mig i Latours sted, så vil der være to oplagte modsvar.

For det første at grammatiske og semantiske henseender er ligegyldige, fordi de forlader sig på den modernistiske metafysik, som Latour bortkaster. Ligeså vel som det, at jeg kan omtale "naturen" som én enkelt, sammenhængende entitet, ikke betyder "naturen" eksisterer som en sådan, så fastlægger grammatiske regler for den korrekte brug af begrebet agens, heller ikke hvordan agens eksisterer "i verden". For det andet kunne et latoursk modsvar lyde, at intentionalitet og agens rigtigt nok er problematiske begreber at bruge på institutioner, fordi de placerer mennesket som den centrale aktør, hvorudfra alt handling udløber - alt materielt er dødt, og kræver

menneskelig agentialitet for at have effekter. Så intentionalitet og agens er i det hele taget problematiske i Latours perspektiv, fordi de placerer mennesket som en primær aktør og objekter som vores ugenstridige, passive midler til at opnå vores mål i verden (Latour, 1996c, p.268). Et sådant argument medfører samtidig, at vi må forsøge at rekonceptualisere vores begreber om intentionalitet og agens, hvilket netop er en del af det materiel semiotiske projekt: At demonstrere hvorledes vores klassiske, modernistiske teorier om ontologi, epistemologi, subjekt og objekt er fejlagtige og må erstattes!

At være et subjekt er noget man gør

I det forrige afsnit har jeg gennemgået og diskuteret specielt Latours syn på subjektet, agens og intentionalitet. Men Latour er ikke den eneste i den materiel semiotiske tradition, som har gjort sig tanker om hvad subjektet er. I det følgende vil jeg derfor undersøge, om det er en mere frugtbar løsning for psykologien at betragte subjektivitet som noget der "gøres" i materiel semiotiske processer. Her tager jeg udgangspunkt i John Law og Annemarie Mol, som har påstået at vores krop er noget vi *gør*, ligeså meget som noget vi *har* (Mol & Law, 2004, p.45). De giver et eksempel på dette fra tilfældet sukkersyge, hvor man skal være opmærksom på sit blodsukker. Den sukkersyge krop er ikke bare noget man har, men noget man aktivt *gør*, man mærker efter kroppens signaler, man indtager føde anderledes, man måler sit blodsukker (eller lader være), man tager insulin (eller lader være) (Mol & Law, 2004) med forskellige konsekvenser - og alt sammen kun muligt, fordi vi er del af heterogene netværk (Mol, 2010, p.258).

Spørgsmålet er, hvad der sker, hvis vi følger Law og Mol og overfører denne pointe til subjektivitet. Så subjektivitet ikke længere kun er noget vi *har*, eller subjektet noget vi *er*. I et sådant perspektiv kan subjektivitet også være noget man *gør*, gennem aktiv deltagelse i verden, ved at lære at køre bil, ved at tage sig en uddannelse, ved at løbe sig en tur, ved at gå i terapi, ved selv at blive terapeut. Udover den subjektivitet jeg *har*, den som andre mennesker møder og refererer til, når de omtaler mig: "Rasmus sagde, at det var en dårlig idé at køre til højre i svinget", så er der det subjekt jeg *er*, min selvbevidsthed ("Jeg mente, det var en dårlig idé at køre til højre i svinget"). Dertil kommer altså den tredje - det subjekt som jeg *gør*, ved at engagere mig i forskellige praksisser i verden, ved at fortolke og

tænke, ved at forsøge at skabe mening i min tilværelse. Her bliver man en del af netværk, man associerer sig til andre aktanter, som forskubber ens egne mål (Latour, 1999, p.178f). Hvor du før ville løbe fem kilometer, får du lyst til at løbe en længere distance, hvor du før ville køre roligt til Skagen, kører du nu 130 km/t på motorvejen, hvor du før ville gå i terapi, vil du nu være terapeut. Det subjekt som forsøges gjort bliver forskubbet undervejs, det bliver ændret og påvirket af andre aktanter. Her er Latour inspireret af Michel Foucaults ideer om subjektivering, altså ideen om at bestemte måder at være et subjekt på bestemmes af magt og diskurs. Latour går mere detaljeret til værks end Foucault i det han gør subjektiveringen *lokal* og specifik og fordi han inddrager det materielle. Så ligger subjektiviteten ikke *i* hovedet, *i* sjælen, eller *i* selvet, men som en del af det materiel semiotiske netværk, man indgår i. Her kan et lidt længere Latour-citat være nyttigt:

"What is acting at the same moment in any place is coming from many other places, many distant materials and many faraway actors. If we wanted to project on a standard geographical map the connections established between a lecture hall and all the places that are acting in it at the same time, we would have to draw bushy arrows in order to include, for instance, the forest out of which the desk is coming, the management office in charge of classroom planning, the workshop that printed the schedule that has helped us find the room, the janitor that tends the place [...]"

(Latour, 2005, p.200)

Min pointe med dette citat er, at hvis vi skal gøre som Latour siger, for at beskrive noget så simpelt som et auditorium til forelæsninger, så skal vi også gøre det samme med subjektet - og det kan godt blive en massiv opgave. Vi skal beskrive de tråde og punkter der forbinder sig til dét, vi almindeligt betragter som subjektet, for derudfra at forstå hvordan det er blevet konstitueret. Der er på én gang mange kræfter der påvirker og former subjektet og i studiet af subjektivitet er det således opgaven at få kortlagt det, der skaber individer (ibid., p.207): "*Am I not in the depth of my heart [...] in the inner sanctum of my soul [...] an 'individual'? [...] I am but only as long as I have been individualized, spiritualized, interiorized.*" (Latour, 2005, p.212). Subjektet er ikke givet på forhånd, individets private liv er ikke et *a priori*, men må *skabes* gennem associationer af aktanter.

Kapitel 2 - Diagnoser og materiel semiotik

I dette kapitel vil jeg undersøge hvordan den materiel semiotiske teoritradition kan bruges til at nuancere forståelser af subjektivitet. Dette vil jeg gøre med udgangspunkt i to cases om diagnoser og lidelser, som jeg vil læse i det materiel semiotiske perspektiv. Dette vil jeg gøre for at demonstrere, hvilke pointer det materiel semiotiske perspektiv kan bibringe og hvorledes dette perspektiv kan forny vores forståelser af psykiske lidelser og diagnoser. Jeg vil gennemgå hvordan *ting* former og udhuler vores inderste indre, altså demonstrere min pointe om, at subjektivitet opstår som en effekt af relationer.

Jutel og Nettleton (2011) har påpeget at diagnosen - hvad enten det er en diagnose af somatiske eller psykiske lidelser - tillader noget bestemt. Diagnosen definerer ifølge dem hvad det vil sige at være syg, ved at samle en række symptomer der før var adskilte og fragmenterede. I det følgende er jeg interesseret i hvordan sådanne samlinger foregår, hvad der konstituerer dem og holder dem ved lige, og hvordan de påvirker menneskers forhold til verden og sig selv.

Forgængelige psykiske lidelser

I Frankrig opstod der, fra cirka 1886 til 1909, en forgængelig psykisk lidelse, den såkaldte "fugue", også kendt som ambulatorisk automatisme. Den canadiske filosof Ian Hacking har beskæftiget sig med fugue, og det er på hans værk fra 1998, *Mad Travelers* at dette afsnit baserer sig. Men hvad er fugue? Navnet giver os et tip - fugue kommer af det latinske ord *fuga*, som betyder flugt. Fugue er navngivet sådan, fordi det er en betegnelse for tilstande, hvori mennesker tvangsmæssigt rejser fra sted til sted, uden anelse om hvem de er, eller hvorfor de gør det (Hacking, 1998, p.7). Den første person, der blev identificeret som havende fugue - faktisk den person hvorudfra konceptet opstod - hed Albert. Den korte version af historien om Albert er, at han rejste fra by til by og fra land til land. Undervejs arbejdede han i jobs, måske i nogle dage, uger, eller måneder, hvorefter han tvangsmæssigt ville rejse videre (ibid.). Det gjorde han indtil 1887, hvor han blev indlagt på et hospital. Her fandt en læge Alberts tilstand interessant. Det endte med en doktordisputats om Albert og definitionen af fugue som psykiatrisk diagnose (ibid., p.8). Og herfra blev fugue til

en regulær epidemi. Det startede som nævnt i Frankrig, nærmere bestemt Bordeaux og bredte sig snart til Paris, Italien, Tyskland og Rusland (ibid.). En lang række mennesker begyndte at lide af fugue, og psykiaterne i specielt Frankrig diskuterede sygdommen på livet løs. Men fugue spredte sig aldrig til USA, og fugue forsvandt nærmest helt i 1909. Siden da er den kun blevet diagnosticeret et fåtal af gange, hvilket er Hacking's udgangspunkt. Hvorfor tog denne psykiske sygdom kun "ved" visse steder og på et bestemt tidspunkt i historien? Undersøgelsen Hacking foretager sig er således overordnet af, hvad der muliggjorde denne specifikke måde at være "gal" på (ibid., p.55) - hvad muliggjorde at så mange mennesker blev ramt af fugue? For der *var* noget som muliggjorde fugue som lidelse - og diagnosticeringen af den - ligeså vel som der var noget, der *umuliggjorde* lidelsen i fx USA. Og det er dette "noget", som Hacking har forsøgt at identificere.

Økologiske nicher

I dette afsnit vil jeg gennemgå Hacking's idé om økologiske nicher, og hvordan disse konstituerede fugue. Ifølge Hacking var fugue en kortvarig psykisk sygdom, fordi den opstod i en bestemt økologisk niche (ibid., p.1). Hacking's idé er altså, at fugue som en psykisk sygdom og diagnose opstod ud af et bestemt miljø. Lidelsen opstod på grund af en række faktorer, der var til stede og som muliggjorde den. Disse faktorer gjorde den psykiske lidelse (og diagnosticeringen af den) meningsfuld. Hacking's pointe er ikke at påpege, at sygdommen ikke er virkelig, hans pointe er ikke at påpege at den er "socialt konstrueret". Pointen er snarere at undersøge: "[...] *what [...] made this a possible way to be mad?*". Rent teoretisk er han inspireret af Foucault's idé om *diskurs*, defineret som et bestemt system, hvorunder noget er meningsfuldt at sige (Hacking, 1998, p. 85; Gutting, 2012). Hvad Hacking dog påpeger i samme ombæring er at *diskursen* forstået som noget rent sprogligt eller lingvistisk, er en forsimplet optik at forstå psykiske lidelser såsom fugue igennem. Hacking er værd at citere på dette punkt:

"Foucault carved numerous turns of phrase into ice sculptures, which had, for a moment, sharp contours. Then he walked away from them, insouciant, and let them melt, for he no longer needed them. His less gifted readers put the half-melted shapes in the freezer, and, without thinking, reproduce these figures as if they still glistened in the midnight sun and meant something."

(Hacking, 1998, p.85)

Ideen om økologiske niches er Hackings forsøg på at bevæge sig ud over diskurs og sprog - det *materielle* skal med ind i billedet igen i bredere forstand. Her er afstanden fra Hackings pointer og til materiel semiotikerne kort. Men inden jeg vil diskutere det, så skal vi kigge nærmere på den økologiske niche i Frankrig, der muliggjorde fugue. Her peger Hacking på, at den udgøres af fire overordnede elementer.

Det første element består af synlighed. I Frankrig i det 19. århundrede skulle alle have identifikationspapirer på sin person hele tiden (Hacking, 1998, p.62f). Dette muliggjorde observation af folk der rejste - man kunne vide, hvor de hørte hjemme, hvor langt de havde rejst eller om de i det hele taget var rejsende. Der var således et element i den økologiske niche, som gjorde folk etablerede synlighed (eng: "observability"), deres identifikationspapirer (Hacking, 1998, p.82). Dette er også en del af Hackings forklaring på at fugue ikke slog igennem i USA. Man var her ikke påkrævet at have identifikation på sig. Myndighederne havde altså ikke mulighed for at observere og klassificere individer, som nogle der havde vandret fra hus og hjem (ibid.). Selvom vi altså kan finde case-beskrivelser af individer, der har opført sig som en typisk person med fugue, så eksisterede lidelsen altså aldrig i USA (ibid., p.57), som noget diagnosticerbart, fordi den ikke var synlig.

Det andet element er en *kulturel polaritet*. Med en kulturel polaritet mener Hacking, at der skal være en offentlig fascination af kulturelle fænomener, hvorimellem lidelsen kan placere sig. Der skal så at sige være rum mellem to poler. I Frankrig og store dele af Europa, var man i 1890'erne optaget af turisme som fænomen, ligesom man var optaget af at beskytte staten fra degeneration (ibid., pp.65-70), hvilket fx kom til udtryk i form af en frygt for og modstand mod vagabonder og omstrejfare.

Det tredje element er en medicinsk taksonomi, altså et klassifikationssystem, som gør adfærden, der er blevet observeret, meningsfuld som en lidelse. Fugue passede i 1890'erne ind i de daværende medicinske taksonomier, og sygdommen var kontroversiel nok til at foranledige debat (specifikt om fugue var en afart af *epilepsi*⁶, *hysteri* eller transcenderede begge overordnede klassifikationer) (ibid., p.41; p.81).

⁶Psykiatrien på dette tidspunkt var - naturligt nok - radikalt forskelligt fra i dag. De to overordnede psykiske lidelser på dette tidspunkt var således epilepsi og hysteri. Med epilepsi menes der således ikke epilepsi anno 2013 (Hacking, 1998).

Da de medicinske taksonomier i psykiatrien omkring 1909 blev ændret radikalt, mistede fugue noget af det, der vedligeholdte den som diagnose og lidelse (ibid., p.72). Og fugue forsvandt også som en lidelse, der ofte blev diagnosticeret. Hackings pointe er, at det er alle fem elementer, der opretholdte lidelsen. At det medicinske element forsvandt, betyder således ikke nødvendigvis at fugue også forsvandt. Det gjorde det snarere fordi andre af elementerne også ændrede sig. For eksempel er fugue (under betegnelsen "dissociative fugue") stadig et element i DSM-IV (ibid.). Den er ligeledes en del af den kommende DSM-5, nu som en underkategori til dissociativ amnesi (Spiegel et al, 2010). I samme ombæring skal det bemærkes, at antallet af diagnosticerede tilfælde af dissociativ fugue i nyere epidemiologiske undersøgelser er 0% i Canada, 0% i USA, 0,2% blandt kvinder i Tyrkiet og 1,3% blandt patienter i Kina (Spiegel et al, 2010, p.834f). Den medicinske taksonomi som et element i den økologiske niche, der etablerer fugue eksisterer altså stadig, men diagnosen og lidelsen er meget, meget sjælden. Bliver vi i Hackings tankegang, så er det fordi de andre elementer der konstituerede lidelsen, også er forsvundet eller har ændret karakter.

Det fjerde og sidste element, som udgjorde den økologiske niche for fugue, var en form for befrielse (Hacking, 1998, p.82). De mennesker, som blev "fuguer" i Europa i denne periode var primært mænd (hvilket står i interessant kontrast til førnævnte epidemiologiske undersøgelser) som havde en vis mængde frihed - de var ikke del af underklassen, men de var heller ikke en del af den middelklasse, der kunne være turister. Med "befrielse" mener Hacking således at: "*Fugue was a space in which dysfunctional men, on the edge of freedom yet trapped, could escape.*" (Hacking, 1998, p.82).

Økologiske nicher og elementerne heri, der konstituerer og virkeliggør et fænomen er som sagt ikke langt fra det materiel semiotiske perspektiv, jeg indtil videre har gennemgået. I næste afsnit vil jeg derfor forsøge at uddybe, hvordan vi kan forstå den økologiske niche, hvorudfra fugue opstår, som et materiel semiotisk netværk.

Et materiel semiotisk perspektiv på fugue

I Hackings gennemgang af hvordan lidelsen fugue blev skabt og diagnosticeret, trænger spørgsmålet om socialkonstruktionisme og virkelighed sig på. Hvis sygdommen er *skabt*, hvis den er *konstrueret*, så står det vel i modsætning til

virkelige sygdomme? Der er flere svar på dette spørgsmål, og en hel litteratur (med sine kontroverser), som jeg ikke vil åbne her. I stedet vil jeg henvise til det videnskabsteoretiske afsnit, for en afklaring af, hvordan noget kan være konstrueret og samtidig virkeligt.

Pointerne i Hackings casestudie minder på mange måder om den materiel semiotiske teoritradition (og Hacking kender udmærket til fx Bruno Latour (Hacking, 1999)). Som nævnt er Hackings idé om den økologiske niche inspireret af Foucaults begreb om diskurs, men nu udvidet med et større fokus på det materielle (Hacking, 1998, p.86). Hacking har beskrevet sit overordnede filosofiske projekt, som en analyse af hvordan man "skaber mennesker" (eng: "making up people") (Hacking, 2004, p.280), samt at denne skabelse foregår "mellem" diskurs i den abstrakte forstand (fra Foucault) og ansigt-til-ansigt interaktioner (fra Goffman) (Hacking, 2004). Dette projekt er således også inspirationskilde til bogen *Mad Travelers* og casestudiet af fugue, hvori det overordnede spørgsmål er, hvordan en bestemt *slags* af mennesker bliver skabt. Hacking er altså eksplicit inspireret af Foucault. Og Foucault har ligeledes været en inspirationskilde for materiel semiotikken. John Law har påpeget at heterogene aktant-netværk kan sammenlignes med begrebet om diskurs, blot i mindre skala (Law, 2009, p.145). Alt afhængigt af hvor i Foucaults forfatterskab man retter blikket, var hans fokus på diskurserne i abstrakt forstand (Hacking, 2004, p.278). I abstrakt forstand skal forstås som afkoblet fra den talende, det vil sige, at Foucault var interesseret i det der blev sagt, og hvad det gjorde, frem for den der sagde det (ibid.). Diskursen går i den forstand *forud* for individet, og sætter rammerne for det, der meningsfuldt kan blive ytret (Florence [Foucault], 2003, p.2). For at give et eksempel, kan man kun tale om slaveri, hvis man fx har etableret et koncept om *individet* som havende universelle rettigheder og en autonom eksistens. Både Foucault og materiel semiotikken er derfor interesseret - i bred forstand - i den produktive effekt af bestemte relationer (Law, 2000, p.13; Rabinow & Rose, 2003), fx de relationer der skaber mennesker som subjekter (Foucault, 2003, p.126f). Men hos materiel semiotikken og dens fokus på aktanter, bevæger det analytiske perspektiv sig ud over det rent sproglige. Foucaults afkobling af diskursen fra den talende, findes også i det materiel semiotiske perspektiv, hvor fx en bog er en

aktant og dermed noget *i sig selv*, der er adskilt fra⁷ - men i samme netværk som - forfatteren af bogen. Forskellen på Foucaults idé om diskurs, og den materiel semiotiske idé om aktør-netværk, er således hvad der skal inddrages. Foucault er i Hackings fortolkning tilfreds med at nøjes med talehandlingerne i analysen af diskursens effekter, mens materiel semiotikerne vil inddrage alle netværkets elementer, for at kunne forstå de effekter det producerer. Når Hacking udvider Foucaults begreb om diskurs til et begreb om økologiske niches, med materielle elementer, så foretager han altså den samme manøvre som Latour, Law og Callon, omend Hacking ikke eksplicit påpeger dette. Og netop derfor er Hackings casestudie i nogen grad også et eksempel på en række materiel semiotiske pointer.

Jeg vil mene, at casen om fugue kan læses igennem materiel semiotikken. I det følgende vil jeg demonstrere, hvad en sådan kan gøre os opmærksomme på. Hackings beskrivelse kan læses som etableringen og mobiliseringen af aktanter i netværk. Netværk, der består af psykiatere, hospitaler i Frankrig, identifikationspapirer, turisme, toge (der muliggjorde rejser over lange distancer), politi, medicinske taksonomier, mennesker der rejser fra deres hjem, de hjem de rejser fra og så videre. Hver af disse aktanter er samtidig en sort boks, som vi kan åbne og finde flere netværk i. Tag for eksempel det franske politi. Her kan vi finde betjente, lovmæssige bestemmelser, uniformer, og politistationer. Eller medicinske taksonomier, der afhænger af lægefaglige bøger, tekster, læger, instrumenter, medicin, sengepladser, hospitaler (med alt deres konkrete, materielle indhold). Alle disse ting er i et materiel semiotisk perspektiv lokale begivenheder, hvis varige effekt kommer som følge af stabiliseringen, som materielle ting tilbyder. Hvad enten det er uniformerne eller den nedskrevne lov, så skaber det netværk, der producerer effekter, som ikke blot kan ses som "nøgne", sociale interaktioner der svæver frit i luften. Min pointe er, at et materiel semiotisk perspektiv tillader os at gå et par skridt videre i forståelsen af, hvordan fugue blev udbredt. Fugue er også en aktant, der konstitueres af en lang række netværk, og som forsvinder, eller bliver svagere, sammen med netværkene. Fugue er et eksempel på materiel semiotikkens pointe om, at alt, der bliver globalt, stammer fra noget lokalt (Latour, 2005, p.173ff). Det vil sige, at

⁷Her kan vi igen henføre til Latours irreducibilitetsprincip. Hvis vores eksempel er en bog, så er den noget *i sig selv*, men samtidig *afhængig* af en forfatter, af Gutenbergs opfindelse af trykpressen, alfabetet m.fl., men den kan ikke *reduceres* til delene.

"globale" effekter såsom spredningen af fugue over det europæiske kontinent, stammer fra konkrete, lokale handlinger i massevis. Den globale effekt bliver møjsommeligt konstitueret af massevis af aktanter der handler på hinanden. Tidligere så vi på hvorledes en aktant er en konkret, lokal *begivenhed* fremfor en blivende og statisk entitet. Netværket der konstituerer fugue og spredningen af diagnosen er således massevis af konkrete, lokale begivenheder der tilsammen giver globale effekter. Nogle af disse begivenheder kan fx være diskussioner på lægekonerferencer, artikler i psykiatriske tidsskrifter, breve, avisartikler, samtaler mellem lægen og patienten, samtaler mellem læger, eller identifikationspapirer.

Listen kan fortsættes, men min idé er her, at hver af disse begivenheder (eller aktanter) skaber *effekter*, i dette tilfælde blandt andet fugue. I materiel semiotikken er en af de mere omdiskuterede metaforer for aktanters associationer med hinanden, metaforen om *kamp* eller styrkeprøver. Etableringen af aktant-netværk er en slags styrkeprøver mellem aktanter, for at se hvilke netværk, der er de mest holdbare (Harman, 2009). Her er ideen fra materiel semiotikken at videnskab generelt er en række af styrkeprøver, for at se hvem der kan mobilisere de stærkeste alliancer⁸. Et faktum er også en aktant, der konstitueres af talrige oversættelser igennem et utal af materiel semiotiske netværk (Blok & Jensen, 2009, p.50; p.72). Fugue kan så også ses som forsøget på at etablere en kendsgerning, men hvor alliancerne ikke kan mobiliseres og fastholdes andre steder end i Europa, og kun i begrænsede mængder af tid. I USA ser vi fx at debatten om psykiske lidelser foregår inden for andre taksonomier, her er altså et andet netværk, der består af andre aktanter, som forsøger at etablere andre kendsgerninger ved hjælp af opbygningen af alliancer, og fugue er ikke "stærk" nok til at etablere sig, bl.a. fordi identifikationspapirer ikke var obligatoriske at gå med i USA, i modsætning til Frankrig. Hermed var det betydeligt sværere at identificere mennesker, der var vandret fra hus og hjem. Menneskers vandring - en vigtig del af fugue - var altså næsten umulig at observere i USA. Fordi aktanten fugue mister sin styrke, ser vi også diagnosen forsvinde efter 1909.

Inden jeg afslutter denne del af afsnittet om materiel semiotik og psykiske lidelser, vil jeg uddybe to pointer. For det første om ikke, der er noget "virkeligt" der rækker

⁸Dette argument kan få den materiel semiotiske tradition til at virke som en radikal art af socialkonstruktionisme. For denne debat vil jeg igen henvise til det videnskabsteoretiske afsnit i kapitel 1.

ud over alt denne snak om aktanter, om konstruktion og om netværk? Er der ikke stadigvæk mennesker, der vandrer med hukommelsestab, kunne disse stakkels franskmænd som Albert ikke have lidt af "ægte" organiske lidelser? For det andet vil jeg gerne afklare den centrale *forskel* på Foucault og Hackings tilgang til lidelsen, og en materiel semiotisk, herunder ikke mindst svagheden ved Hackings (og Foucaults) begreber, og fordelene ved materiel semiotikkens artikulation af subjektet.

I forhold til det første spørgsmål, er det nyttigt at lytte til Hacking og påpege at der ikke er nogen tvivl om at disse menneskers skæbne var trist, samt at flere af dem i dag nok ville blive diagnosticeret på forskellig vis, men man ville sandsynligvis kunne finde organiske hjerneskader hos dem (Hacking, 1998, p.88f). Men hjerneskaden står ikke alene. Fugue er som diagnostisk kategori *mere* end hjerneskaden. Det er en række sociale praksisser, det er dele af en økologisk niche, det er en bred række af *aktanter* og netværk. Vi kan i forhold til lidelser ikke nøjes med et rendyrket biologisk perspektiv, for de mennesker der rammes *agerer* og opfører sig i forhold til diagnosen, for så vidt at de er selvreflekterende. En hjerneskade i Frankrig blev til fugue og en lang række af bestemte sociale praksisser, reaktioner, og handlinger - og en lignende hjerneskade blev til en anden diagnose (eller slet ingen), og indgik i andre kæder af praksisser og handlinger, eller i andre materiel semiotiske netværk.

I forhold til det andet spørgsmål, så er det som et materiel semiotisk perspektiv kan bibringe os en mere nuanceret forståelse af, hvad en diagnose er, og hvordan den interagerer med andre aktanter. Det kan bidrage med en forståelse af, hvordan diagnoser bliver til en form for cirkulerende subjektivitet, og dermed påvirker både hvorledes mennesker ser sig selv og hvordan mennesker ser, opfatter og behandler andre mennesker (fx psykiateres vurdering af patienter). Hertil nævner Law at diskursen i Foucaults mening om ikke rummer flertydigheder - diskursen bestemmer hvad der er, hvad der marginaliseres (Law, 2000, p.16f). Law kritiserer diskursbegrebet for at være for totalitært, det er for altoverskyggende og efterlader ikke megen plads til afvigere (ibid., p.27). Materiel semiotikken herimod er snarere interesseret i at se på de mindre netværk, der kan være modstridende og uensartede, som kan befinde sig visse på visse partikulære, lokale steder. Kort sagt, materiel semiotikken er interesseret i at undgå en idé om en "totalitær" diskurs, som man fx

kender det fra de meget overordnede foucaultske begreber om "biomagt", "governmentality" eller "panoptikon".

Hacking har selv lidt af det samme problem med Foucault, hvilket han diskuterer i sin omtalte artikel fra 2004. For at komme ud over den totalitære diskurs inddrager han således Goffman og dennes sociologi, der trækker på den symbolske interaktionisme (Hacking, 2004). Dette gør han for at forstå nærmere, hvordan diskursen kan ses, konkretiseret ud i individers interaktioner ansigt til ansigt, i deres kropssprog, gestikulation, i deres mimik og i deres ord (Hacking, 2004, p.299f). Netop inddragelsen af dette perspektiv er måske hvad der mangler i ideen om økologiske niches og deres elementer - ligesom begrebet om diskursen tenderer de mod at blive for overordnede og uspecificerede begreber, der ikke i detaljen analyserer eller beskriver *hvordan* en given udvikling fandt sted. Og her kan det materielle semiotiske perspektiv tilbyde et teoretisk apparatur til at forstå, hvordan bestemte subjekter dannes, og visse subjektiviteter muliggøres, ikke bare gennem kropssprog, tale og diskurs, men gennem heterogene netværk, hvori også objekter indgår.

I det foregående har jeg forsøgt at vise, hvordan Hackings analyse af fugue, med nogle små modifikationer kan læses som et materielle semiotiske studie. Hermed har jeg ønsket at demonstrere, hvordan det materielle semiotiske udgangspunkt kan nuancere og berige vores forståelser af, hvorledes fænomener opstår og forplantes i vores sociale liv - de er ikke bare udtryk for indre, mentale tilstand, eller overordnede diskurser, men er snarere effekten af lokale relationer. I det følgende afsnit vil jeg give et yderligere eksempel på dette, og samtidig videreudvikle mit perspektiv.

Anoreksi i Hongkong og interpellation

Den amerikanske journalist Ethan Watters har i sin bog *Crazy Like Us* (2010) beskrevet hvordan anoreksi brød frem i Hongkong. Indtil midten af 1990'erne var anoreksi, som man finder det beskrevet i diagnostiske manualer som DSM-IV, yderst sjældent i Hongkong. Watters beskriver hvorledes der var tilfælde af unge kvinder, der sultede sig ihjel, men at deres grunde hertil var radikalt anderledes, end de kliniske kriterier for anoreksi. Den "tidlige" form for anoreksi i Hongkong var præget af, at patienterne ikke *kunne* spise, som om der var en fysiologisk blokering af dette. Det står i kontrast til den vestlige form for anoreksi, der bl.a. indeholder et forstyrret

kropsbillede, hvor patienten opfatter sig selv som tyk, i uoverensstemmelse med virkeligheden (Watters, 2010). Watters dokumenterer hvordan den første og sjældne form for anoreksi blev erstattet af den vestlige form, efter medierne beskrev en ung pige, der døde efter at have sultet sig. Dødsfaldet fyldte alt i mediebilledet, og snart begyndte forskellige berømtheder ligeledes at berette om deres problemer med anoreksi. Watters' pointe er, at den vestlige form for anoreksi æder den lokale, hongkongske måde at forstå sig selv og sin lidelse på. Og hans pointe er, at en af måderne hvorpå dette sker er gennem medierne (ibid., p.33). Watters konkluderer følgende om "importen" af anoreksi til Hongkong: "*The people of Hong Kong did not come to these conclusions [om anoreksi] without help. Rather, they imported the meaning of anorexia from the West - no assembly required.*" (Watters, 2010, p.49). I et materiel semiotisk perspektiv kan vi være delvist enige og delvist uenige i Watters' udsagn. Det er for mig at se rigtigt, at "anoreksi" som en sort boks og aktant var "samlet" på forhånd. Den var konstitueret igennem vestlig lægelig praksis og uddannelse, diagnostiske manualer, blade, bøger, og fagartikler. I denne forstand var aktant-netværket "anoreksi" allerede samlet.

Men før anoreksi kunne udbredes i Hongkong måtte der stadig ske et større stykke arbejde, der måtte foregå en række translationer og associationer aktanter imellem. Psykiaterne (såsom Sing Lee, en af Watters' interviewpersoner og kilder) havde på forhånd en viden om sygdommen, en viden etableret gennem mange associationer, fx igennem deres uddannelser og træning i England. Journalister skulle foretage research og interviews, computere skulle bruges til at taste artikler, som skulle gennemlæses af redaktører, tv-kameraer skulle filme nyheder, som igen skulle sendes over kanaler, der konstitueres af en lang række teknologi. Kort sagt: Før "medierne" eller "lægerne" kunne importere anoreksi og etablere den, skulle der foretages et stort stykke arbejde af en lang række aktanter, der rækker ud over de rent menneskelige. Aktanter som man i et materiel semiotisk perspektiv ikke kan se bort fra, fordi de kan have en betydning⁹. Watters ser det snarere som om, at anoreksi blev en del af befolkningens "ubevidste sind": "*It is difficult to document when a psychosomatic*

⁹Her skal det påpeges, at alting ikke *nødvendigtvis* er relevant i en materiel semiotisk analyse. Således har det enkelte video-kamera, eller den enkelte kiosk der sælger dagblade måske ikke den store betydning, for udbredelsen af anoreksi. Men pointen fra det materiel semiotiske perspektiv er, at vi ikke kan tage stilling til det *på forhånd*. Det er kun gennem et analytisk og empirisk arbejde, at det kan vurderes hvilke aktanter der er stærkest.

symptom such as self-starvation worms its way into the unconscious minds of a population." (ibid., p.44). I et materiel semiotisk perspektiv må vi forkaste sådan et syn. Der er ingen umiddelbar adskillelse mellem det indre og det ydre, i stedet er subjektet et af den omkringliggende verdens mange knudepunkter, eller folder. Egoet opstår ikke af sig selv, det udhules og skabes. Som Latour siger det: "*Doesn't reading novels help you to know how to love?*" (Latour, 2005, p.209). I et materiel semiotisk perspektiv er det problematisk at opstille det sociale, eller det kulturelle, som om det er en *ting*, der består af et særligt stof - det sociale er snarere det som sker mellem mennesker og ting, det sociale er *associationerne* der foretages. Anlægger vi dette perspektiv, så må udbredelsen af anoreksi i Hongkong ses som et eksempel på cirkulerende subjektiviteter, der konstitueres gennem en lang række af netværk, der er heterogene i den forstand, at de *både* er materielle og semiotiske.

John Law har argumenteret for at Louis Althusser's begreb om interpellation er anvendeligt i materiel semiotikken. Interpellation er et begreb om, hvordan man lærer at genkende sig selv som et bestemt subjekt. Det sker ved at blive påkaldt af et "større" subjekt, fx staten, kapitalen eller lignende. Staten udsteder dig et pas og designerer dig som en borger, politibetjenten anråber dig, præsten spørger dig. Hver af disse repræsenterer en større instans (Politiet, Staten, Kirken) og *interpellerer* dig som et subjekt, fx en forbryder, en borger, eller en kirkegænger. Interpellationen er ikke et valg, men snarere en form for tvang, man tvinges til at se sig selv om et bestemt subjekt (Law, 2000, p.14). Nyhedsudsendelser, medierne generelt, eller læger kan ligeledes i Laws forståelse *interpellere* mennesker, og tilbyde nye subjektiviteter. Hermed mener jeg, at de kan tvinge subjektet til at genkende sig selv på nye måder. Pigen der taber sig, på grund af manglende appetit bliver *interpelleret* af lægens diagnose som et anorektisk subjekt, hun tvinges til at genkende sig selv som en person, der er anorektiker.

Interpellation i kombination med materiel semiotikken, tilbyder os en måde at forstå, hvordan bestemte subjektiviteter bliver påtvunget. Althusser var inspireret af marxismen og hvordan ideologier determinerer subjekter. Law derimod er mere interesseret i hvordan også materiel semiotiske netværk kan fremtvinge bestemte subjektiviteter, men han går væk fra Althusser's deterministiske snit - andre subjektiviteter er mulige, det er muligt at genkende sig selv på andre måder også. Watters beskriver således Ling, en kvinde med anoreksi som, efter den vestlige

forståelses indtog i Hongkong, er fanget mellem to forståelser af anoreksi. Hun tror ikke, at hun er tyk, hun er bevidst om sin undervægt, ligesom hendes adfærd ikke er rettet mod mad, hun er snarere ligeglad med det (Watters, 2010, p.55ff). Ling beretter om, at hun ikke føler hun kan genkende sig selv i det traditionelle billede af anorektiske patienter, hvorfor hun spekulerer over, om hun i virkeligheden *er* anorektisk, og hvis ikke, hvad hun så er. Interpellationen som et anorektisk subjekt sker, men det er muligt at betvivle dens rigtighed. Men Ling beretter også om at være *forvirret* over hvilken kategori, hun skal placeres i, eller måske hvilket subjekt hun er, hvis hun ikke er et anorektisk subjekt. Så selvom interpellationen ikke *determinerer* Lings subjektivitet, så ser vi at der opstår en spænding, i det der ikke er alternative materiel semiotiske netværk, der kan interpellere hende som et subjekt - de alternative forståelser der var, er netop i vid udstrækning blevet erstattet.

Når en befolkning i et givent land reagerer på den samme måde, fx på anoreksi, så er et begreb om "et fælles ubevidste" problematisk, fordi den postulerer et eksistensplan, der lægger sig "over" et andet. Og det er, som vi har set, netop noget af det materiel semiotikken forsøger at undgå, ved i stedet at tale om en flad ontologi. Der findes ikke sociale strukturer, eller noget ubevidst, som om det var *ting*, med egne lovmæssigheder. Men der genereres en række *effekter*, som opstår ud af lokale associationer og interaktioner mellem heterogene elementer, og det er disse elementer som man må undersøge og beskrive. Når en "befolkning" handler på måder der er ens (fx når massevis af unge kvinder får anoreksi) peger materiel semiotikken således på, at forklaringen på dette må findes i de konkrete tilfælde, og hvordan disse globaliseres.

Vi interPELLERES af de samme romaner, digte, film, bøger, tv-programmer, stater, love og det er derfor, vi i vid udstrækning bliver *ens*. Det nytter ikke at påkalde en tingsliggjort superstruktur, som samfundet, for at forklare sådanne fænomener. Vi må snarere undersøge de konkrete og partikulære tilfælde. Eller sagt på en anden måde - for at forklare, hvordan liv struktureres, systematiseres, og arrangeres, behøver vi ikke påkalde os "det sociale" som om det var noget i sig selv, vi behøver ikke påkalde os et fælles ubevidste, men vi kan tale om et fælles "ikke-bevidst"¹⁰, nemlig *objekter* (som fx arkitektur). Objekterne *er* det sociale. Materialitet og socialitet er fundamentalt uadskillelige (Law & Mol, 1995). Vi behøves ikke tale om en diffus

¹⁰Jeg låner dette term fra Callus og Herbrechter (2012).

fælles bevidsthed, som indeholder ideer om skønhed, vægt og anoreksi, for de ideer *konstitueres* materielt i objekter.

Afsnittene om henholdsvis fugue og udbredelsen af anoreksi i Hongkong peger på at materiel semiotikkens tilgang til subjektivitet, *kan* udfordre traditionelle, psykologiske forståelser af subjektivitet. Materiel semiotikken gør os kort fortalt opmærksomme på, at menneskers sociale liv formes ikke bare af andre mennesker, men på nærmest banal vis også af de genstande som omgiver os. Og materiel semiotikken gør os derfor også opmærksom på, hvorfor vi kan konceptualisere individets "indre" som en fold i noget "ydre" - fordi de materiel semiotiske netværk der er eksterne fra os, *former* os og skaber vores indre fornemmelser. De foregående afsnit og analyser er således argumenter for Roses pointe om, at subjektivitet er en effekt der produceres af relationerne mellem heterogene aktører. Fugue og anoreksi kan ikke skilles ad i to separate dele: sygdommen og diagnosen, men opstår og produceres i stedet sammen, som effekter af af lokale netværk, der involverer heterogene aktører.

Kapitel 3 - subjektivitet og materiel semiotik

I specialets to foregående kapitler har jeg først skitseret materiel semiotisk teori, dets videnskabsteori, samt det syn på subjektivitet som fremkommer heri. Dernæst har jeg demonstreret, hvordan man ud fra materiel semiotikken kan forstå psykiatriske diagnoser og psykiske lidelsers opståen og spredning. Intentionen har været at vise, hvordan subjektivitet konstitueres gennem praksisser, der bogstaveligt talt er materiel semiotiske. De er både konkrete og materielle *og* de besidder en *mening*. I det foregående har jeg primært demonstreret subjektets dannelse i stor skala, ved at fokusere på hvorledes bestemte subjektiviteter (fugue, anoreksi) cirkulerede og blev tildelt mennesker. Hvis vi opererer med materiel semiotikkens skala mellem det globale og lokale, så har jeg indtil videre primært fokuseret på subjektivitetens globalitet - hvorfor visse måder at opfatte sig selv og andre på bliver mangfoldiggjort.

I det følgende vil jeg undersøge, hvordan vi kan forstå dannelsen af subjektet i *mindre* skala, end i det foregående kapitel og hvordan materiel semiotikken kan

bruges her. Jeg ønsker ikke at genindføre dikotomien mellem "individet" og "samfundet", men kigge nærmere på et lokalt tilfælde, hvori subjektivitet konstitueres. Som hjælp til dette vil jeg inddrage de psykologiske teorier om udvikling som Lev Vygotsky udviklede. Dernæst vil jeg forsøge at opsummere og afrunde hvilke nuanceringer af subjektivitetsforståelser, som et materiel semiotisk perspektiv kan bibringe til psykologien. Til sidst vil jeg afslutte med en diskussion af, hvilke konsekvenser specialet har for psykologien som "helhed" og vores syn på individet og moral.

Subjektets tilblivelse

Inden jeg inddrager Vygotsky og et mere eksplicit udviklingspsykologisk fokus i specialet, er det nødvendigt at skrive et par ord om de forskellige ideer om subjektets dannelse, jeg indtil videre har introduceret. I det foregående kapitel nævnte jeg kort Foucaults ideer om diskurs og subjektivering, ligesom jeg brugte Laws fortolkning af interpellation. Derudover har jeg baseret mig på Latours ide om, at subjektet skabes gennem kæder af associationer, at der er cirkulerende subjektiviteter. Med Foucault og Law risikerer vi at stå tilbage med subjektet som en slags passiv marionet, der danser viljeløst efter lyden af diskursen¹¹ eller interpellationer. Her er subjektet viljeløst, det krænges ind i bestemte sammenhænge og bliver gjort. Dette inaktive slutpunkt for subjektet er utilfredsstillende. Som Brinkmann (2010) har argumenteret for, så det grundlæggende træk ved vores ideer om subjektet, at det er i stand til at give *grunde* for sin opførsel, *som om* vedkommende havde truffet et frit, rationelt valg. I de juridiske systemer får mennesker, der eksempelvis ikke kan forklare deres gerninger og vurderes til at være utilregnelige i gerningsøjeblikket, ikke fængselsdomme, men behandlingsdomme. Disse gøres til et andet subjekt, et subjekt der som udgangspunkt var og er *irrationelt*. Indlejret i vores almene opfattelser af hvad det vil sige at være et menneske, er en idé om mennesket som et rationelt handlende væsen, der besidder en agens - det er mig som taster disse ord, ikke usynlige kausale kræfter der går forud for mig. Et syn på subjektet uden nogen form for agens, men som en viljeløs dukke med diskurs og subjektivering som dukkefører er altså utilfredsstillende, fordi det i så ringe grad understøtter vores

¹¹I Foucaults senere periode begyndte han at blive mere og mere optaget af subjektets dannelse af sig selv, hvilket han bl.a. formulerede i begrebet om selvteknologier. Denn tråd i Foucaults tænkning er bl.a. videreført af Nikolas Rose.

hverdagsopfattelser af, hvad det vil sige at være et menneske. Fordelen ved Latours begreb om cirkulerende subjektiviteter er derfor, at det i modsætning til interpellation eller diskurs-begreberne ser subjektet som værende aktivt. Dette fordi Latour supplerer med en idé om at subjektet vælger mellem forskellige "plug-ins" (Latour, 2005), hvorudfra det kan fortolke sin tilværelse: "*Especially important is that [det som "cirkulerer" og tilbyder sig til en aktør] which allows actors to interpret the setting in which they are located.*" (Latour, 2005, p.205, min tilføjelse). Her er det vigtigt at huske på, at Latour aldrig ser en aktør som værende enkeltstående, i stedet ser han aktøren som værende i konstant samspil med andre netværk. Af denne årsag karambolerer citatet her heller ikke med den tidligere behandlede antagelse om, at kun institutioner har intentionalitet - her skelnes ikke direkte mellem en "aktør" og en "institution", i det alle aktører er institutioner i den latourske optik. Derfor kan en aktør¹² også benytte andre aktant-netværk til at *fortolke* med. Begrebet om cirkulerende subjektiviteter udleder jeg altså af Latour. Han kalder det også for cirkulerende "subjectifiers" (Latour, 2005, p.207), men dette ord har jeg ikke kunnet finde en god oversættelse for på dansk. Jeg vil argumentere for, at begrebet både dækker over noget "aktivt" (og netop derfor bruger Latour også plug-in-betegnelsen), det vil sige at subjektet *aktivt* gør sig selv. Dette synspunkt argumenterede jeg også for tidligere, ud fra Law og Mol (2004). På samme måde som vores krop er noget vi gør, er det at være et subjekt også en proces, men det er ikke en proces, som vi mestrer fuldstændig, fordi processen afhænger af de netværk vi indgår i, den afhænger af verdens materialitet, så at sige. Og her hjælper begreberne om subjektivering (fra Foucault) og interpellation (fra Law) os. Disse begreber indfanger netop ideen om, at subjektet ikke *kun* vælger aktivt selv, men at dets "valg" for det første afhænger af, hvad der er, fx af diskurser, men også af de subjektiveringer og interpellationer der forekommer i det sociale liv - fx en interpellation som anorektisk. Med begrebet om cirkulerende subjektiviteter, vil jeg derfor forsøge at indfange denne dobbelthed. På den ene side bliver subjektiviteten "gjort" i en aktiv proces, hvor bestemte cirkulerende subjektiviteter tilbyder sig. På den anden side tvinges

¹²Jeg følger her Latours terminologi fra ovenstående citat, men jeg vil mene at "institution" eller "aktant" ville have været en lige så præcis betegnelse her, hvorfor jeg også fortrinsvis har benyttet aktant-begrebet i afhandlingen

man til at tage bestemte subjektiviteter på sig, man tvinges ud i bestemte dannelsesprocesser, hvor man krænges ind i præfabrikerede subjektiviteter.

Helt overordnet er et problem med disse begreber om subjektets dannelse, at de har yderst lidt at sige om den *konkrete* proces, hvorigennem subjektiviteten konstitueres. De teoretiske overvejelser forbliver på et metaplan. At specificere denne proces har dog også sine faldgruber. For det første er der en risiko for, at jeg ender med at definere personen som en afgrænset enhed igen, det stik modsatte af hvad jeg forsøger med denne afhandling. Enhver analyse af *hvordan* en konkret person bliver til et subjekt og opnår en subjektivitet løber den risiko, at analysen påstår at agensen, personen, subjektiviteten er der *på forhånd*. Hvis vi vil undgå den problematik, så er det centralt at foretage en analyse der har fokus på konstitutionen af det, som Deleuze (og Rose efter ham) har kaldt *folden*. Det vil sige hvorledes multipliciteter foldes til en (oplevelse af) singularitet, det vi i daglig tale ville betegne som et "selv" eller et "jeg". For det andet løbes en risiko for, at jeg ender med at forklare subjektivitet ud fra teorier, der selv har været med til at forme den (Rose, 1996, p.170). Dette argument stammer fra Rose, der har pointeret (med udgangspunkt i bl.a. Ian Hacking) at menneskers selvforståelser bliver formet og påvirket, af de kategorier som er tilgængelige for dem. Psykoanalysen er et af Roses eksempler på dette. En teori hvis formål var at forklare menneskelig subjektivitet, men som endte med at forme måderne hvorpå mennesker forstod sig selv som subjekter (Rose, 1996). Konsekvensen af denne "looping effect" (Hacking, 1995a, p.367ff) var, at forsøgene på at sige noget definitivt om subjektivitet blev vanskeliggjort. Roses udgangspunkt er derfor at subjektivitetsanalyser skal være metoder, der undersøger bestemte måder at forholde sig til sig selv, samt hvordan og ud fra hvad disse er opstået. I Roses udgangspunkt er selvet "tomt" og fyldes altså af en række omstændigheder der går forud for den enkelte, og som er bundet til historiske og kulturelle faktorer.

Subjektivitetsdannende processer

Mit mål i dette afsnit er at præsentere en mulig forståelse af, hvordan subjektivitet kan dannes, og koble denne forståelse sammen med det materiel semiotiske perspektiv, jeg tidligere har skitseret. I forsøget på dette vil jeg benytte mig af den kultur-historiske tilgang, som den repræsenteres af Lev Vygotsky (1896-1934). Han

er således berømt for sine originale ideer og for at starte det, man kalder den kulturhistoriske skole i psykologien (Valsiner & Rosa, 2007). I det følgende vil jeg ikke fokusere på Vygotskys overordnede forfatterskab, men forsøge at vise hvorledes Vygotskys ideer om udviklingen af de såkaldte "højere mentale funktioner" kan ses som en teori, der handler om udviklingen af subjektivitet. Jeg vil i det følgende holde mig fra Vygotskys arvtagere såsom Alexander Luria (1902-1977) og Aleksei Leontiev (1903-1979), mest på grund af pladsmæssige årsager. For at vende tilbage til Vygotsky, så var hans antagelse om udviklingen af højere mentale funktioner, at disse ikke blot var en udvikling af generelle, biologiske reflekser, men var kvalitativt forskellige herfra (Veresov, 2010). Og udviklingen af højere mentale funktioner bæres af menneskelige socialiseringsprocesser, heriblandt vores brug af "tegn" og værktøjer. Om selve udviklingen af højere mentale processer skriver Vygotsky følgende:

"[...] every function in the cultural development of the child appears on the stage twice, in two forms – at first as social, then as psychological; at first as a form of cooperation between people, as a group, an intermental category, then as a means of individual behavior, as an intramental category."

(Vygotsky, 1998, p. 169)

Ifølge Vygotsky er alle højere mentale funktioner *først* bestemte former for adfærd mellem mennesker, før de blev intramentale, internaliserede og individuelle. Vygotsky var interesseret i den udviklingsmæssige proces, ikke hvordan en specifik mental funktion *er*, men snarere hvordan den blev til, og hvordan den udviklede sig (Vygotsky, 1997, p.84ff) . Han havde, hvad man med en let opdateret formulering kunne kalde et processuelt blik på mennesket. Her er det relevant at pege på, at Vygotsky filosofisk var inspireret af bl.a. Marx og Engels (Vygotsky, 1997), men i høj grad også Baruch Spinoza. Spinoza var en inspirationskilde for bl.a. Deleuze (Brown & Stenner, 2009, p.113), som igen er det for Latour (Blok & Jensen, 2009, p.31ff). Spinozas forsøg på at skabe en monisme som modsvar til Descartes' dualisme, kan vi derfor se afspejlet i dele af Deleuze og Latours respektive projekter. Her forsøger de at opstille en teori om verden, der ikke er nødsaget til at inddele den i to forskellige substanser (fx natur og kultur), hvor interaktionen imellem (fx interaktionen mellem sind og krop, eller i større skala individ og samfund) bliver det altafgørende filosofiske interesseområde (ibid.). Det er også derfor Vygotsky i denne redegørelse vil komme til at bevæge sig tæt på den ontologi og metafysik, som

Latour og materiel semiotikerne forsøger at opstille - de har samme filosofiske bagage med sig.

Vygotskys påstand om at alle mentale funktioner er sociale før de bliver private, kan vi eksemplificere ved at tænke på menneskers sprog, der består af fx talemåder, ord, tegnsystemer, bøger og grammatik. Altsammen noget det enkelte menneske for det meste kommer til at mestre, og altsammen noget der decideret er "udenfor" subjektet. Man må tilegne sig sproget, som er socialt før det er privat. Selve dannelsen til et subjekt sker i dette perspektiv i mestringen af de ressourcer, som er udenfor én selv - de færreste ville fx kalde spædbarnet for et subjekt, det bliver det først for så vidt det formår at lære at tale, og generelt bruge de kulturelle ressourcer, som omgiver det. Men ikke alt der er socialt kan blive "mentalt". Vygotskys brug af ordet "category" i ovenstående citat er således ikke tilfældig, men refererer til det russiske teater, hvor det i sin tid betød en dramatisk, emotionel kollision mellem to skuespillere (Veresov, 2010, p.273ff). Vygotskys pointe med at bruge dette begreb var, at før noget socialt kan internaliseres, skal der være et element af emotionelt drama over det, der skal være en form for kollision eller konflikt mellem mennesker. Selve bevægelsen fra den intermentale til den intramentale kategori, altså konstitutionen af den højere mentale funktion som før var en adfærd mellem mennesker, bliver ifølge Vygotsky medieret af "tegn" (eng: "sign") (Vygotsky, 1999, p.41). Denne konklusion kom Vygotsky til gennem sine eksperimenter, hvor børn blev sat til at løse opgaver af forskellig karakter, fx at huske en række objekter udenad. I et af eksperimenterne skulle de huske lister af ord. Når denne opgave blev for svær, kunne de bruge billedkort til at hjælpe dem til at huske ordene - de brugte et *tegn* eller et objekt til at udvide deres "naturlige" hukommelse (Wagoner, 2010, p.169). Barnets løsning på opgaven var nu medieret af et objekt. Hos Vygotsky er mestringen af et tegn, eller mediationen via objekter det som mennesker gør, før den højere mentale funktion kan internaliseres. Et berømt eksempel på dette fra Vygotsky, er det at pege på en genstand. Vygotskys idé var her, at pegning som aktivitet hos et barn først er et forsøg på at gribe om et objekt. Dette er en handling der ofte mislykkes, men som bliver opfattet af en voksen som et peg, eller som et ønske om at besidde objektet. Barnet får bragt genstanden til sig, og lærer over tid at bruge pegebevægelsen som et tegn (Vygotsky, 1997, p.104ff). Barnets indledende handling, den mislykkede gribebevægelse, blev opfattet *som om* det var et peg, og

dermed var handlingen social (den voksne så det) inden den blev en privat, villet adfærd: "*In this way, the child is the last one to recognize his gesture. Its significance and function are initially made up of an objective situation and then by the people around the child.*" (Vygotsky, 1997, p.105). Internaliseringen af sådanne processer sker over tid, hvilket bl.a. betones af Vygotsky fordi der jo skal være et element af drama over barnets handling, det skal fx være frustreret over dets manglende evne til at nå genstanden. Vygotsky mente altså at menneskets mentale udvikling finder sted på baggrund af vores evner til at bruge tegn til at kultivere egen adfærd, hvad enten det er i form af at pege, om det er i form af knuder på snor til at hjælpe hukommelsen på glem eller om det "blot" er tale. Således er noget af det mest centrale hos Vygotsky altså "tegnet", og den måde det medierer vores adfærd på.

I den kulturpsykologiske skole tilhører mennesker en kultur gennem et tegn (Valsiner, 2007). At pege er noget mennesker gør med fingrene (eller med en pind). At pege er simultant en materiel og en semiotisk aktivitet. Det materielle er åbenlyst. Fingre er kød og blod, de er konkrete, materielle. Det semiotiske er det næste element. At pege er en aktivitet i en bestemt praksis. At pege henleder den andens opmærksomhed på noget. Aktiviteten at pege får således en *betydning*. Den får et semiotisk element. At pege er kun at pege, i det omfang der er en anden til stede¹³. Ellers er det bare en bevægelse og det semiotiske element mangler, som når barnet forsøger at gribe en genstand, uden der er en voksen til stede, som kan se det som et forsøg på at pege. Et gammelt filosofisk spørgsmål lyder: Hvis et træ falder i skoven, og ingen er der for at høre det, laver det så en lyd? Et svar givet i den kulturpsykologiske ånd må være nej, for lyde er noget mennesker (eller dyr) hører. Men der opstår trykbølger, der er bare ingen til at høre dem, hvorfor det ikke er det samme som en lyd. Hvis vi følger denne logik, så kan man kun pege, for så vidt det at pege er et meningsfuldt, kulturelt symbol indlejret i en bestemt social praksis. Der er nogen, som er nødt til at *se* en pege, det skal være "for nogen", på samme måde som lydbølgerne skal høres. Studiet af hvorledes kulturelle symboler dannes, formes, omgøres er således også studiet af de aktiviteter, der er mulige for et subjekt. Og

¹³Det kan diskuteres, om man kan pege uden der er andre til stede - giver det fx mening at pege på en selv, eller på et objekt, uden der er andre mennesker til stede? Men selvfølgelig kan man forholde sig til sig selv og denne forholden sig til sig selv, foregår bl.a. gennem "tegn", hvis man eksempelvis taler højt med sig selv, eller strukturerer sin adfærd via huskesedler eller lignende.

dermed er det også studiet af hvorledes *subjektivitet* konstitueres - gennem sociale sammenhænge og ved hjælp af materielle artefakter. Her trækker jeg ikke længere kun på Vygotsky, men ligeledes på en overordnet tradition som kan kaldes kulturpsykologi (eller sociokulturel psykologi) (Shweder, 1990; Valsiner, 2007, Valsiner & Rosa, 2007). Med Vygotsky og kulturpsykologien kan vi altså bevæge os et skridt tættere på at forstå de konkrete, udviklingspsykologiske praksisser hvorigennem højere mentale funktioner - eller subjektivitet - opstår.

Materiel semiotik og Vygotsky

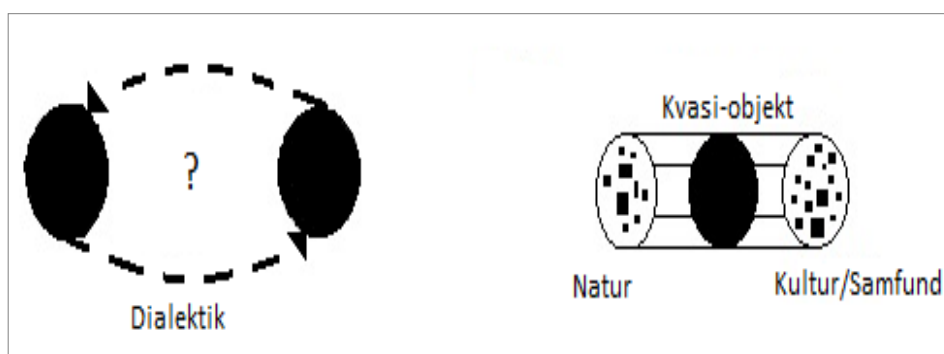
I dette afsnit vil jeg trække ligheder og forskelle mellem materiel semiotikken og Vygotskys ideer om menneskers udvikling frem, og specielt kigge på deres videnskabsteoretiske forskelle. Afslutningsvis vil jeg pege på hvordan man kan overvinde de fundamentale forskelle, som findes mellem traditionerne.

Som det bør fremgå i det foregående, så er der en række ligheder mellem materiel semiotik og den kultur-historiske tradition, som den bl.a. bliver repræsenteret af Vygotsky. Som påpeget af Miettinen (1999, p.175) er begge traditioner fx interesseret i *processer*, fremfor statiske enheder. Materiel semiotikken er ikke interesseret i at lave den ultimative, endegyldige beskrivelse af verden, fordi verden i dette perspektiv er en proces af konstant gøren og omgøren. Den samme tendens kan vi se hos Vygotsky. Frem for at beskrive højere mentale funktioner *som de er*, var han - og den kultur-historiske skole der fulgte efter ham - interesseret i at studere hvordan disse funktioner udvikledes. De var interesserede i udvikling i radikal forstand, det vil sige den konstante processuelle udvikling som alting gennemgår, ikke bare udvikling hen imod et bestemt stagnerede stadier (Chaiklin, 2007, p.272ff). Her har vi altså den første store lighed mellem traditionerne. Udover dette kommer konceptet om ting eller "tegn" som medierende for menneskelig aktivitet. Hos Vygotsky og den kultur-historiske skole medierer tegn bestemte funktioner. Tegnet *gør* noget. Den samme pointe kan vi finde hos materiel semiotikken, her *gør* ting noget, de har effekter og må derfor inddrages i analyser som aktører. Udover disse ligheder, så mener både Engeström (1996, p.264) og Miettinen (1999) at der er en lighed mellem den materiel semiotiske traditions idé om en flad ontologi og dialektikkens rolle i den kultur-historiske tradition. Latour selv kunne dog ikke være mere uenig, både med Engeström, men også med den dialektiske tradition som

sådan. Han betegner dialektik som en række af akrobatiske krumspring, der forstørrelser springet mellem de poler, som traditionen forsøger at bringe sammen (Latour, 1993b, p.50ff). Latour er ligeledes uenig i det man kan kalde distributionen af agens. Latour mener helt konkret, at Vygotsky - eller snarere de som bygger på Vygotsky - re-situerer mennesket som den centrale aktør, hvorudfra handling foregår, fremfor at distribuere handling udover heterogene netværk (Latour, 1996c). Distribution af agens henviser til pointen om at agens kun opstår i *netværk*, ikke ud fra den enkelte ting i sig selv. Her er en stor afstand mellem Latour og Vygotsky, for Vygotsky er interesseret i de aktiviteter som *mennesker* foretager og hvordan *mennesker* medierer deres aktiviteter ved hjælp af ting. Latour derimod er interesseret i *alle* de handlinger som *alle* aktanter foretager og *alle* de associationer der sker og hvilke eksistensmåder der opstår herudfra (se bl.a. Latour, 2013). Latour tildeler ikke større eller mindre handlekraft til aktanter på forhånd, men ud fra den mængde af allierede andre aktanter, som aktanten har, de netværk den på indgår i. Bare fordi jeg er et menneske, er jeg ikke nødvendigvis en stærkere aktant end en multiresistent tuberkulosebakterie, men jeg kan blive en stærkere aktant end tuberkulosen, såfremt jeg "tilkobles" de rigtige netværk, fx nye typer af medicin (hvis de findes!).

Hos Vygotsky har *tingen* ikke selv en agens, men tildeles en mening af personen. Og hos Vygotsky er det altid mennesker der står bag handlinger, aldrig ting, hvilket vi fx ser i loven om udviklingen af højere mentale funktioner, en udvikling der afhænger af *andre personer* og hvordan de *fortolker* og *handler på* barnet. Ting har altså aldrig en agens selv hos Vygotsky, hvilket måske er naturligt nok, for her er trods alt tale om en radikal pointe, der først udvikles på baggrund af mere end 50 års videnskab og filosofi. Når Latour og Vygotsky samtidig ligner hinanden, så handler det snarere om, at de begge er det man kan kalde monister (eller "vitalister" (se fx Blok & Jensen, 2009, p.32). Det vil sige, at de begge trækker på filosofiske traditioner, hvori man forsøger at gøre op med den cartesianske idé om at der findes henholdsvis *res extensa* (den udstrakte ting), altså verden som den *strækker* sig foran os, og *res cogito* (den tænkende ting), altså "sjælen" som er adskilt fra verden. Vygotsky forsøger at løse dette problem ved at trække på Spinoza, der postulerede at der kun findes én substans, nemlig Gud, som kommer til udtryk i alt materielt. For Vygotsky er "natur" og "kultur" eller "sjæl" og "krop" altså to sider af samme sag, en dialektisk overskridelse af den cartesianske dualisme, specielt inspireret af Hegel (Se

bl.a. Vygotsky, 1997, p.104). Hegel derimod er, som både Miettinen (1999) og Engeström (1996) påpeger, den dialektiker som Latour er mest uenig med. Latours mener at Hegel opfinder to modpoler (natur og kultur, subjekt og objekt, m.fl.), hvorimellem han intet placerer, mens Latour netop vil *opløse* en sådan polaritet. Det ontologiske tomrum som før bestod mellem Natur og Kultur, vil han nu befolke med de såkaldte hybrider eller kvasi-objekter (og kvasi-subjekter), altså aktanter der ikke er kulturelle eller naturlige, men blandinger (Latour, 1993b, p.52ff). Forskellen kan illustreres via følgende figur, adapteret og oversat fra Latours bog *We Have Never Been Modern* (1993b, p.52):

Den venstre figur illustrerer Latours problem med dialektikken: Omend den ene pol (som fx repræsenterer naturen) er forbundet med den anden (som fx repræsenterer kulturen), så er de netop *adskilte* entiteter. Denne fundamentale adskillelse er altså dialektikkens udgangspunkt, mens Latour forsøger at påpege en uadskillelighed (Latour, 1993b, p.55). Et eksempel på adskillelsen ses hos Miettinen, når han beskriver artefakter i den kultur-historiske tradition som værende både sociale *og* naturlige (Miettinen, 1999, p.175), men for Latour er der intet "naturligt" og der er intet "socialt", heller ikke noget "kulturelt", alting er snarere noget i sig selv, og tilhører ikke forudbestemte kategorier eller kasser: "*We do not need to attach our explanations to the two pure forms known as the Object or Subject/Society [...]*" (Latour, 1993b, p.79). Vi ser ligeledes uenigheden hos Engeström der påpeger at objekter kan have egenskaber indprintet i sig (Engeström, 1996, p.264), det vil sige at de kan have en form for essens, et synspunkt som Latour, med udgangspunkt i sin flade ontologi, er uenig i (Harman, 2009). Postulerer vi en "natur" og en "kultur", så går vi væk fra den flade, punktforbundne ontologi, som Latour har forsvaret. Og derfor passer Engeströms udsagn om at Latour er selvmodsigende heller ikke: "*On the one hand, he denounces and attempts to demolish dialectics. On the other hand,*

he operates in the dialectical mode of identifying contradictions between opposites and constructing "third" concepts that attempt to overcome [...] the duality." (Engeström, 1996, p.264). For ganske vist forsøger Latour at skabe en tredje position, en amoderne opfattelse af verden og dens ontologi, men han gør dette *uden* at forfalde til at sammentænke modsætninger, for de har for ham aldrig eksisteret!

Rent videnskabsteoretisk er der altså, på trods af begges intentioner om at undgå en cartesiansk dualisme, forskel imellem Latour og Vygotsky, hvor sidstnævnte er tilhænger af det dialektiske udgangspunkt (Miettinen, 1999) og førstnævnte bygger sin helt egen metafysik (se bl.a. Harman, 2009).

Med denne kritiske sammenligning af den kultur-historiske skole og materiel semiotikken, byder spørgsmålet sig, om vi så overhovedet kan bruge Vygotsky til at forstå subjektets dannelse? Jeg vil mene at svaret på dette spørgsmål er ja, omend det er et ja der må gives med visse forbehold. Det centrale er at undgå den "dialektiske faldgrube", samt stadig at tildele objekter agens. Med den dialektiske faldgrube mener jeg ideen om, at der findes en rendyrket natur, kultur eller lignende, samt at disse er "indlejrede" i hinanden. Denne terminologi skal vi, hvis vi vil følge materiel semiotikerne, gå væk fra. For at følge Latours diktum om at tildele agens til ting, så må vi ligeledes omskrive Vygotskys læresætning om udviklingen af højere mentale funktioner. Hvor mentale funktioner før dukkede op på det sociale eller intersubjektive plan først, og på det mentale plan derefter, så kan vi sige at de nu dukker op på det *interobjektive* plan først. Som vi tidligere så, indebar ideen om interobjektivitet - til forskel fra ideen om intersubjektivitet - at menneskers interaktioner (næsten) aldrig finder sted, uden der er *ting* til stede. Således konstitueres højere mentale funktioner ikke kun i den emotionelle kollision med andre mennesker, men ligeledes mellem mennesker og *ting*.

Vygotskys idé om mediation via tegn passer også udmærket ind her (her skal vi huske at "tegn" forstås meget bredt hos Vygotsky og bl.a. også dækker over konkrete objekter såsom de tidligere nævnte billedkort). Vygotskys begreb kan, med hjælp fra materiel semiotikken tilføjes et element af *translation*. Når barnets fejlslåede gribebevægelse bliver *forstået* som et peg af en anden, så er der foregået en *forskydning* af samme slags som Latour betegner sker mellem aktanter. En materiel semiotisk læsning af Vygotskys teori om udviklingen af højere mentale funktioner, lægger altså større vægt på, at objekter aldrig bare er neutrale stimuli, men decideret *former* vores

højere mentale funktioner. En knude på en snor fordrer en anden form for hukommelse end en huskeseddel, en lommeregner former og fordrer andre matematiske evner end en kugleramme. Der er tale om materialiteter, som er konstituerende for subjektet og dets muligheder, en konstitutionsproces der med udgangspunkt i Vygotsky og Latour kan ses som foregående i samspillet mellem mennesker og ting.

Som et eksempel på dette kan man henvide til en populær video, der har floreret på internettet. Videoen¹⁴ viser et barn, der er blevet så vant til at benytte en touchskærm, at det forventer at et almindeligt magasin responderer på dets bevægelser, på samme måde som touchskærmen. Man kan her forestille sig at barnet på et tidspunkt mere eller mindre tilfældigt har rørt touchskærmen, og derefter opdager at skærmen responderer på dets bevægelse. Her skal vi huske på at højere mentale funktioner - i dette tilfælde at bruge en touchskærm - var social, før den blev privat. Touchskærmen responderede på bevægelsen på en bestemt måde, upåagtet bevægelserens intention. At barnet dernæst har internaliseret denne mentale funktion - at flade genstande er interaktive skærme - kan ses af videoen, hvor barnet gentagne gange forsøger at få magasinet til at gøre ligesom touchskærmen. Mit lille eksempel skal ikke så meget andet end at demonstrere, at hvis vi følger Latour og giver større betydning til ting, så udvider det samtidig vores muligheder for at forstå menneskelig udvikling og dannelsen af subjekter på andre måder end de traditionelle, psykologiske forståelser, hvis fokus som regel ligger på det intersubjektive, og langt sjældnere på det interobjektive.

Jeg vil argumentere for, at Vygotskys perspektiv, omend det har sine svagheder, er et konkret, udviklingspsykologisk eksempel på de pointer, jeg tidligere har gennemgået. For eksempel er Vygotskys idé om at alle mentale funktioner er sociale, før de bliver private, den samme idé som John Law påpeger (Law, 2000): At det private og det offentlige altid er sammensmeltet, at linjen herimellem ikke er klart optrukket, men snarere skiftende og permeabel, det er en "porøs membran" (Singh, 2012) Der kan således ikke trækkes en klar grænse mellem subjektet og dets omgivelser, for vores oplevelse af at have et indre liv er skabt gennem de netværk vi indgår i og måden hvorpå de *foldes* ind i os, fx gennem vores mestring af egen adfærd via tegn, som Vygotsky beskrev det. En kombination af det kultur-historiske

¹⁴<https://www.youtube.com/watch?v=aXV-yaFmQNk>

perspektiv og det materiel semiotiske er altså en frugtbar mulighed i forhold til at forstå, hvordan dannelsen af subjektet kan finde sted på et mere konkret plan.

I det foregående afsnit har jeg demonstreret, at Vygotskys ideer om udviklingen af mentale funktioner, kan ses som en udvikling af subjektivitet. Ligeledes har jeg forsøgt at understrege forskelle og ligheder mellem disse to traditioner. Jeg har altså på nuværende tidspunkt primært beskæftiget mig med tesen om, at mennesket er "tomt", samt at vores subjektivitet skabes gennem materiel semiotiske processer. Inden jeg tager fat på afhandlingens afsluttende diskussioner, vil jeg diskutere et muligt modsvar på den tese, som jeg har præsenteret.

Udfordringer af ideen om "det grænseløse subjekt"

Evelyn Fox Keller (2007) har problematiseret antagelsen om at subjektet er en konstitution. Hun mener, at der må findes en kerne-subjektivitet, som kan fungere som et slags kognitivt grundlag for vores evne til at identificere vores eget sind og adskille det fra andres (2007, p.355f). Her baserer Fox Keller sig på den ret udbredte forskning i "theory of mind", hvis hovedantagelse er, at mennesker har en næsten universel og medfødt evne til at genkende sindstilstande i andre mennesker (ibid., p. 354): "[...] *I think we can reasonably suppose that human bodies [...] come naturally equipped with whatever mechanisms might be required* [i forhold til at "læse andres tanker"]" (ibid., p.356, min tilføjelse). Fox Keller rejser her et relevant spørgsmål. Er der ingen del af subjektet, som vi kan kalde medfødt eller naturlig, er der ingen del af subjektet som er præ-diskursiv, er i hvert fald nogen af vores træk og dispositioner ikke i et eller andet omfang arvede? Selv en konstruktivist som Vygotsky mente jo, som vi så tidligere, at der fandtes medfødte biologiske mekanismer og funktioner i mennesket.

Bio -og neurovidenskaberne udfordrer i disse år klassiske human -og samfundsvidenskabelige syn på, hvad mennesket, subjektet og subjektivitet er. Ifølge Ilina Singh var tendensen i mange år, at man så det biologiske som adfærdens grundlag, man betragtede det biologiske og neurologiske som underliggende årsagsforklaringer for det, som man kunne observere mennesker gøre (Singh, 2012, p. 311). Men i de senere år er man gået mere og mere imod at fralægge sig et forsimplet årsags-virkningsforhold mellem genotype og fænotype. Med brug af bl.a. begrebet "epigenetik" (mere om dette om lidt) forsøger man i disse år at lancere en

ny idé om den menneskelige organisme. Hvor man før troede at organismen kunne kortlægges, har man i højere og højere grad indset at en decideret kortlægning er umulig, da organismen er funktionen af et interaktivt og dynamisk samspil med sit miljø (Singh, 2012). Groft skitseret er epigenetik ideen om, at organismens interaktioner med omverdenen ændrer dens DNA og dermed arvemassen, som gives videre til den næste generation. Betydningen af dette er, at det er nærmest umuligt - eller i bedste fald meget komplekst - at sætte fingeren ned og pege på den *oprindelige* årsag til en given adfærd. Fænotypens forhold til genotypen er ikke helt ligetil, når bestemte oplevelser (fx traumer eller misbrug) decideret kan forme organismen og den arvemasse, som gives videre til den næste generation. Hvad der før var "miljø" kan altså potentielt blive til "arv" og derefter til nye former for "miljø" (Singh, 2012; Fox Keller, 2010). Interaktionen mellem "natur" og "kultur" er altså i et biovidenskabeligt perspektiv uendeligt komplekst. Som Rose (2013) peger på betyder epigenetikken at "liv" i bred forstand er uadskilleligt fra "miljøet". Denne kompleksitet får Singh til at konkludere, med udgangspunkt i en diskussion af børns udvikling og sårbarhed, om ikke det ville være bedre at koncentrere sig om politiske og etiske dimensioner: *"The point is to do work that puts the question of a child's well-being in the centre as a way to contribute to dissolving the debate over nature and nurture."* (Singh, 2012, p.318). En konklusion der til forveksling ligner materiel semiotikkens politiske ambition, her formuleret af Annemarie Mol: *"If reality is multiple, it is also political. The question this study provokes is how the body multiple and its diseases might be done well."* (Mol, 2002, p.7).

I stedet for skarpt at adskille det naturlige fra det kulturelle, og bruge en statisk og fasttømret biologi-baseret ontologi som argumentation for politiske beslutninger, bør det politiske altså i højere grad være baseret på moralske spørgsmål. Nikolas Rose påpeger det samme, fremfor at se kroppen (eller samfundet) som totalitariteter, bør vi se dem som multipliciteter, der indeholder i massevis af forskellige elementer, ligefra bakteriekulturer i tarmene, til neuroner i hjernen - som igen forbinder sig med og ændres af kulturelle og historiske tendenser (Rose, 2013, p.19f). Organismen er i en biologisk vinkel også en "samling" af forskelligartede elementer, ikke ulig det billede på subjektet, som jeg i afhandlingen har skitseret. For at vende tilbage til Fox Keller, så har hun i 2010 argumenteret for, at spørgsmålet om "arv" eller "miljø" er baseret på sproglig og konceptuel forvirring og en idé om arv og miljø, som er uddateret:

"[...] *the early notion of clearly identifiable, particular units of inheritance [...] has become hopelessly confounded by what we have learned about the intricacies of genetic processes.*" (Fox Keller, 2010, p.50). Hermed vil jeg mene, at Fox Keller problematiserer den idé, som vi så hende argumentere for tidligere. At der skulle være "medfødte" moduler, træk, dispositioner eller evner i organismen, som har specifikke funktioner. For som hun, Singh og Rose peger på, så er spørgsmålet om et skel mellem det naturlige og kulturelle, det medfødte og det, som vi får gennem miljøet, svært afklare.

Hvad der er medfødt eller arvet, kan ligeså vel komme fra kulturelle, historiske og materielle omstændigheder og påvirker ligeledes hvad der gives videre. Den samme tankegang må vi nødvendigvis overføre til subjektet (for så vidt som det menneskelige subjekt og den menneskelige organisme er to sider af samme sag) - hvilken del af subjektet er "medfødt", hvilken del er "arvet"? Mennesker fødes ind i sammenhænge, der bogstaveligt talt holder dem i live. Vi fødes ind i kulturelle sammenhænge, der er "arvede" i bred forstand (gennem film, bøger, sprog, arkitektur mv.), som former os og er grundlæggende for enhver udvikling vi gennemgår. Derfor er en analytisk fraspaltning af det "kulturelle" subjekt fra det "naturlige" subjekt som udgangspunkt en problematisk bevægelse. Denne indsigt kan vi også drage fra Latour - vi er ikke "Natur" eller "Kultur", ej heller produkter af interaktionen imellem, men snarere *hybrider*, og denne status som hybrider betyder også, at vi ikke kan foretage klare afgrænsninger mellem medfødt og tilegnet. I stedet for at fokusere på at adskille det uadskillelige, bør vi snarere undersøge hvorledes subjektiviteter konstitueres i verden. Ligeledes vil jeg påstå, at det interessante spørgsmål om subjektivitet ikke er, hvilke dele af "det" der er medfødte eller kultiverede, eller for den sags skyld teknologiske, psykologiske eller materielle. Andre steder i klassisk psykologisk forskning kan vi finde den samme tendens imod at afdække medfødte, grundlæggende, eller uforanderlige tendenser ved subjektet. I stedet for dette kan vi, med inspiration fra både Mol og Singh, stille spørgsmålet om hvad et subjekt *kan være*, fremfor *hvad det er*, som om dets muligheder og potentialiteter var prædeterminerede.

Produktionen af subjekter

I det følgende vil jeg opsummere den konceptualisering og nuancering af subjektivitetsbegrebet, som jeg har præsenteret. Jeg vil derudover give to korte eksempler på, hvordan den tillader os at forstå produktionen af bestemte subjekter. Efter dette vil jeg diskutere de implikationer, som denne forståelse af subjektivitet har for psykologien. Jeg indledte denne afhandling med blandt andet at beskrive Nikolas Roses idé om, at subjektet har samme mængde individualitet som en længdegrad eller en breddegrad, at subjektet snarere end at være en inderlighed, er en fold i det eksteriøre. Denne pointe er radikal. Og den kræver et teoretisk apparatur, for at kunne retfærdiggøres og bruges. Jeg vil mene at materiel semiotikken er et eksempel på et sådant apparatur. For materiel semiotikken er netop et værktøj, der empirisk kan demonstrere hvordan subjektiviteter cirkulerer, hvordan de former og konstituerer os og vores præferencer, hvordan de *gør* os og tilbyder os mulighed for at gøre os selv. Og materiel semiotikken giver mulighed for at undersøge hvad disse muligheder for at være et subjekt består af, hvordan *de* konstitueres og hvilke betingelser de opstår ud af. Dette har jeg forsøgt at uddybe ved at bruge to eksempler. For det første hvordan man i Frankrig i 1800-tallet oplevede en stigning i antallet af fuguer, mennesker der blev tildelt og tilskrevet bestemte subjektiviteter. En proces der ikke opstod ud fra objektiv viden, men snarere ud fra materielle konstellationer, bestående af fx hospitaler, identifikationspapirer, aviser, redskaber til diagnosticering, toge og cykler!

For det andet har jeg set på, hvordan man i Hongkong oplevede en stigning i antallet af anorektiske unge kvinder, en stigning der faldt sammen med bestemte materielle konstellationer, hvorudfra subjektiviteter og selvforståelser kunne cirkulere og interpellationer kunne ske. Den overordnede idé i disse eksempler er, at for så vidt *subjektivitet* er psykologiens genstandsfelt, så må "den" studeres, som et processuelt fænomen, der konstitueres gennem materielle og semiotiske komplekser. Jeg har ligeledes inddraget Lev Vygotskys teorier om udviklingen af højere mentale funktioner, for at søge en demonstration af hvorledes menneskelig udvikling kan finde sted i det mere konkrete. Her er min overordnede idé - som fortjener mere udvikling og eksplicitering, end jeg har tid og plads til at give den her - at vi må udvide Vygotskys ideer ud fra Latours tese om interobjektivitet. Psykologisk udvikling finder ikke sted mellem mennesker, men altid mellem mennesker og *ting*.

Vygotsky har et blik for dette, men det er et blik som kan udvides, ved at tildele mere selvstændighed til objekterne, fremfor blot at lade dem være mediatorer. Med et sådant greb bliver det materiel semiotiske perspektiv til en form for totalitarisering af psykologien¹⁵, i den forstand at ethvert objekt bliver genstand for en psykologisk undersøgelse af dets translationer - hvad det påvirker, oversætter, medierer og konstituerer.

Ideen om, at objekter er nødvendige for at forstå subjektivitet, er ikke ny i psykologien. William James (1842-1910) formulerede således i *The Principles of Psychology* (1981, opr. 1890) en idé om selvet som værende delt i fire, det materielle, kropslige selv, det sociale selv, det spirituelle eller subjektive selv, og det indre ego (James, 1981, p.280ff). Her har vi et eksempel på at ideen om, at "selvet" eller subjektiviteten ikke kun er én enkelt, afgrænset enhed, når James nævner at en person har så mange sociale selver, som der er individer der genkender ham. For James bliver det sociale selv altså *gjort* af andre - min opfattelse af et andet menneske, er med til at konstituere det, som tæller som "ham".

Denne idé minder til dels om Annemarie Mols forestilling om kroppen som værende multipel og noget der bliver gjort (Mol, 2002, se også det videnskabsteoretiske afsnit i kapitel 1). Disse multipliciteter konstitueres af forskellige praksisser (fx lokale praksisser om hvor hæmmede ens bevægelser skal være af smerte) og teknologier (fx blodtryksapparater), som samles og gøres. Mols vidtgående idé betyder, at vi ikke har én klart afgrænset krop, den betyder at det menneskelige ikke kun er psykosocialt:

"However important feelings and interpretations may be, they are not alone in making up what life is all about. Day-to-day reality, the life we live, is also a fleshy affair. A matter of chairs and tables, food and air, machines and blood."
(Mol, 2002, p.27).

Hos James er ideen stort set den samme og grænserne om selvet ganske brede:

"In its widest possible sense, however, a man's Self is the sum total of all that he CAN call his, not only his body and his psychic powers, but his clothes and his house, his wife and his children, his ancestors and friends, his reputation and works [...]"
(James, 1981, p.279)

¹⁵Jeg vil gerne kreditere Svend Brinkmann, som har vejledt mit arbejde med afhandlingen, for at påpege dette og opfinde frasen "totalitarisering af psykologien".

Allerede i noget af den allertidligste psykologi, har James altså formuleret, hvordan vi kan konceptualisere subjektet som en slags multiplicitet, som en slags tidlig forløber for materiel semiotikken¹⁶. Og hvordan selvet er afhængigt af objekter. En nyere og autobiografisk beskrivelse af hvordan selvet er multipelt og konstitueres i konkrete rum, kan vi finde hos den norske psykolog Arnhild Lauveng autobiografiske beretning om at leve med skizofreni:

"[...] da jeg var teenager og blev indlagt på en streng og dårligt fungerende lukket afdeling, og de havde *frataget mig alt det, jeg kunne lide*. Jeg måtte ikke ringe til mine venner. Jeg måtte ringe én gang om ugen til min mor og én gang til min søster og måtte modtage ét besøg. Jeg måtte ikke have noget, jeg kunne skade mig selv med, og det var næsten alt muligt, herunder en pære i loftet. De havde informeret mig om min kroniske diagnose og samtidig berøvet mig fremtidsdrømmene og håbet. Der sad jeg så, låst inde og med det eneste, jeg havde rigeligt af - tomhed. Tomheden var enorm og ubeskrivelig, og den *gjorde ondt i kroppen*. I kedsomhed og desperation forsøgte jeg at reducere det tomrum, jeg følte indeni, på en helt konkret måde - *jeg fyldte det op*. [...] Jeg spise toiletpapir, servietter, min skumgummimadrass, mine sokker og efterhånden tog jeg også fat på tapetet."

(Lauveng, 2008, p.33f; mine kursiveringer)

Dette citat demonstrerer pointerne fra Mol og James og hvordan konkrete, materielle omgivelser afspejler sig i individet. Hvis vores oplevelse af at have et indre, at have et "interiør" i os er en afspejling af det, som er eksternt for os, så er der intet at sige til, at Arnhild Lauveng i beskrivelsen føler sig tom. For hun fratages alle de netværk, hun tidligere har indgået i, hun fratages den telefoniske kontakt til omverdenen, hun fratages sine fritidsinteresser og sine relationer til andre mennesker, og pludselig er der ikke noget som kan *foldes* indad og simulere et selv (Deleuze, 2004). Lauveng blev element i en materiel semiotisk konstellation, der producerer en tom og ensom subjektivitet. I lyset af mit tidligere afsnit om nogle af udfordringerne til dette materiel semiotiske perspektiv på subjektivitet, kan man fristes til at stille spørgsmålet, om ikke der er noget i Arnhild Lauveng som subjekt, der er stabilt? Noget som er fast, noget som ikke er en flydende proces, der inddrager omgivelserne? I den materiel semiotiske subjektivitetsanalyse er det ikke vigtigt om

¹⁶Idéhistorisk er der også klare tråde at trække mellem William James og pragmatismen som han (og fx også John Dewey) var en del af og materiel semiotikken, ligesom Latour selv flere gange har henvist til og benyttet sig af disses ideer (Blok & Jensen, 2009; Brinkmann, 2011a).

der er en "fast kerne" - hvad der er interessant, er subjektiviteten som den gøres i konkrete, forgængelige begivenheder, hvordan den påvirkes, påvirker, sammenstykker og sammenstykkedes gang på gang. Det interessante er ikke, hvilke dele af subjektet der *er* stabile, uforanderlige eller lignende, men hvordan visse subjekter *bliver* stabiliseret og igennem hvilke netværk. For en sådan analyse har, vil jeg mene, langt bedre muligheder for at indfange og vurdere de forskellige praksisser, der findes i verden. Med en sådan analyse er der bedre muligheder for at afdække *livet*, som det leves i alt sin varians. Der er tydeligvis noget "stabilt" i eksemplet (fx Lauvengs mor og søster, hendes minder mv.), men disse netværk træder i baggrunden i forhold til den levede subjektivitet, som vi ser den gengivet i beretningen. Og det er denne tilblivelsesproces som opmærksomheden skal rettes imod.

Jeg vil kort give et andet eksempel på ideen om subjektiviteten som en materiel semiotisk produktion. Dette finder vi i et nyere casestudie af psykiatriske hospitaler i Sverige. Her blev et nyere hospital sammenlignet med to ældre hospitaler, som begge var af "klassisk" design. Det nye hospital var derimod bygget med eksplicite forsøg på at reducere stress og aggresivitet, som fx indebar at reducere larm via bedre akustik, at give patienterne egne værelser med private badeværelser, at gøre haver tilgængelig for patienterne, at reducere abstrakt kunst og erstatte den med naturalistiske stilarter (Ulrich, Bogren & Lundin, 2012, p.3). I det nye psykiatriske hospital viste de foreløbige resultater, at tvangsmedicinering for at få patienterne til at falde til ro, faldt med 21%, mens det i kontrolhospitalet steg med 29%. Ligeledes faldt brugen af fysisk fiksering med 44% i det nye hospital (ibid., p.8f). Med disse tal er det min intention igen at pege på, at de fysiske muligheder som mennesker har, former, påvirker og konstituerer dem. Designet af det psykiatriske hospital er udformet strategisk for at producere bestemte relationer, der ikke er præget af stress og aggressioner. Der er en subjektproducerende strategi manifesteret i hospitalets materialitet, dets heterogene aktant-netværk producerer bestemte subjektiviteter og dermed bestemte typer af adfærd.

Min pointe med disse eksempler er altså, at subjektivitet samles gennem materielle og semiotiske processer og netværk, hvorfor vi må have i mente, at subjektivitet kan *være andet*, end *dét* som fremtræder for os - den kan samles og gøres på andre måder. Hermed postulerer jeg ikke et form for radikalt performativtetsbegreb, hvor

alting kan være anderledes og alle grænser, konturer og rammer kan - eller bør - opløses, blot at psykologiens videnskabelige udfordring ligger i at indfange et fænomen, der ikke er en konkret "ting", men snarere en konstant tilblivelsesproces. Arnhild Lauveng kunne være et andet subjekt, hvis hun havde været i et andet psykiatrisk hospital, der var mindre tomt og lukket, patienterne i det svenske casestudie *blev* noget andet, da de fik et andet hospital og blev en del af andre materiel semiotiske netværk.

Min problemformulering lød, hvorledes materiel semiotikken kan bruges til at nuancere klassiske forståelser af subjektivitet. Svaret på dette spørgsmål ligger i hele afhandlingen, som dens analyser fremtræder. Materiel semiotikken kan bruges til at nuancere klassiske forståelser af subjektivitet, ved at forstå subjektivitet som en multiplicitet, et flertydigt produkt af en række heterogene sammenstillinger. Subjektivitet er en relationel effekt, der afhænger af konkrete, lokale netværk og som derfor aldrig kan kondenseres til til én specifik form.

Konsekvenser af et materiel semiotisk udgangspunkt

I dette afsnit vil jeg skitsere konsekvenserne for psykologien af den materiel semiotiske udfordring af den traditionelle subjektivitetsforståelse. Jeg vil fokusere på to områder. For det første hvordan vi bedriver en psykologisk videnskab, hvis vi skal tage de materiel semiotiske pointer og nuanceringer seriøst, herunder hvilke konsekvenser dette har for klassiske psykologiske kategorier såsom "person" og "identitet". For det andet vil jeg skitsere og diskutere de moralske implikationer, som en materiel semiotisk tilgang til subjektivitetsbegrebet kan have.

En materiel semiotisk psykologi?

Bruno Latour har allerede, for mig at se, givet os dele af opskriften på, hvordan en materiel semiotisk psykologi skulle se ud. Dette har han gjort gennem sine forslag til en radikal omkalfatring af samfundsvidenskaberne, med specielt fokus på sociologi. Jeg har allerede skitseret Latours kritik af klassiske "kritisk realistiske" tilgange til sociologi, hvorfor jeg kun hurtigt vil genoptrække linjerne her. I *Reassembling the Social* (2005) er argumentet, at det sociale er de associationer, som drages mellem

heterogene aktanter, fremfor et "stof" som specielt sociologien har tendens til at ophøje det til. Det samme argument fremkommer i en artikel fra 2000: "*It [samfundet] is no longer to be taken as the hidden source of causality which could be mobilized so as to account for the existence and stability of some other action or behavior*" (Latour, 2000, p.113, min tilføjelse). Latour drager denne konklusion via en sammenligning med naturvidenskaberne. For disse videnskaber - specielt kemi og fysik - har det til fælles, at deres objekter ikke kan mestres fuldt ud. Naturvidenskabernes metoder er netop metoder, der tillader de undersøgte objekter at "slå igen" og stritte imod de konklusioner vi forsøger at drage om dem: "*Natural objects are naturally recalcitrant; the last thing that one scientist will say about them is that they are fully masterable.*" (ibid., p.113). Hvis samfundsvidenskaberne ønsker at opnå den samme objektivitet og "sikkerhed" i sine resultater, som naturvidenskaberne, så må den samme mulighed indføres: Samfundsvidenskabernes objekter skal have mulighed for at protestere.

For Latour er Milgram-forsøget et eksempel på metodiske problemer i samfundsvidenskaberne. Milgrams klassiske forsøg, som alle psykologistuderende i dag kender, fortæller os ifølge Latour kun (ibid., p.116), at en psykolog godt kan finde på at torturere sine studerende! Forsøgsdeltageren i Milgrams forsøg er frataget indflydelse og har ikke mulighed for at stritte imod konklusionerne, som forskeren drager. Derfor siger forsøget ikke noget nyt om menneskers virkelighed. Når vi i samfundsvidenskaberne (herunder også psykologien) forsker i mennesker, deres praksisser, holdninger, følelser, adfærd og kulturer, så må vi tillade vores objekter at gøre modstand imod vores konklusioner og antagelser. Vi må tillade vores interviewpersoner at gå i klinch med os og være uenige, vi må tillade de deltagere vi observerer at protestere mod vores konklusioner, vi må tillade vores forsøgspersoner at antaste de eksperimentelle præmisser. En materiel semiotisk psykologi må altså, hvis den ønsker at opnå objektivitet, tillade sine objekter at protestere. Denne pointe om studieobjekters mulighed for protest er forsøgt overført til psykologien af bl.a. Tanggaard (2007), men det er langt fra en idé, der er slået igennem. Og hermed indføres samtidig muligheden for at tage fejl. De forklaringer som psykologien (og sociologien) giver, skal indeholde en større mulighed for at "være forkerte", end de gør i dag. Hvis en psykologisk (eller sociologisk) teori kan bruges på alle fænomener, så bliver den empirisk set tom (Latour, 2005, p.251). Her kan man blot

tænke på udsagn som "individualisering", eller i mere psykologisk regi "mentale repræsentationer". Begreber der er så abstraherede, at massevis af *forskellige* fænomener kan forstås, ved henvisning til den samme forklaring. Pointen er, at enhver henvisning til "individualisering", "kontekst", "mentale repræsentationer" bliver så generaliserede og abstraherede, at de ikke kan modbevise. I stedet må vi tillade vores objekter at protestere, og inkorporere langt mere lokale, specifikke og "tætte" beskrivelser af de fænomener, som vi ønsker at studere (Latour, 2005). Og disse beskrivelser, skal selvfølgelig have fokus på alle aktanter, der måtte være relevante.

At inkorporere materiel semiotikken i psykologien betyder to ting. For det første at anerkende, at psykologien er en praksis som enhver anden. Psykologisk videnskab handler om opbygningen af netværk, der er tilpas stærke til at udsagnene heri kan blive etableret som objektive sandheder. Og det betyder for det andet, at psykologien må tillade sine "objekter" større mulighed for protest. Dette gælder både de kvalitative og kvantitative grene af psykologien. Interessant nok har der det seneste stykke tid været en stigende debat i specielt mainstream-psykologien om, at det er begrænset hvor meget eksperimenter replikeres (French, 2012). Dette betyder, lyder kritikken, at for mange psykologiske eksperimenter og konklusioner bliver for usikre - vi finder effekter, som blæses op i medierne, men manglen på replikation betyder, at udsagnene aldrig rigtig efterprøves. Jeg vil kort anskue denne debat ud fra materiel semiotikken. Når et givent udsagn fra psykologien publiceres i medier, så opbygges alliancer. Derfor kan bombastiske udsagn (fx om at mennesker kan forudse fremtiden (Bem, 2011)) blive stabiliseret og etableret som sandheder, indtil udsagnets modstandere selv får opbygget stærke nok alliancer (fx Ritchie, Wiseman & French, 2012). Replikation af eksperimenter er en styrkeprøve af et givent udsagn. Og den overordnede mangel på disse kan potentielt betyde, at det bliver sværere for psykologien at antaste egne udsagn, som fx Bems eksperiment om prækognition. Det bliver sværere for psykologien at bevare nødvendige styrkeprøver. Og dette er endnu en grund til, at man i højere grad må tillade "objektet" at protestere. For hvad nu, hvis man i det første eksperiment, der påstod at bevise prækognition, havde spurgt forsøgsparticipanterne om de reelt var synske, eller om de bare gættede? Her kan man forestille sig, at de fleste forsøgsparticipantere havde protesteret mod ideen om, at de skulle være synske - hvorefter vi måske helt var sluppet for dette problematiske

eksperiment! Der ligger et stort stykke arbejde i at gentænke psykologiens metodologier og etiske retningslinjer, hvis vi tager de materiel semiotiske indsigter til os. Hvordan skal man tillade ens interviewpersoner eller forsøgsdeltagere at protestere? Og hvordan kan man helt konkret undersøge "objekter" og hvad de oversætter og forskubber? Men dette er diskussioner, der ligger udover dette speciales hovedfokus, hvorfor jeg vil lade diskussionen stå åben, og i det følgende kigge på hvilke andre indsigter, som materiel semiotikken kan give psykologien.

Materiel semiotik og behaviorisme

Hvis det psykiske interiør er en "fold" i verden, så må psykologiens rolle være at undersøge, hvordan "verden" er i bred forstand. Hvad der kan foldes og hvordan denne proces sker. Eller formuleret anderledes, det må være psykologiens rolle at undersøge, hvordan subjektiviteter konstitueres. Dette synspunkt er ikke nyt i psykologien. Fra disciplinens fødsel har der været utallige metapsykologiske debatter om dette spørgsmål - har vi en indre psyke, der ligger *til grund for* vores ydre adfærd, eller er der *kun* adfærd? Behaviorismen tilbød i sin tid en løsning på denne problematik, en løsning der ligger ganske tæt på materiel semiotikken, som jeg har gengivet den og disse ligheder vil jeg undersøge i det følgende. Behaviorismen¹⁷ startede med John Watsons kritik i 1913, en kritik af ideen om at man kunne studere "sjælen" eller "sindet" objektivt og videnskabeligt (Nielsen, 2007). I stedet for at studere sådanne spekulative fænomener, konciperede Watson mennesket som en organisme, der reagerede med responser på givne stimuli og missionen blev dermed at studere relationen imellem stimuli og respons. Specielt B. F. Skinner (1904-1990) var radikal på dette punkt. Han benægtede ikke eksistensen af tanker og følelser, men betragtede dem ikke som grunden til vores handlinger. Ligeledes var han kritisk overfor ideen om, at en given adfærd var *udtrykket* for indre tilstande af "mental" eller "psykisk" karakter (Kvale & Grennes, 1967), grundlaget for vores handlinger er i stedet tidligere oplevelser - altså det, som vi har indlært i bred forstand (ibid.).

Den første lighed mellem behaviorismen og materiel semiotikken ses i deres fokus på at følge det som *vi kan se*, og ikke beskæftige sig med det, som vi ikke kan. Behaviorismens doktrin var at undersøge adfærd via stimuli og respons, mens materiel semiotikkens doktrin er at følge aktørerne og nedskrive det, der trækker *spor*

¹⁷Jeg fokuserer her specielt på den radikale behaviorisme, som den er blevet formuleret af Skinner.

i verden (Latour, 2005, p.12; p.29). Begge traditioner tilsidesætter altså dét, som ikke kan "observeres" eller registreres direkte. Verden er det som er, det som fremkommer for os. Herudover har både Latour og Skinner en forkærlighed for præcise beskrivelser, som led i empiriske undersøgelser. Som fremstillet af Kvale og Grennes (1967, p.140), så mente Skinner at menneskelig adfærd var forståelig, hvis den blev beskrevet godt nok, helt uden behov for teoretiske systemer. Latour mener tilsvarende, at vi skal beskrive meget mere (Latour, 2005, p.137ff). Han har argumenteret for, at tilstrækkeligt præcise og gode beskrivelser, fint kan tjene som engangs-forklaringer på lokale fænomener (Latour, 2005, p.147). Indsigterne fra Latour og Skinner er altså forholdsvis ens på dette punkt - detaljerede beskrivelser bør spille en større rolle i samfundsvidenskaberne. Behaviorismen, som den findes i Skinners version, kan altså ses som en tilgang til psykologien, der i nogen grad formår at gøre det, som materiel semiotikken efterlyser. Hvis vi ønsker at etablere en "materiel semiotisk psykologi", kunne et muligt udgangspunkt være at finde i Skinners ideer og tilgange til psykologien.

Det største problem i forhold til psykologien med disse perspektiver, er at subjektets private oplevelser, ser ud til at forsvinde. Blok og Kragelund har påpeget at materiel semiotikkens indsigter i subjektivitet er begrænsede. For dem siger Latour for lidt om vores sind og dets indhold, materiel semiotikken giver for megen magt til ting, og ender altså med at sige for lidt om subjektet. Blok og Kragelund (2011) forsøger at løse dette ved at skabe et begreb om kvasi-aktanter. En kvasi-aktant er: *"Religious zeal, 'war on terror', neo-liberal ideologies, ethnic identities, moral-legal commandments (such as 'do not steal') [...] something that acts in social life with primary reference to itself."* (Blok & Kragelund, 2011, p.53). En kvasi-aktant er således ikke nødvendigvis et menneske, men en aktant der er "obskur", en aktant der ikke kan ses direkte (ibid., p.55). De bruger moral som et overordnet eksempel på et fænomen, som mennesker tager med sig i verden og som påvirker, hvordan de forholder sig i givne situationer. Men materiel semiotikken - og en materiel semiotisk psykologi! - vil have svært ved at konceptualisere dette, fordi moralen (såsom "Du må ikke slå ihjel!") er "foldet" indad i individet og dermed bliver usynliggjort. Det efterlader ikke nogle direkte spor, derfor skal vi ikke skrive det ned, og dermed kommer vi til at mangle et vigtigt aspekt, i vores forsøg på at forstå subjektivitet.

Jeg har stor sympati for Blok og Kragelunds projekt med at gøre materiel semiotikken mere anvendelig i forhold til at forstå sociale fænomener og med begrebet om kvasi-aktanter illustrerer de også teoriens måske største blinde plet. Men jeg er skeptisk overfor, om deres løsning er den rigtige. Det er problematisk at studere noget der er "skjult", medmindre vi - igen - påkalder os ideerne om indre repræsentationer. Deres forsøg på at indsætte en kvasi-aktant, som skal hjælpe os med at forstå "det skjulte", kan ses som materiel semiotikkens ækvivalent til den kognitive revolution. Her placerede man netop også bevidsthedsbegrebet og "mentale repræsentationer" imellem stimuli og respons. Dette resulterede i paradigmet om mennesket som en computer der "bearbejder" information, som det passivt modtager fra omgivelser, som det ikke har direkte adgang til. En løsning der på et filosofisk plan er dybt utilfredsstillende.

Person, emotion og agens

Samtidig vil jeg argumentere for, at Blok og Kragelund har fat i en central pointe: At erstatte *hele* psykologien (eller sociologien) med varianter af materiel semiotikken er ikke nødvendigvis produktivt. Det kan godt være at emotioner, intentioner, moral m.fl. i et materiel semiotisk perspektiv ikke eksisterer i ontologisk forstand, at sådanne fænomener snarere er sorte bokse, at de ikke kan tilskrives subjektet som en lukket enhed, at subjektet *som* en lukket, afgrænset enhed ikke findes. Men mennesker opfører sig stadig som om, at disse ting passer. De taler om at "mærke deres følelser" og de begrundes deres valg som om de havde en fri vilje og intentionalitet. Den samme pointe kan vi finde hos Adrian (2006) og Sørensen (2013). Sørensen pointerer at en tilgang til subjektivitet, der lader sig inspirere for meget af det aktør-netværk-teoretiske vokabular¹⁸ kan risikere at miste synet for subjektet og "levet erfaring" i verden. Adrian mener på sin vis det samme, da hun argumenterer for at ANT ikke tillader os at se menneskers særlige form for agens, fx i form af følelser (der ifølge Adrian både er materielle og diskursive) (Adrian, 2006, p.14f). Som jeg har vist (jf. kapitel 1) er Latour principielt imod at vi kan attribuere agens til en enkeltstående enhed (som et menneske) - og da slet ikke en *særlig* form

¹⁸Som afklaret indledningsvist (jf. kapitel 1) har jeg ikke i afhandlingen skelnet synderligt mellem aktør-netværks-teori og "materiel semiotik", men brugt betegnelsen "materiel semiotik" for i højere grad at have en nyttigt paraplybegreb, med en højere grad af flertydighed.

for "emotionel" agens - men jeg vil mene, at denne kritik har sin relevans. For følelser, emotioner, affekter - hvad vi end kalder "dem" - er, sammen med fx moral, eksempler på de aktanter som foldes indad og bliver knudepunkter i sjælen, knudepunkter som psykologien har interesse i at forstå, men som ikke nødvendigvis trækker *spor* i livet. Ligeledes er der, som også Højgaard og Søndergaard (2011) har påpeget i tråd med Adrian (2006), et problematisk aspekt i at fraskrive det menneskelige subjekt en særlig form for agens, fordi mennesker fremstår *for os* som om de er frit-villede agenter i deres eget liv. Spørgsmålet om mennesker har en særlig form for agens eller ej, er en knast i materiel semiotikken, som er værd at diskutere meget mere indgående. Og det er en knast, som nok ikke kan løses gennem udelukkende teoretiske diskussioner, det ville heller ikke være i materiel semiotikkens ånd. Jeg vil derfor præsentere en afsluttende pointe, og lade diskussionen stå forholdsvis åben. Uanset om emotioner, intentioner, moral m.fl. eksisterer i ontologisk forstand, uanset om subjektet i virkeligheden er en konstitution og egentlig ikke eksisterer, så opfører mennesker sig stadigvæk, som om disse ting var sande. Mennesker taler om at "mærke deres følelser" og de begrundet deres valg som om de havde en fri vilje og intentionalitet. En materiel semiotisk psykologi skal kunne rumme denne dobbelthed. Nikolas Rose har peget på én mulig løsning, ved at stille spørgsmålet "Hvilke slags væsener, tror vi, at vi er?" frem for spørgsmålet "Hvilke væsener er vi?" (Rose, 2013). Ved at formulere spørgsmålet på denne måde, så kan vi undersøge de fænomener - som emotioner og intentionalitet - som vi opfører og udtrykker i verden. Hermed indfanger vi også det materiel semiotiske perspektiv, at verden er noget som vi *gør* og strukturerer (Mol, 2010), og det spørgsmål vi må stille, er således hvordan fænomener som emotioner bliver gjort og struktureret i verden.

Den samme logik må vi bruge på klassiske psykologiske begreber som "person" og "identitet". Som jeg nævnte indledningsvist, er "personen" at betragte som psykologiens genstandsfelt. Personen som en *hel*, bunden enhed er en nødvendighed i visse perspektiver, fx for at vores ideer om ansvar eller vores retssystem giver mening. Men at påpege at subjektet er konstitueret og multipelt betyder ikke at vi ikke kan operere med "personen" som kategori. Det betyder snarere, at *personen* som ontologisk kategori ikke er *uafhængig* af andre. At denne kategori er filtret ind i verden. Jeg er en person, og jeg optræder som en sådan i mange henseender, i mit

pas, i mit kørekort, i mit sygesikringsbevis, i offentlige databaser, hos mit telefonselskab mv. Hvis personen, på samme måde som subjektiviteten, er en samling, så handler det om at skitsere og undersøge, hvordan denne opstår og produceres i verden. Det vil sige at undersøge hvordan "personen" rent empirisk fremkommer som stabil og samlet. At undersøge "person-aktanter" som agerer i det virkelige liv, upåagtet at de måske ikke henviser til en stabil, allerede forekommende kategori. Min registrering i offentlige databaser, mit navn på min postkasse, mit navn som forfatter på denne afhandling henviser i et materiel semiotisk perspektiv ikke til mig som en forudgående entitet, men er med til at konstituere mig. Vi må altså også operere med personen som psykologisk kategori, der *udføres i verden som om* den var stabil og afgrænset, på samme måde som vi må gøre det med fx emotioner og intentionalitet. Et modstående synspunkt kan vi finde hos psykologen Rom Harré, der ser personen som en udelelig enhed, som vi tilskriver ansvar for handlinger og rettigheder (Harré, 2002, p.148; Brinkmann, 2011b). Han er yderst inspireret af filosofen Ludwig Wittgenstein (1889-1951), og dennes tanker om sprog og grammatik. I sproget refererer vi netop til personer som udelelige enheder, og vi kan kun meningsfuldt tilskrive personer visse egenskaber, som fx at tænke eller at have intentionalitet (Brinkmann, 2010, 2011b). Men set igennem materiel semiotikken er sådanne grammatiske regler medkonstituerende af personen som kategori. For vores sproglige udsagn og grammatik er netop med til at konstituere personer som entiteter der er afgrænsede og indbundne, upåagtet at de måske ikke findes i "streng" ontologisk forstand. Her kommer materiel semiotikken til at minde meget om filosofen Judith Butlers idé om identitet som performativitet. Hos Butler konstitueres identitet gennem talehandlinger, der ikke henviser tilbage til præeksisterende kategorier (Butler, 1990). Identiteten er således performativ. Denne tanke inddrager specielt Annemarie Mol (2002) også eksplicit i sine værker, men den afgørende forskel mellem Butler og materiel semiotikken ligger i, at i materiel semiotikken er det alle elementerne i det heterogene netværk, der konstituerer hinanden, ikke kun tale, diskurs og mennesker. Men selve ideen om at vores kategorier er noget som opføres og gøres i verden, fremfor at henvise til forudgående entiteter er den samme, og denne pointe illustreres godt af Butlers begreb om performativitet. Afslutningsvis kan vi igen inddrage William James' begreb om selvet. Som jeg tidligere beskrev, så James selvet som en sum af delene. I denne

forstand "er" jeg personen i CPR-registeret, ligeså vel som jeg er en krop, andres opfattelse af mig, mine ting og mine evner. Personen er én og samtidig mange, og med inspiration fra materiel semiotikken og Butler, kan vi sige at disse multipliciteter ikke henviser tilbage til præ-eksisterende, fasttømrede kategorier, men snarere konstituerer dem. At undersøge "personen" i et materiel semiotisk perspektiv, handler således om at undersøge, hvordan personen som multiplicitet i forskellige henseender opstår, koordineres og samles. Det handler om at undersøge i hvilke sammenhænge man er hvad, fremfor at stabilisere personen som en entitet på forhånd. Hermed kommer person-begrebet til at være stort set identisk med begrebet om subjektivitet. Fordelen ved at bruge subjektivitet er dog, som påpeget af Elizabeth St. Pierre (2011), at det er lidt obskurt og svært definerbart, i modsætning til "personen" der rent sprogligt påkalder sig associationer til en stabil eksistens.

Hvordan fastholdes subjektivitet?

Nickelsen (2008) har påpeget et problem ved den materiel semiotiske tilgang til psykologien, nemlig hvorledes forskellige subjektiviteter - for så vidt de er produktet af heterogene samlinger - "bæres videre" fra sammenhæng til sammenhæng. Altså hvordan forskellige subjektiviteter holder sammen over tid, eller hvorfor individet har en *oplevelse* af en sammenhæng over tid. Hvordan det kan være, at en given subjektivitet ikke bare opløses, når man indgår i nye netværk og "foldes" på anden vis? Der mangler et begrebsapparat, som kan hjælpe til at forstå, hvordan folden i individet ikke bare opstår, men *fastholdes*. Jeg er ikke sikker på, at en som Latour selv ville betragte dette som et problem. Han ville sandsynligvis blot gentage sit metodologiske diktum om, at samfundsvidenskaberne bare skal beskrive og, såfremt de beskriver godt nok, så får vi lokale, specifikke og fremfor alt *konkrete* beskrivelser, der er ligeså gode som enhver kausal forklaring (Latour, 2005). Ligeledes er følgende citat fra Latour meget sigende: "*Subjectivity is not a property of human souls but of the gathering itself - provided it lasts of course.*" (Latour, 2005, p.218). Latour støtter selv ideen om, at subjektiviteten er *samlet*, men han har (som også påpeget af Blok og Kragelund (2011)) ikke mange ord at ytre om, *hvordan* subjektet holder sammen og bevares over tid! For den materiel semiotiske nuancering af subjektivitetsbegrebet som jeg her har forsøgt at skitsere - den "materiel semiotiske psykologi" - er dette et problem. Måske problemet kan løses

ved feltstudier og analyser der fokuserer på, hvorledes netværk fastholdes og fastholder givne subjektiviteter over tid. Alternativt kunne der søges inspiration i teorierne om distribueret kognition, som de bl.a. er repræsenteret ved den kognitive antropolog Ed Hutchins. I Hutchins udgangspunkt er kognition kun i snæver forstand "i hovedet" og i langt bredere forstand er kognition som begreb distribueret ud over en lang række af de værktøjer hvormed vi klarer os i dagligdagen. Dette perspektiv har Latour i nogen grad også taget til sig (Hutchins, 1996), hvorfor ligheden mellem distribueret kognition og materiel semiotik nok ikke er så tilfældig. Men den centrale forskel er, at hvor Hutchins ønsker at bevare noget kognitivt, så ønsker Latour snarere at gøre individet *helt* tomt. I nyere og mere alternative teorier om kognition, der forsøger at undgå både repræsentationalisme og informationsprocesseringsparadigmet, kunne der således være en frugtbar mulighed for at gå i dialog med det materiel semiotiske perspektiv, når det kommer til at undersøge subjektivitet.

Herudover kunne det vygotskianske synspunkt jeg tidligere skitserede også være en mulighed. Vygotskys udviklingspsykologiske teorier havde netop *internaliseringen* af det eksterne som et centralt omdrejningspunkt. Med en sådan vinkel kunne spørgsmålet blive, om bestemte subjektiviteter, bestemte aktant-netværk "internaliseres" og hvordan en sådan proces foregår. Hvis subjektivitet er en "fold" eller et knudepunkt i bestemte aktant-netværk, så kunne et muligt empirisk spørgsmål være, på hvilken måde disse knudepunkter efterlader neurale "mærker". På denne måde kan vi gå væk fra den problematiske idé om hjernen som en slags container. Metaforen om et "mærke" behøver heller ikke nødvendigvis medføre ideen om en "indre" verden bestående af repræsentationer. I stedet kan vi kombinere det materiel semiotiske udgangspunkt med nyere teorier om fx hjernens plasticitet. Organismer *mærkes* af de oplevelser de går igennem, herunder potentielt de aktant-netværk den interPELLERES i, og det er derfor visse dele af subjektiviteten kan fastholdes, selvom netværkene skiftes.

Med de ovenstående diskussioner, har jeg forsøgt at skitsere konsekvenserne af den materiel semiotiske tilgang, både for traditionelle forståelser af subjektivitet, men også for psykologien som videnskab. Som jeg har diskuteret, kan en "materiel semiotisk psykologi" tilbyde os nye perspektiver på hvorledes vi kan analysere, forstå subjektet og subjektivitet, og derved også analysere, forstå og intervenere i

aktuelle samfundsmæssige problematikker. Disse findes til dels allerede i dansk sammenhæng, fx i Nickelsens (2008) analyse af, hvordan materiel semiotikken kan bidrage til organisationspsykologien. Han påpeger at et materiel semiotisk perspektiv tillader at begribe subjektet som produkt og producent af heterogene fællesskaber (Nickelsen, 2008, p.257). Ligeledes er der i dansk sammenhæng ExBus-projektet og dets forskning i mobning. Her er man ikke eksplicit inspireret af materiel semiotikken, men nogle lignende strømninger i poststrukturalistisk tænkning, specielt Gilles Deleuze og Karen Barad. ExBus-projektet forsøger eksplicit at gå væk fra de stabile kategorier om "person" og "identitet", for at foretage en forskydning væk fra ideen om, at der findes børn som mobber fordi de er onde. Man forsøger altså at gå bort fra det individualiserende, essentialistisk synspunkt, og analysere hvorledes subjektiviteter konstitueres gennem forskellige sociomaterielle entiteter. Det vil sige ved at analysere, hvordan computerspil, mobiltelefoner, onlinefællesskaber mv. *producerer* bestemte former for adfærd. Eller i lidt andre termer: Hvordan heterogene netværk konstituerer og konstitueres af forskellige subjektiviteter. Som de præcist opsummerer: Der findes ikke onde børn, men onde *mønstre*. Mobning er i dette perspektiv en effekt af mønstre (der altså udgøres af heterogene aktører), hvilket stiller alternative måder at forholde sig til mobning til rådighed. ExBus-projektet demonstrerer nogle af de analytiske potentialer, ved ikke længere at se "personen" eller "subjektet" som stabile kerner - vi får adgang til nye forståelser af verden, der åbnes muligheder for andre subjektiviteter og andre praksisser (Højgaard & Søndergaard, 2011, Søndergaard, 2009). At undersøge hvordan fx mobiltelefoner spiller ind på konstitutionen af subjektet, er også at gå et skridt i retning af den totalitarisering af psykologien, som jeg har vist at materiel semiotikken er.

Det interessante spørgsmål bliver for mig at se, hvilke analytiske potentialer et materiel semiotisk udgangspunkt kan have for psykologien, som den også gøres i praksis. Hvilke konsekvenser kan disse analyser have for terapi, for psykiatri, for organisationspsykologien eller for pædagogisk psykologi? Det er spørgsmål, der for mig at se må være "næste skridt", også for at undgå at materiel semiotikkens bidrag til psykologien, ender som et abstraherende teorikompleks, uden klar forbindelse til empiri. Afslutningsvis skal det igen nævnes, at videnskab - herunder psykologisk videnskab - i et materiel semiotisk perspektiv altid vil være en praksis, der

konstituerer sit eget felt. Psykologien er ikke en transcenderende praksis, der afdækker en ubekendt virkelighed, men den konstituerer og former aktivt sin genstand, på samme måde som alle andre videnskaber. De ændringer som vi med materiel semiotikken kan foreslå, vil ikke give en mere "korrekt" eller "præcis" adgang til den virkelige virkelighed (som ikke findes!), men vil snarere fungere som en alternativ måde at praktisere videnskab på.

Materiel semiotik og moral

Hvilken konsekvenser har det materiel semiotiske perspektiv for moral? I det følgende vil jeg diskutere dette spørgsmål, og lade de mere overordnede politiske konsekvenser af materiel semiotikken ligge, da denne vinkel ligger for langt fra formålet med afhandlingen.

Latours idé om at intentionalitet, agens og moral aldrig er attributter ved et subjekt, men tilhører institutioner, er måske den del af materiel semiotikken, der stiller de største udfordringer til vores traditionelle forståelser af moralitet. Hvordan kan vi opfordre mennesker til at opføre sig moralsk, hvis mennesker overhovedet ikke kan tilskrives moral? Måske kan vi heller ikke dette i streng metafysisk forstand længere, hvis vi antager et materiel semiotisk udgangspunkt. Men dette åbner også for visse muligheder. Hvis vi stopper med at se moral som noget der er bundet til den enkelte aktør, og moralske praksisser som noget den enkelte har det ultimative ansvar for at overholde, så må vi i stedet forholde os til, hvorledes ikke-menneskelige aktanter forandrer og oversætter vores handlinger. Så bliver vi nødt til at forholde os til, hvilke bestemte mål og intentioner (fx at dræbe) som bestemte objekter (fx pistoler) er medkonstituerende i. Latour taler her selv om, hvilke former for moral der er "foldet" ind i et givent objekt, hvilke tilbud det giver os: "*Technologies bombard human beings with a ceaseless offer of previously unheard-of positions - engagements, suggestions, allowances, interdictions, habits, positions, alienations, prescriptions, calculations, memories.*" (Latour, 2002, p.252). Teknologier er altså ikke værdifrie. Derfor er det heller ikke længere tilstrækkeligt at sige, at det ikke er tingen i sig selv (fx pistolen) som er problemet, men hvad folk bruger den til (fx at dræbe), for de positioner, forslag, handlemuligheder som objekter konstituerer er

foldet ind i dem. I dette synspunkt skal vi altså forholde os langt mere kritisk til vores teknologier og hvad de muliggør.

I stedet for at fokusere på de mennesker, som udfører amoralske handlinger, så tillader dette perspektiv os at stille spørgsmål til, hvad i vores kultur og praksisser, der gør at nogle mennesker udfører fx terror. Hvilke materiel semiotiske netværk er disse en del af, hvad "afforder" disse handlinger? Spidsfindigheden består her i at balancere mellem en komplet individualiseret tilgang overfor en kollektiv tilgang. I stedet må vi forsøge at afdække handlinger, de sammenhænge de opstår i og hvad der muliggør dem, og derudfra vurdere fx moral. Opstår en adfærd der er moralsk eller amoralsk, og i så fald, hvad skal bevares i netværket og hvad skal laves om? I denne forstand er det ikke synderligt forskelligt fra den forskning i subjektivitet, som jeg har foreslået - vi må grundigt undersøge produktionsbetingelserne for vore liv, og vurdere, om de kan være anderledes end de er. Den måske vigtigste pointe i forhold til moral, som forstået gennem materiel semiotikken, er, at vi aldrig kan vide hvor vi ender, og derfor må vi konstant stoppe op og sætte spørgsmålstejn ved de ting vi gør, hvad vi er ved at skabe og om muligt revurdere, hvor vi er på vej hen, velvidende at enhver bevægelse videre uundgåeligt også vil blive transformeret og ændret.

Et potentielt problem ved materiel semiotikkens de-individualisering er, hvorledes vi skal forholde os til personen som ansvarlig for sine handlinger (i både moralsk og juridisk forstand). Ikke bare hvordan vi skal forholde os til personen som psykologisk kategori (som jeg gennemgik i det forrige), men hvordan vi skal forholde os til personen moralfilosofisk. Det vil sige spørgsmålet om, hvorvidt det er meningsfuldt at tale om personer og grunde, når vi samtidig har destabiliseret selve kategorien "person". Hvis personer ikke er en faste enheder, hvordan kan vi så stå til ansvar for os selv? Jeg vil mene, at svaret på dette spørgsmål er, at det netop er hvordan vi står til ansvar for os selv, som vi må studere materiel semiotisk! Spørgsmålet skal ikke besvares rent filosofisk, men gennem *empirisk* filosofi. Vi skal helt konkret undersøge om, og i så fald hvordan, multiple subjektiviteter bindes sammen til enheder der kan stå til ansvar. Vi må undersøge hvad der gør, at vi taler om ansvar, på hvilke måder vi taler om ansvar, og hvad produktionsbetingelserne for det ansvarsfulde subjekt er. Her trækker jeg igen på det foregående afsnit om materiel semiotikkens forhold til emotioner og intentioner. Det centrale er altså ikke, om ansvar er meningsfuldt at tilskrive til subjektiviteter der er multiple, det centrale

er at undersøge, hvorledes ansvarsfulde og moralske subjekter produceres - og ikke produceres - i verden. Og det centrale er at undersøge, *hvordan* og under hvilke materiel semiotiske betingelser ansvar tilskrives til mennesker, hvordan de betragtes som ansvarsfulde og hvornår de ikke gør. Den materiel semiotiske forståelse er ikke en forståelse, der skal levere alle svar på forhånd, men snarere en forståelse der skal gøre os sensitive og åbne for nye aspekter af verden.

Konklusion

I dette speciale har jeg haft udgangspunkt i følgende problemformulering: *Hvorledes kan materiel semiotiske perspektiver bruges til at nuancere forståelser af menneskelig subjektivitet?* Specialet er inddelt i tre dele, der hver især gennemgår et aspekt af spørgsmålet om, hvorledes materiel semiotikken kan bruges til at nuancere forståelser af subjektivitet. Da hele specialeafhandlingen må ses som en besvarelse af problemformuleringen, vil jeg i det følgende gennemgå hovedtrækkene og delkonklusionerne fra specialets kapitler.

I kapitel 1 gennemgik jeg materiel semiotikkens historik, videnskabsteori og begrebsapparat. På baggrund af dette formulerede og diskuterede jeg en materiel semiotiske forståelse af subjektivitet. Her viste jeg, hvordan subjektivitet i materiel semiotikken er en relationel effekt, der konstitueres af heterogene aktanter i netværk og samtidig konstituerer sig selv. Dette står i kontrast til de to traditionelle syn på subjektivitet i psykologien, på den ene side at subjektivitet er en fast kerne, på den anden side at det er effekten af sprogpil og narrativer.

I kapitel 2 gennemgik jeg henholdsvis Ian Hacking og Ethan Watters' casestudier af fugue i Frankrig og anoreksi i Hongkong. Dette gjorde jeg med det formål at vise, hvordan materiel semiotikkens subjektivitetsbegreb kan bruges produktivt. Jeg demonstrerede, hvordan subjektiviteter konstitueres lokalt af heterogene aktanter, samt at visse former for subjektivitet (som fx anoreksi) på baggrund af disse netværk cirkulerer og tilbyder sig, ligesom de subjektiverer og interPELLerer. Kapitlet demonstrerer således en analytisk brug af materiel semiotik til studier af subjektivitet, i den forstand at jeg viste, hvordan vi må fremanalysere subjektivitet som det produceres i netværk, der er heterogene - de er hverken fasttømrede eller eksklusivt diskursive.

I kapitel 3 har jeg sat både ideerne om subjektivitet, som i de foregående kapitler formuleres, samt generelle materiel semiotiske pointer i spil i forhold til Lev Vygotskys udviklingspsykologiske ideer. Vygotskys teorier læses igennem min udgave af materiel semiotikken og demonstrerer et udgangspunkt for, hvordan vi kan forstå dannelsen af subjektivitet. Her har jeg brugt begrebet interobjektivitet - menneskelige interaktioner foregår indrammet af ting og objekter, og disse må inddrages i psykologiske teorier om både subjektivitet og dets konstitution. Vygotskys teorier udgør en mulighed for at se, hvordan dette kan gøres.

Afslutningsvis har jeg diskuteret subjektivitetsbegrebet, som jeg i afhandlingen har formuleret. Herudover har jeg skitseret, hvordan man kan gribe en "materiel semiotisk psykologi" an. Når subjektivitet er en tilblivelsesproces, så må vi også udvikle et andet forhold til traditionelle psykologiske begreber som "person", "emotion" eller "identitet". I stedet for at betragte disse kategorier som nogle, der henviser tilbage til subjektet og personen som en fasttømret enhed, så må vi undersøge hvordan kategorierne cirkulerer, påvirker, konstitueres og konstituerer.

Materiel semiotikkens reformulering af subjektivitetsbegrebet betyder, at vi i stedet for at undersøge hvad subjektiviteten *er*, må undersøge hvordan denne opstår, hvordan den koordineres, hvordan den fastholdes og sammentømret - og vi må undersøge, hvordan den kan være andet. Og for at disse analyser kan være adækvate, må vi placere alle entiteter på samme ontologiske niveau. Enhver genstand kan i princippet være relevant for psykologiske undersøgelser, og i langt højere grad skal vi fokusere på at inddrage objekter. En form for totalitarisering af psykologien er nødvendig, før vi på adækvat vis kan forstå subjektivitet og dannelsen heraf. Vi kan ikke nøjes med kun at analysere "psykiske" eller "sociale" faktorer, vi må også inddrage objekter og forstå, hvordan de påvirker, hvad de oversætter og forskyder og hvad disse translationer betyder for subjektet.

Jeg indledte afhandlingen med at henvise til Roses idé om individets interiøritet som værende en fold. Af samme årsag finder jeg det passende at afslutte med samme opfordring som ham: De hypoteser om subjektivitet, som jeg i specialet har fremsat, må ikke bare stå alene, men skal undersøges og udforskes. Vi må undersøge hvordan subjektivitet konstitueres af forskellige elementer i forskellige lokale sammenhænge, vi må undersøge hvilke alternative subjektiviteter der tilbydes sig og vi må undersøge hvordan mennesker gør dem selv som subjekter.

Referenceliste

Denne liste opgiver de referencer, som jeg har anvendt i specialet. Det er samtidig en liste over vejledergodkendt pensum.

Adrian, S. (2006). Nye skabelsesberetninger om æg, sæd og embryoner. Et etnografisk studie af skabelser på sædbanker og fertilitetsklinikker. Linköping Studies in Arts and Science, nr. 370. Linköping: Linköping Universitet

Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway*. US/UK: Duke University Press

Bem, D. J. (2011). Feeling the future: Experimental evidence for anomalous retroactive influences on cognition and affect. *J Pers Soc Psychol*, 100, (pp.407–425)

Blok, A. & Kragelund, T. (2011). Unfolding the social: quasi-actants, virtual theory, and the new empiricism of Bruno Latour, *The Sociological Review*, 59(1), (pp.42-63)

Blok, A. & Jensen, T. (2009). *Bruno Latour - hybride tanker i en hybrid verden*. København: Hans Reitzels Forlag

Brinkmann, S. (2008). To psykologier, *Psyke & Logos*, 1, (pp. 36-52)

Brinkmann, S. (2009). *Psyken - mellem synapser og samfund*. Århus: Aarhus Universitetsforlag

Brinkmann, S. (2010). The ethical subject: Accountability, authorship and practical reason, *Sats*, 11(1), (pp.75-89)

Brinkmann, S. (2011a). *Svend thinks about reality*. Paper presented at Seventh International Congress of Qualitative Inquiry, Urbana-Champaign, Illinois, USA.

- Brinkmann, S. (2011b). *Psychology as a Moral Science - Perspectives on Normativity*. US: Springer
- Brown, S.D. & Stenner, P. (2009). *Psychology Without Foundations*. UK/US: SAGE
- Butler, J. *Gender Trouble*. US: Routledge
- Callus, I. & Herbrechter, S. (2012). Introduction: Posthumanist subjectivities, or, coming after the subject... *Subjectivity*, 5, (pp.241-264)
- Chaiklin, S. (2007). Kulturhistorisk Psykologi. In B. Karpatschhof & B. Katzenelson (Eds.), *Klassisk og Moderne Psykologisk Teori* (pp.272-300). København: Hans Reitzels Forlag
- Costall, A. (2007). The Windowless Room: 'Mediationism' and How to Get Over It. In J. Valsiner & A. Rosa (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology* (pp.109-123). Cambridge: Cambridge University Press
- Christensen, G. (2002). *Psykologiens videnskabsteori - en introduktion*. Roskilde Universitetsforlag
- Dant, T. (2005). *Materiality and Society*. UK: Open University Press
- Deleuze, G. (2004). *Foucault*, K. G. Nielsen & K. S. Rasmussen (Transl.). København: Det Lille Forlag
- Engeström, Y. (1996). Interobjectivity, Ideality, and Dialectics. *Mind, Culture, and Activity*, 3(4), (pp.259-265)
- Florence, M. [Foucault, M.] (2003). Foucault. In P. Rabinow & N. Rose (Eds.), *The Essential Foucault - Selections from The Essential Works of Foucault 1954-1984* (pp.1-6), New York: The New Press

- Foucault, M. (2003). The Subject and Power. In P. Rabinow & N. Rose (Eds.), *The Essential Foucault - Selections from The Essential Works of Foucault 1954-1984* (pp.126-144), New York: The New Press
- Fox Keller, E. (2007). Whole Bodies, Whole Persons? Cultural Studies, Psychoanalysis and Biology. In J. Biehl, B. Good & A. Kleinman (Eds.), *Subjectivity: Ethnographic Investigations* (pp.352-362). US: University of California Press
- Fox Keller, E. (2010). *The Mirage of a Space between Nature and Nurture*. US/UK: Duke University Press
- French, C. (2012). Precognition studies and the curse of the failed replications, *The Guardian*, (nedtaget fra <http://www.guardian.co.uk/science/2012/mar/15/precognition-studies-curse-failed-replications> d.29/5 2013)
- Gaete, A. & Cornejo, C. (2012). Psychology is about persons: on Brinkmann's expansion of Harré's hybrid psychology. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 46(1), (pp.70-77).
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. US: BasicBooks
- Gergen, K. (1973). Social Psychology as History, *Journal of Personality and Social Psychology*, 26(2), (pp.309-320)
- Gutting, G. (2012). Michel Foucault, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012 Edition), E. N. Zalta (Ed.), (nedtaget fra <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/foucault> d.19/4.2013)
- Hacking, I. (1995a). The Looping Effects of Human Kinds. In D. Sperber, D. Premack & A. Premack (Eds.), *Causal Cognition. An Interdisciplinary Approach*. (351-383), Oxford: Oxford University Press.

- Hacking, I. (1995b). *Rewriting the Soul*. US: Princeton University Press
- Hacking, I. (1998). *Mad Travelers - reflections on the reality of transient mental illnesses*. US: University Press of Virginia
- Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* UK/US: Cambridge University Press
- Hacking, I. (2004). Between Michel Foucault and Erving Goffman: between discourse in the abstract and face-to-face interaction. *Economy & Society*, 33(3), (pp.277-302)
- Harman, G. (2009). *Prince of Networks - Bruno Latour and Metaphysics*. Melbourne: re.press
- Harré, R. (2002). *Cognitive Science: A Philosophical Introduction*. US: SAGE
- Hutchins, E. (1996). Response to Reviewers. *Mind, Culture and Activity*, 3(1), (pp.64-68)
- Højgaard, L. & Søndergaard, D.M. (2011). Theorizing the complexities of discursive and material subjectivity: Agential realism and poststructural analyses, *Theory & Psychology*, 21(3), (pp.338-354)
- James, W. (1981). *The Principles of Psychology. Volume I*. US: Harvard University Press
- Jutel, A. & Nettleton, S. (2011). Towards a sociology of diagnosis: Reflections and opportunities, *Social Science & Medicine*, 73, (pp.793-800)
- Karpatschhof, B. & Møhl, B. (2008). Vejet og fundet for let? Indledning om psykologiens videnskabelighed. *Psyke & Logos*, 29(1), (pp.5-14)

- Kvale, S. & Grennes, C. E. (1967). Skinner and Sartre: Towards a radical phenomenology of behavior? *Review of Existential Psychology & Psychiatry*, 7(2), (pp.128-150)
- Latour, B. & Woolgar, S. *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. US: SAGE
- Latour, B. (1988). Mixing Humans and Nonhumans Together: The Sociology of a Door-Closer. *Social Problems*, 35(3), (pp. 298-310)
- Latour, B. (1993a). *The Pasteurization of France*. A. Sheridan & J. Law (Transl.). UK/US: Harvard University Press
- Latour, B. (1993b). *We Have Never Been Modern*. C. Porter (Transl.). US: Harvard University Press
- Latour, B. (1996a). On Interobjectivity. *Mind, Culture and Activity*, 3(4), (pp.228-245)
- Latour, B. (1996b). On actor-network theory. A few clarifications plus more than a few complications. *Soziale Welt*, 47, (pp. 369-381)
- Latour, B. (1996c). Pursuing the Discussion of Interobjectivity With a Few Friends. *Mind, Culture, and Activity*, 3(4), (pp.266-269)
- Latour, B. (1999). *Pandora's Hope – Essays on the Reality of Science Studies*. UK/US: Harvard University Press
- Latour, B. (2000). When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences. *British Journal of Sociology*, 51(1), (pp.107-123)
- Latour, B. (2002). Morality and Technology: The End of the Means. *Theory, Culture & Society*, 19(5-6), (pp. 247-260)

- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern, *Critical Inquiry*, 30, (pp.225-248)
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social - an Introduction to Actor-Network Theory*. UK/US: Oxford University Press
- Latour, B. (2013). Biography of an inquiry: On a book about modes of existence. *Social Studies of Science*, 43(2), (pp. 287-301)
- Latour, B., Harman, G. & Erdélyi, P. (2011). *The Prince and the Wolf: Latour and Harman at the LSE*. UK: Zero Books
- Lauveng, A. (2008). *I morgen var jeg altid en løve*. B. Nake (Transl.). København: Akademisk Forlag
- Law, J. (1997). Traduction/Trahison: Notes on ANT., Department of Sociology, Lancaster University. (nedtaget fra <http://cseweb.ucsd.edu/~goguen/courses/175/stslaw.html> d.10/4 2013)
- Law, J. (2000). On the Subject of the Object: Narrative, Technology and Interpellation. *Configurations*, 8(1), (pp.1-29)
- Law, J. (2009) Actor Network Theory and Material Semiotics, in B. S. Turner (Ed.), *The New Blackwell Companion to Social Theory* (pp.141-158), UK: Wiley-Blackwell
- Law, J. & Mol, A. (1995). Notes on Materiality and Sociality, *The Sociological Review*, 43, (pp. 274-294)
- Matlin, M. (2009). *Cognitive Psychology* (7th ed.). US: Wiley

- Miettinen, R. (1999). The riddle of things: Activity Theory and Actor-Network Theory as Approaches to Studying Innovations, *Mind, Culture & Activity*, 6(3), (pp.170-195)
- Mol, A. & Law, J. (2004). Embodied Action, Enacted Bodies. The Example of Hypoglycaemia. *Body & Society*, 10,(2-3), (pp.43-62)
- Mol, A. (2002). *The Body Multiple*. US: Duke University Press
- Mol, A. (2008). I eat an apple. On theorizing subjectivities. *Subjectivity*, 22, (pp.28-37)
- Mol, A. (2010). Actor-Network Theory: Sensitive Terms and Enduring Tensions. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 50(1) (pp. 253-269)
- Nickelsen, N.C. (2008). Subjektivitet, materialitet og ledsmerter - om ANT-analysers bidrag til organisationspsykologi, *Psyke & Logos*, 29, (pp.238-260)
- Nielsen, K. (2007). Behaviorisme og social-kognitiv læringsteori. In B. Karpatschof & B. Katzenelson (Eds.), *Klassisk og moderne psykologisk teori* (1. ed., pp. 214 – 236). København: Hans Reitzels Forlag.
- Valsiner, J. (2007). *Culture in Minds and Societies: Foundations of Cultural Psychology*. US: SAGE
- Valsiner, J. & Rosa, A. (2007). Editors' Introduction: Contemporary Social-Cultural Research: Uniting Culture, Society and Psychology. In J. Valsiner & A. Rosa (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology* (pp.1-22). Cambridge: Cambridge University Press
- Veresov, N. (2010). Forgotten methodology: Vygotsky's case. In J. Valsiner & A. Toomela (Eds.), *Methodological Thinking in Psychology: 60 years gone astray?* (pp.267-295). US: Information Age Publishing

- Vygotsky, L. (1997). Structure of Higher Mental Functions. In R. W. Rieber (Ed.), *The Collected Works of L.S. Vygotsky: Volume 4* (pp.83-97). M. Hall (Transl.). NY: Plenum Press.
- Vygotsky, L. (1998). Dynamics and Structure of the Adolescent Personality. In R. W. Rieber (Ed.) *The Collected Works of L.S. Vygotsky: Volume 5* (pp.167-187). M. Hall (Transl.). NY: Plenum Press.
- Vygotsky, L. (1999). Sign Operations and Organization of Mental Processes. In R. W. Rieber (Ed.) *The Collected Works of L.S. Vygotsky: Volume 6* (pp.39-45). M. Hall (Transl.). NY: Plenum Press.
- Rabinow, P. & Rose, N. (2003). Introduction - Foucault Today. In P. Rabinow & N. Rose (Eds.), *The Essential Foucault - Selections from The Essential Works of Foucault 1954-1984* (pp.vii-xxxv), New York: The New Press
- Ritchie S. J., Wiseman, R., French, C.C. (2012). Failing the Future: Three Unsuccessful Attempts to Replicate Bem's 'Retroactive Facilitation of Recall' Effect. *PLoS ONE* 7(3), (pp.1-5)
- Rose, N. (1996). *Inventing Our Selves: Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rose, N. (2007). *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. US/UK: Princeton University Press
- Rose, N. (2013). The Human Sciences in a Biological Age, *Theory Culture & Society*, 30(1), (pp.3-34)
- Shweder, R. A. (1990). Cultural Psychology - What Is it? In J. Stigler, R. A. Shweder, and G. Herdt, (Eds.), *Cultural psychology: Essays on comparative human development* (pp. 1-43). New York: Cambridge University Press.

- Singh, I. (2012a). Human development, nature and nurture: Working beyond the divide. *BioSocieties*, 7(3), (pp.308-321)
- St. Pierre, S. A. (2011). Refusing Human Being in Humanist Qualitative Research. In N. K. Denzin & M. D. Giardina (Eds.), *Qualitative Inquiry and Global Crise* (pp. 40-55). US: Left Coast Press
- Spiegel, D., Loewenstein, R.J., Lewis-Fernandez, R., Sar, V., Simeon, D., Vermetten, E., Cardeña, E., & Dell, P. (2011). Dissociative Disorders in DSM-5. *Depression and Anxiety*, 28, (pp.824-852)
- Søndergaard, D. M. (2009). Mobning og social eksklusionsangst. In J. Kofoed & D. M. Søndergaard (Eds.), *Mobning - sociale processer på afveje*. København: Hans Reitzels Forlag
- Sørensen, E. (2013). Human presence: Towards a posthumanist approach to experience. *Subjectivity*, 6(1), (pp.112-129)
- Tanggaard, L. (2007). The Research Interview as Discourses Crossing Swords: The Researcher and Apprentice on Crossing Roads, *Qualitative Inquiry*, 13(1), (pp.160-176)
- Ulrich, R. S., Bogren, L., & Lundin, S. (2013). Toward a Design Theory For Reducing Aggression in Psychiatric Facilities, *ARCH 12: ARCHITECTURE / RESEARCH / CARE / HEALTH*. Chalmers Institute of Technology.
- Wagoner, B. (2010). Remembering methodology: Experimenting with Bartlett. In J. Valsiner & A. Toomela (Eds.), *Methodological Thinking in Psychology: 60 years gone astray?* (pp.145-188). US: Information Age Publishing

Watters, E. (2010). *Crazy Like Us: The Globalization of the American Psyche*.
US/UK: Free Press